

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

[૨૦૧૧] ૬ એસ.સી.આર. ૧૩૮

સત્યવીર સિંહ રાઠી

વિરુદ્ધ

રાજ્ય દ્વારા સી.બી.આઈ.

(ફોજદારી અપીલ નં. ૨૨૩૧/ ૨૦૦૯)

૨ મે ૨૦૧૧

[હરજિત સિંહ બેદી અને ચંદ્રમૌલી કૃ. પ્રસાદ, ન્યાયમૂર્તીશ્રી.]

૬૬ સંહિતા, ૧૮૬૦:

કલમો ૩૦૨/૩૪, ૩૦૭/૩૪, ૧૯૩, ૨૦૧/૩૪ અને ૨૦૩/૩૪ – પોલીસ અથડામણ – એક કુખ્યાત ગુનેગારની ખોટી ઓળખને કારણે બે નિર્દોષ નાગરિકોના મૃત્યુ અને ત્રીજા વ્યક્તિને ગંભીર ઈજા – મૃતકોમાંના એકના પિતાએ પોલીસ કર્મચારીઓ વિરુદ્ધ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યો – સીબીઆઈ દ્વારા તપાસ – નીચલી અદાલતે દસ પોલીસ અધિકારીઓને કલમો ૩૦૨/૧૨૦-બી અને ૩૦૭/૧૨૦-બી હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા – તેમમાંથી બેને વધુમાં કલમો ૧૯૩, ૨૦૧/૩૪ અને ૨૦૩/૩૪ હેઠળ પણ દોષિત ઠેરવાયા – વડી અદાલતે કલમ ૩૪ની સહાયથી આરોપીઓને કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ હેઠળ દોષિત ઠેરવી આજીવન કેદની સજા ચથાવત્ રાખી – બે આરોપીઓને કલમો ૧૯૩, ૨૦૧/૩૪ અને ૨૦૩/૩૪ હેઠળ થયેલી દોષિતતા પણ ચથાવત્ રાખવામાં આવી – નિર્ધારિત થયું: એવું સ્થાપિત થયું છે કે પોલીસ દળે પીડિતોની કારને ચારેય બાજુથી ઘેરી લીધી હતી અને કાર પર બિનભેદભાવથી ગોળીબાર કર્યો હતો, જેના પરિણામે તેમાં સવાર બે વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા અને

ત્રીજા વ્યક્તિને ગંભીર ઈજા પહોંચી – કારમાં સવાર વ્યક્તિઓમાંથી એકને બહાર આવવા કહેતા તેણે પોલીસ દળ પર ગોળીબાર કર્યો હતો અને ત્યારબાદ પોલીસે આત્મરક્ષામાં ગોળીબાર કર્યો હતો, એવો બચાવ પક્ષનો દાવો નોંધ પરના પુરાવાથી સમર્થિત થતો નથી – ફરિયાદ પક્ષ પર પોતાનો કેસ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવાની ફરજ હોવા છતાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ હેઠળ આરોપી પરની ફરજ સંભાવનાઓના પ્રાબલ્યથી તેને સાબિત કરવાની છે – નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે તેથી સમગ્ર મૂલવણીના આધારે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે બચાવ પક્ષની આવૃત્તિ બનાવટી હતી અને અપીલકર્તાઓ દ્વારા કોઈ ઉશ્કેરણી વિના કરાયેલા ગોળીબારને કારણે બે વ્યક્તિઓના મૃત્યુ અને અન્ય એકને ગોળી વાગવાથી ગંભીર ઈજાઓ થઈ હતી, એવી ફરિયાદ પક્ષની ઘટના નોંધ પર સાબિત થઈ હતી – તેથી, વડી અદાલતે આરોપીઓને કલમો ૩૦૨/૩૪, ૩૦૭/૩૪ હેઠળ યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવ્યા – પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ ૧૦૫ – ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૭૩ – કલમો ૩૧૩ અને ૩૮૬(બી)(૨).

ધારા ૩૦૦ – અપવાદ ૩ – જાહેર સેવકો દ્વારા થયેલ મૃત્યુ – પોલીસ દ્વારા ગોળીબારી – એક કસ્ટર ગુનેગારની ખોટી ઓળખના કારણે બે નિર્દોષ નાગરિકોની હત્યા – ઠરાવ્યું: અપવાદ એ પૂર્વધારણા ધરાવે છે કે જે જાહેર સેવક મૃત્યુ કારિત કરે તે સદ્ભાવથી અને પોતાની ફરજના યોગ્ય પાલનમાં એવું કરે – આરોપી પોલીસ અધિકારીઓએ કોઈ ઉશ્કેરણી વિના ગોળીબારી કરી, જેના

પરિણામે બે નિર્દોષ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા અને ત્રીજા વ્યક્તિને ગંભીર ઈજા પહોંચી – નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે બચાવને યોગ્ય રીતે નકાર્યો.

ધારા ૩૪ – સામૂહિક ઇરાદો – પોલીસ દ્વારા ગોળીબારની ઘટના – પોલીસ દળ દ્વારા એક કુખ્યાત અપરાધીની શોધખોળ ચાલી રહી હતી – તે અપરાધી જેવો દેખાતો એક વ્યક્તિ જોવા મળ્યો અને તે પોતાના બે મિત્રો સાથે કારમાં હતો, જેના પાછળ પોલીસ કર્મચારીઓ લાગ્યા – વધુ પોલીસ બળ મંગાવવામાં આવ્યું – ઘટનાસ્થળે બંને પોલીસ દળો એકત્ર થયા અને અંધાધૂંધ ગોળીબાર કર્યો, જેના પરિણામે કારમાં રહેલા બે વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા અને ત્રીજા વ્યક્તિને ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી – ઠરાવાયું: નીચેની અદાલતોએ નોંધ્યું છે કે ઘટના જે પૃષ્ઠભૂમિમાં બની હતી તેને ધ્યાનમાં લેતાં, તે કુખ્યાત અપરાધીની હત્યા કરવાનો સામૂહિક ઇરાદો અનુસરીને કરવામાં આવેલ કૃત્ય હતું – તેથી, વડી અદાલતે હકીકતોના પ્રકાશમાં એવું માનવું યોગ્ય હતું કે દરેક સામાવાળા આરોપીને અલગથી નિશ્ચિત ભૂમિકા સોંપવી આવશ્યક નહોતી, કારણ કે કાર પર કરવામાં આવેલ ગોળીબાર નિઃસંદેહ તેમાં રહેલા લોકોને સંપૂર્ણ રીતે નાશ કરવાની સ્પષ્ટ મનશાથી કરવામાં આવ્યો હતો અને તે તમામ આરોપીઓના સામૂહિક ઇરાદાની આગળવધારામાં કરવામાં આવ્યો હતો।

ધારા ૭૯ અને ૩૪ – પોલીસ ગોળીબાર – બે હત્યાના ગુનામાં દસ પોલીસ અધિકારીઓ સામે દંડનીય કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી – કેટલાક આરોપીઓની એવી દલીલ કે તેમણે ઉચ્ચ અધિકારીના નિર્દેશો મુજબ કાર્યવાહી

કરી હતી – ઠરાવેલ: એવો સાવ કોઈ પુરાવો નથી કે સાત આરોપીઓએ વરિષ્ઠ અધિકારીના નિર્દેશ પર ગોળીબાર કર્યો હતો, પરંતુ તમામ આરોપીઓના સામાન્ય ઇરાદાના અનુસંધાનમાં જ આ ઘટના બની હતી – દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા ની ધારા ૩૧૫ આરોપીને તેના બચાવમાં સક્ષમ સાક્ષી બનાવે છે – આરોપીઓએ પોતાની દલીલને સમર્થન આપવા માટે સાક્ષીપેટીમાં આવવાનું પસંદ કર્યું નહોતું – દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ – ધારા ૩૧૫.

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩:

કલમ ૩૮૬(બી)(૨) સાથે કલમ ૨૨૦નું વાચન — સજા જાળવી રાખતાં નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષમાં ફેરફાર કરવાની અપીલી અદાલતની સત્તા — નીચલી અદાલતે કલમો ૩૦૨/૧૨૦-બી અને ૩૦૭/૧૨૦-બી હેઠળ આરોપ ઘડ્યો હતો તેમજ વૈકલ્પિક આરોપ કલમો ૩૦૨/૩૪ અને ૩૦૭/૩૪ હેઠળ ઘડ્યો હતો — નીચલી અદાલતે કલમ ૩૦૨/૧૨૦-બી, ૩૦૭/૧૨૦-બી, ૧૯૩/૧૨૦-બી હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા, જેને વડી અદાલતે સજા જાળવી રાખતાં કલમ ૩૦૨/૩૪, ૩૦૭/૩૪, ૧૯૩/૩૪ તરીકે ફેરવ્યું — નિર્ધારિત થયું: યોગ્ય — આરોપો વૈકલ્પિક રીતે તથા મુખ્ય હત્યાના આક્ષેપ સંબંધિત સમાન તત્વો ધરાવતા સહસંબંધિત ગુનાઓ માટે ઘડવામાં આવ્યા હતા — વર્તમાન પ્રકરણમાં સંબંધિત જોગવાઈ કલમ ૩૮૬(બી)(૨) છે, જે વડી અદાલતને સજા જાળવી રાખતાં નિષ્કર્ષમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા આપે છે — તે ઉપરાંત,

આરોપીઓને તેમની સામેની બધી પરિસ્થિતિઓની જાણ હતી — ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ — કલમો ૩૦૨/૩૪, ૩૦૭/૩૪, ૧૯૩/૩૪.

ધારા ૩૧૩ – આરોપીની પૂછપરછ – ઠરાવાયું: ધારા ૩૧૩ હેઠળના ખામીયુક્ત અને ઉપરછલા નિવેદનના આધારે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારાનો હકદાર ગણાવી શકાય તે પહેલાં આરોપી દ્વારા પૂર્વગ્રહ દર્શાવવો આવશ્યક છે – વર્તમાન મામલામાં, તમામ આરોપી પોલીસ અધિકારીઓએ તેમના લેખિત નિવેદનો દાખલ કર્યા હતા, પરંતુ નીચલી અદાલતમાં ધારા ૩૧૩ હેઠળના ખામીયુક્ત નિવેદનો અંગે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો – દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ – ધારાઓ ૩૦૨/૩૪, ૩૦૭/૩૪, ૧૯૩/૩૪.

ધારા ૧૯૭ – ગોળીબારની ઘટનામાં સંકળાયેલા પોલીસ કર્મચારીઓ વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવા માટેની મંજૂરી – ધરાવ્યું કે: પુરાવામાં આવ્યું છે કે આરોપી વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવા માટે મંજૂરી આપવા બાબતે સી.બી.આઈ. દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતી, દસ્તાવેજો સાથે, કાયદા વિભાગને, ત્યારબાદ ગૃહ વિભાગને, મુખ્ય સચિવને અને અંતે લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને મોકલવામાં આવી હતી, જેમણે મંજૂરી આપી હતી – મંજૂરી આપનાર સત્તાધિકારીને મંજૂરી આપવા માટે પૂરતી સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી.

દિલ્લી પોલીસ અધિનિયમ, ૧૯૭૮:

ધારા ૧૪૦ – પોલીસ ગોળીબારમાં બે વ્યક્તિઓના મૃત્યુનું કારણ બનવા બદલ પોલીસ અધિકારીઓ વિરુદ્ધ ફોજદારી કાર્યવાહી – તે માટેની મર્યાદા – ઠરાવવામાં આવ્યું: મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સંજ્ઞાન લેવામાં આવેલી તારીખ ફોજદારી કાર્યવાહીની સંસ્થા માટેની તારીખ ગણાશે – તેમ છતાં, હત્યાનો કેસ 'ફરજના રંગ' એવી અભિવ્યક્તિની અંદર આવતો નથી – તેથી, ધારા ૧૪૦નો આ કેસ સાથે કોઈ સંબંધ નથી.

એક 'એમવાય', એક કુખ્યાત અપરાધી, જેને દિલ્હી પોલીસ તથા અન્ય રાજ્યોની પોલીસ દ્વારા અનેક ગંભીર ફોજદારી કેસોમાં શોધવામાં આવતો હતો, તેને દિલ્હી પોલીસની કાઈમ બ્રાંચની આંતર-રાજ્ય સેલ દ્વારા ટ્રેક કરવામાં આવતો હતો. એ-૧, પોલીસના સહાયક કમિશનર તથા કાઈમ બ્રાંચની આંતર-રાજ્ય સેલના ઇનચાર્જને માહિતી મળી કે 'એમવાય' તા. ૩૧.૩.૧૯૯૭ના રોજ બપોરે અંદાજે ૧.૩૦ વાગ્યે મધર ડેરી, પટપડગંજ, દિલ્હીની નજીકના સ્થળે આવવાનો હતો. એ-૨, કાઈમ બ્રાંચના ઇન્સ્પેક્ટરને એ-૧ દ્વારા ઉક્ત મધર ડેરી બૂથની નજીક નજર રાખવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો. બે યુવાનો, અર્થાત્ 'જેએસ' (મૃતક-૧) અને પી.ડબલ્યુ.-૨૬, હરિયાણાથી લગભગ તે જ સમયે તેમના મિત્ર 'પીજી' (મૃતક-૨) ને મળવા માટે તે વિસ્તારમાં આવ્યા હતા, જેનું કચેરી મધર ડેરીની નજીક હતું. પરંતુ 'પીજી' કચેરીમાં હાજર ન હોવાથી અને ટૂંકા સમયમાં ત્યાં પહોંચવાનો હોવાથી, પી.ડબલ્યુ.-૨૬ અને 'જેએસ' મધર ડેરી પર ગયા અને આઈસક્રીમ ખરીદી પછી 'પીજી'ની રાહ જોઈ

રહ્યા હતા. એ-૨, જેના પાસે ‘એમવાય’નો ફોટોગ્રાફ હતો, તેણે બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે મધર ડેરીની પાસે ‘જેએસ’ અને પી.ડબલ્યુ.-૨૬ને જોયા અને ‘જેએસ’નો દેખાવ ‘એમવાય’ જેવો લાગતાં, એ-૨એ ભૂલથી તેને ‘એમવાય’ માન્યો અને તેણે એ-૧, એસીપીને વધારાની મદદ માટે બોલાવ્યા, જેમણે પોતાની તરફથી સેવા શસ્ત્રોથી સજ્જ ૧૨ પોલીસ કર્મચારીઓની પોલીસ ટુકડી સાથે એ-૨ના નેતૃત્વ હેઠળની પોલીસ ટુકડીને મદદ કરવા માટે પ્રસ્થાન કર્યું. દરમિયાન, ‘પીજી’ના આવી પહોંચતાં, ત્રણેય મિત્રો, એટલે કે પી.ડબલ્યુ. ૨૬, ‘જેએસ’ અને ‘પીજી’, ‘પીજી’ની માલિકીની નંબર યુપી-૧૪-એફ-૧૫૮૦ ધરાવતી નીલી મારુતિ ઇસ્ટીમ કારમાં કનોટ પ્લેસ જવા માટે નીકળ્યા. એ-૨ના નેતૃત્વ હેઠળની પોલીસ ટુકડીએ તેમનો પીછો કર્યો. ‘પીજી’ને દેના બેંકમાં થોડું કામ હોવાથી તે બેંકની અંદર ગયો. જ્યારે તે બહાર આવ્યો, ત્યારે તે આગળની સીટ પર બેઠો અને પી.ડબલ્યુ. ૨૬ પાછળની સીટ પર બેઠો. ‘જેએસ’એ કારને બારાખંભા રોડ તરફ હંકારેલી અને જ્યારે તેઓ લાલ બત્તી પાસે ઉભા રહ્યા, ત્યારે એ-૨, ઇન્સ્પેક્ટર, અને એ-૧, એસીપીના નેતૃત્વ હેઠળની બન્ને પોલીસ ટુકડીઓએ કારને ઘેરી લીધી અને લગભગ તમામ બાજુઓથી ગોળીબાર કર્યો, જેના પરિણામે ‘પીજી’ અને ‘જેએસ’નું તત્ક્ષણે મૃત્યુ થયું અને પી.ડબલ્યુ. ૨૬ને ગંભીર ઈજા પહોંચી. ગોળીબારની માહિતી મળતાં, પી.ડબલ્યુ.-૪૨, એસએચઓ, કનોટ પ્લેસ તથા અન્ય પોલીસ અધિકારીઓ બનાવના સ્થળે પહોંચ્યા. તેણે કારની અંદરથી ૭.૬૫ એમએમની પિસ્તોલ, જેમાં ૭ જીવંત

કારતૂસ ભરેલા હતા, બ્રીચમાં એક મિસફાયર થયેલ કારતૂસ અને ૭.૬૫ એમએમ બોરના બે ફાયર થયેલ ખોખાં કબ્જે કર્યા. એ-૨એ તેમને એક લેખિત ફરિયાદ સોંપી, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે કાર લાલ બત્તી પાસે ઉભી રહી ત્યારબાદ તેણે ડ્રાઈવરની બાજુની બારી ખખડાવી અને અંદર બેઠેલા લોકોને બહાર આવવા કહ્યું, પરંતુ ‘જેએસ’એ કારની અંદરથી પોલીસ ટુકડી પર ગોળીબાર કર્યો, જેના પરિણામે બે કોન્સ્ટેબલ એ-૯ અને એ-૮ને ગોળીની ઇજા પહોંચી, અને ત્યારબાદ જ પોલીસ કર્મચારીઓએ કારમાં બેઠેલા લોકોને અશક્ત બનાવવાના તથા તેમનો પલાયન અટકાવવાના હેતુથી કાર પર ગોળીબાર શરૂ કર્યો. પરિણામે, કારમાં બેઠેલા લોકો સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૧૮૬/૩૫૩/૩૦૭ તથા શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ બાબતે એફઆઈઆર નં. ૪૪૮/૯૭ નોંધવામાં આવી.

તેના બીજા દિવસે, મૃતક ‘પીજી’ ના પિતાએ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને ફરિયાદ કરી, જેના આધારે ગોળીબારમાં સંકળાયેલા પોલીસ કર્મચારીઓ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં બીજી એફ.આઈ.આર. નં. ૪૫૩/૯૭ નોંધવામાં આવી. ત્યારબાદ, તપાસ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશનને સોંપવામાં આવી.

નીચલી અદાલતે ૧૦ પોલીસ અધિકારીઓ વિરુદ્ધ આરોપો ઘડ્યા અને તેઓ બધાને, અન્ય બાબતો સાથે, ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળની કલમો ૧૨૦-બી, ૩૦૨/૧૨૦-બી, ૩૦૭/૧૨૦-બી હેઠળ દંડનીય ગુનાઓમાં દોષિત ઠેરવ્યા

અને તેમને આજીવન કારાવાસની સજા ફરમાવી. એ-૧ અને એ-૨ ને વધુમાં ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળની કલમો ૧૯૩, ૨૦૧/૩૪ અને ૨૦૩/૩૪ હેઠળ પણ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા. અપીલમાં, વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે અપીલકર્તાઓની ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળની કલમ ૩૦૨/૧૨૦-બી મુજબની દોષિતતા ટકાવી શકાય તેવી નથી અને તેના બદલે તેઓ બધાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ની મદદથી દોષિત ઠેરવી, દરેકને આજીવન કારાવાસની સજા ફરમાવી. એ-૧ અને એ-૨ ની ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળની કલમો ૧૯૩, ૨૦૧/૩૪ અને ૨૦૩/૩૪ મુજબની દોષિતતા પણ ચથાવત રાખવામાં આવી. તેનાથી વ્યથિત થઈ, આરોપી પોલીસ અધિકારીઓએ આ અપીલો દાખલ કરી.

અપીલો નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

નિર્ણીત: ૧. નોંધાયેલ દસ્તાવેજોમાં અનેક તથ્યો સ્વીકારાયેલા હોવાનું જણાય છે, પરંતુ તે ભૂલોની ક્રુણ પરિસ્થિતિથી વધુ જટિલ બન્યા છે. આ તથ્યો ઘટનાના સ્થળ અને સમય, અપીલકર્તાઓની યોગ્ય રીતે હથિયારસજ્જ હાજરી અને એમમાંથી મોટા ભાગે પોતાની સરકારી શસ્ત્રોથી કાર ઉપર ગોળીબાર કર્યો હતો, ‘એમવાય’ સ્વીકાર્ય રીતે કુખ્યાત અપરાધી હતો અને ‘જેએસ’ (મૃતક) ને અ-૨ એ ‘એમવાય’ સમજી ભૂલ કરી હતી, તથા મૃતક ‘પીજી’ પાસે ઉત્તર પ્રદેશના નંબર પ્લેટવાળી નીળી એસ્ટીમ કાર હતી અને પટપડગંજમાં મધર ડેરી બૂથ નજીક તેનું કચેરીસ્થાન હતું, એ બાબતો સાથે સંબંધિત છે. વધુમાં, અ-૨

અને તેના બે સાથીઓએ ‘પીજી’ દ્વારા ચલાવવામાં આવતી કારનો કોનોટ પ્લેસ સ્થિત દેના બેંક શાખા સુધી પીછો કર્યો હતો અને ‘પીજી’ તથા અન્ય લોકો દેના બેંકના પરિસરમાંથી નીકળી બારાખંભા રોડ કોર્સિંગ પાસે પહોંચ્યા પછી, અ-૨ના નેતૃત્વવાળી એક અને અ-૧ના નેતૃત્વવાળી બીજી એવી બે પોલીસ ટુકડીઓએ મળીને કાર્યવાહી કરી હતી અને કાર લાલ બત્તી પાસે અટકતાં તેને ઘેરી લીધી હતી, તથા તેમાં ગોળીબાર કર્યો હતો, જેના પરિણામે બે વ્યક્તિઓનાં મૃત્યુ થયા અને એકને ઈજા પહોંચી હતી. [ફકરો ૧૧] [૧૭૬-એફ-એચ;

૧૭૭-એ-બી]

૨.૧. બચાવ પક્ષનો આ દાવો કે કારને ઘેરી લેવાયા પછી, એ-૨ એ અંદરના લોકોને બહાર આવવા કહેતાં ડ્રાઈવરની બારી ખખડાવી હતી, પરંતુ તેમ કરવા બદલે ‘જે.એસ.’ એ પોલીસ પર બે ગોળીઓ ચલાવી હતી, જેના પરિણામે આત્મરક્ષામાં ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હતો, તે રેકૉર્ડ પર રહેલા પુરાવાની દૃષ્ટિએ સ્વીકાર્ય બની શકતો નથી. [ફકરો ૧૧] [૧૭૭-બી-સી]

૨.૨. એ સત્ય છે કે આરોપીએ સ્વરક્ષાનો બચાવ રજૂ કરવો હંમેશા આવશ્યક નથી અને જો ફરિયાદ પક્ષની કહાની પોતે જ તે બાબત સ્પષ્ટ કરતી હોય, તો અદાલત માટે આ મુદ્દાની પણ તપાસ કરવી ખુદી રહેશે. [ફકરો ૧૧] [૧૭૭-સી-એફ]

મોહન સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય ૧૯૬૨ સપ્લી. એસ.સી.આર. ૮૪૮ = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૭૪; જાવેદ મસૂદ અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન

રાજ્ય ૨૦૧૦ (૩) એસ.સી.આર. ૨૩૬ = ૨૦૧૦ (૩) એસ.સી.સી. ૫૩૮,
પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨.૩. આ પણ નોંધવું આવશ્યક છે કે, ફરિયાદ પક્ષ પોતાના કેસને યુક્તિસંગત
શંકાથી પર સાબિત કરવા માટે બાધ્ય છે, છતાં પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની
કલમ ૧૦૫ હેઠળ આરોપી પરની ફરજ તે સંભાવનાઓના પ્રાબલ્યના ધોરણે તે
સાબિત કરવાની છે. [ફકરો ૧૧] [૧૭૭-જી-એચ]

૨.૪. પી.ડબલ્યુ. ૧૩ અને બીજા એક સાક્ષી ‘એ.એસ.’ એ એવું જણાવ્યું હતું કે
શરૂઆતમાં એક જ ગોળી ચાલ્યા પછી ત્યારબાદ અનેક ગોળીઓ ચાલી હતી.
જોકે, ‘એ.એસ.’ ને સ્પષ્ટપણે ગોળી વાગવાની ઈજા થઈ નહોતી, કારણ કે તેના
પર થયેલ સામાન્ય ઘસારો જેવી ઈજા સ્પષ્ટપણે ટારમેકમાંથી ઉડી આવેલી
છીણના કણથી થઈ હતી, પરંતુ આ મુદ્દે અત્યંત સ્વતંત્ર પુરાવો પણ ઉપલબ્ધ
છે. તેમ છતાં, પી.ડબલ્યુ.-૧, જે સ્ટેટ્સમેન સમાચારપત્રના મુખ્ય ફોટોગ્રાફર
હતા અને જેના કાર્યાલય બારાખંભા રોડ પરના રેડ લાઈટની બાજુમાં આવેલ છે,
તેમણે સાક્ષીમાં જણાવ્યું હતું કે ૩૧-૦૩-૧૯૯૭ ના રોજ અંદાજે બપોરે ૨ થી
૨.૩૦ વાગ્યાના સમય દરમિયાન, જ્યારે તેઓ પોતાના રૂમમાં તેમના
સહકર્મચારીઓ પી.ડબલ્યુ. ૨ અને ૬૭ તથા અન્ય એક વ્યક્તિ સાથે બેઠા હતા,
ત્યારે તેમણે બારાખંભા રોડ તરફથી ગોળીબારનો અવાજ સાંભળ્યો હતો અને
ત્યારબાદ તેઓ અન્ય પી.ડબલ્યુ.ઓ સાથે કેમેરાના સાધનો લઈ ચોરાસ્તા પર
બહાર આવ્યા હતા અને ત્યાં એક વાદળી રંગની ઈસ્ટીમ કાર ઊભેલી જોઈ હતી,

જેના બાજુમાં બે મૃતદેહો પડેલા હતા તથા માર્ગ પર એક ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિ બેઠેલો હતો, અને ત્યાં મુક્તીમાં રહેલા કેટલાક પોલીસકર્મીઓ સહિત મોટી સંખ્યામાં પોલીસકર્મીઓ હાજર હતા. તેમણે આગળ જણાવ્યું હતું કે તેમના નિર્દેશથી પી.ડબલ્યુ. ૨ અને ૬૭ એ સ્થળના મોટી સંખ્યામાં ફોટોગ્રાફ્સ લીધા હતા અને તેમાંથી ૧૪ ફોટોગ્રાફ્સ આંક પી-૧ થી આંક પી-૧૪ તરીકે પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે વધુમાં એવું પણ જણાવ્યું હતું કે સ્ટેટ્સમેનનો એક રિપોર્ટ પણ ત્યાં હાજર હતો. પી.ડબલ્યુ.-૨ અને પી.ડબલ્યુ.-૬૭ એ પી.ડબલ્યુ.-૧ દ્વારા વર્ણવાયેલી વાતને સમર્થન આપ્યું હતું. તેમણે ‘એક્સ્ટી. ‘એક્સ’ તરીકે ચિહ્નિત ફોટોગ્રાફ પણ સાબિત કર્યો હતો, જેમાં દર્શાય છે કે ડ્રાઈવરની બારી અખંડિત હતી. પી.ડબલ્યુ.-૨૬ ના પુરાવામાં એવું બહાર આવ્યું છે કે ગોળીબાર થયો ત્યારે કારનું એ.સી. ચાલુ હતું અને બારીઓ ચઢાવેલી હતી. [ફરો ૧૨] [૧૭૮-એ-એચ]

૨.૫. તે જ રીતે, એ પણ જોવાનું છે કે જો ગોળીઓ ડ્રાઈવરની બારીમાંથી અથવા આગળના કાચમાંથી છોડવામાં આવી હોત, તો ગોળીના છિદ્રોની આસપાસ બાફેલા કેટલાક અવશેષો રહી ગયા હોત, કારણ કે ગોળીબાર લગભગ અડકતી દૂરીએથી કરવામાં આવ્યો હોત. કેન્દ્રીય ન્યાયવિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના પી.ડબલ્યુ.-૩૭, જેમણે કારની અત્યંત સૂક્ષ્મતાથી તપાસ કરી હતી, તેમણે આવા કોઈ અવશેષો શોધ્યા નહોતા અને વધુમાં સાક્ષી આપી હતી કે ૭.૬૫ એમ.એમ. પિસ્તોલ માટે બાફેલા અસરકારક અંતરની હદ એકથી બે ફૂટ હોઈ

શકે, પરંતુ તે ગોળી ચલાવનાર વ્યક્તિની બેઠેલી સ્થિતિ પર આધાર રાખે. તેમણે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે કુલ મળીને કારમાં ૯ એમ.એમ., ૭.૬૨ એમ.એમ. અને .૩૮૦ કેલિબરના હથિયારોના ઓછામાં ઓછા ૨૯ ગોળીના છિદ્રો શોધાયા હતા અને કારમાં રહેલા સાતમાંથી મોટા ભાગના નિર્ગમન છિદ્રો કારના પાછળના અને ડાબા ભાગમાંથી અંદર છોડાયેલી અને ત્યારબાદ બહાર નીકળેલી ગોળીઓથી સર્જાયા હોઈ શકે, જોકે કારની અંદરથી છોડાયેલી ગોળીથી પણ કોઈ નિર્ગમન છિદ્ર સર્જાયું હોય તેવી શક્યતા નકારી શકાતી નહોતી. તેમણે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો કે કોન્સ્ટેબલ એ-૮ને વાગેલી ગોળી તેના શરીરમાં જ અટવાઈ રહી હતી અને તબીબી કારણોસર તેને બહાર કાઢવામાં આવી નહોતી, તેથી તે ૭.૬૫ એમ.એમ. કેલિબરની ગોળી હતી કે કેમ તે અંગે અભિપ્રાય આપવો શક્ય નહોતો.

[પરા ૧૨] [૧૭૮-એચ; ૧૭૯-એ-ડી]

૨.૬. બચાવ પક્ષની આ કથા કે કોન્સ્ટેબલ એ-૯ અને એ-૮ ને કારની અંદરથી કરાયેલા બે ફાયરિંગના કારણે ઈજાઓ થઈ હતી, તે તબીબી પુરાવાથી વધુ ખોટી ઠરે છે. પી.ડબલ્યુ.-૧૬, ડૉક્ટર, જેમણે કોન્સ્ટેબલ એ-૮ ની મેડિકો-લીગલ તપાસ (આંક પી.ડબલ્યુ.૧૬/બી) હાથ ધરી હતી, તેમણે તેના શરીર પર ગોળીની ત્રણ ઈજાઓ નોંધેલી, જેમાં કાળાશ દેખાતી હતી. આ ઈજાઓ કારની અંદરથી થયેલા ફાયરિંગથી થઈ શકી હોત નહીં, કારણ કે પિસ્તોલથી થતા ફાયરિંગમાં કાળાશ વધુમાં વધુ એક કે બે ફૂટના અંતરે જ જોવા મળે. તે જ રીતે, પી.ડબલ્યુ.-૧૭ ડૉક્ટરે, જેમણે કોન્સ્ટેબલ એ-૮ ની તપાસ કરી હતી, તેના

શરીર પર ગનશોટની ત્રણ અલગ ઇજાઓ પણ નોંધેલી. તેમણે પોતાના સારવારના રેકૉર્ડ (આંક પી.ડબલ્યુ.૧૭/બી) પણ પુરાવામાં રજૂ કર્યા. આ ડૉક્ટરની તો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા જિરહ પણ કરવામાં આવી નહોતી. અહીં એ બાબત પર ભાર મૂકવો જરૂરી છે કે ઘટનામાં વપરાયેલા તમામ હથિયારોમાંથી એક જ પ્રક્ષેપ્ય (અથવા ગોળી) ફાયર થતી હતી, જ્યારે ઇજા પામેલા બંને પોલીસકર્મીઓ પર થયેલી ગનશોટ ઇજાઓ વચ્ચેનું અંતર દર્શાવે છે કે તેમના દરેકના શરીર પર પ્રવેશના ઓછામાં ઓછા ૩ જુદા ઘા હતા. તેના વિપરીત, એવું જણાય છે કે તેમને થયેલી ઇજાઓ પોલીસકર્મીઓ વચ્ચે થયેલા ફાયરિંગના કારણે થઈ હતી, કારણ કે તેમણે કારને ઘેરી લીધી હતી અને બેદરકારીપૂર્વક તથા સાવચેતી વિના કાર પર અંધાધૂંધ ફાયરિંગ કર્યું હતું, અને આ બાબત અવગણી હતી કે અનિયંત્રિત ફાયરિંગમાં કોસ-ફાયરથી તેઓ પોતાને જ જોખમ પેદા કરી શકે. હકીકતમાં, એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે એ-૧ એ પોતાના ઉચ્ચ અધિકારીઓને પત્ર લખીને પોતાની અધિકારીઓની ટીમની અસમર્થતા તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું, પરંતુ તેને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે અન્ય કોઈ સ્ટાફ ઉપલબ્ધ નથી. [ફકરો ૧૨] [૧૭૯-ડી-એચ; ૧૮૦-એ-બી]

૨.૭. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૧, ૨ થી ૭ તથા બે કોન્સ્ટેબલ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૫૦ અને ૫૧ના પુરાવા અત્યંત પ્રાસંગિક બની જાય છે. એ.એસ.આઈ., ફરિયાદ પક્ષનો સાક્ષી-૧૩, જે બારાખંબા રોડને અડીને આવેલા ફાયર સ્ટેશન બિલ્ડિંગ પાસે ઊભેલી પી.સી.આર. ગ્રુપ્સીના ઇન-ચાર્જ

અધિકારી હતા, તેમણે નિઃસંદેહ બચાવ પક્ષની આ આવૃત્તિને સમર્થન આપ્યું હતું કે એક જ ગોળીબાર પછી ગોળીઓની ઝડી ચલી હતી. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૫૦ અને ૫૧, એ બે કોન્સ્ટેબલ, જે એ.એસ.આઈ. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧૩ સાથે હાજર હતા, તેમણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે કોઈ એકલી ગોળીનો અવાજ સાંભળ્યો ન હતો અને માત્ર સતત ગોળીબાર થવાને કારણે જ તેઓ ઝડપથી ઘટનાસ્થળે દોડી ગયા હતા અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી તેમણે ત્રણ પીડિતોને આર.એમ.એલ. હોસ્પિટલમાં પહોંચાડ્યા હતા. તેમની આ કથા ત્રણ અખબારી કર્મચારીઓના પુરાવાથી સમર્થિત થાય છે. ફરિયાદ પક્ષનો સાક્ષી-૨૬ પણ આ બાબતે સ્પષ્ટ હતો કે કારની અંદરથી કોઈ ગોળી ચલાવવામાં આવી ન હતી. તેથી, જ્યારે રોકવામાં આવ્યા ત્યારે 'જે.એસ.' એ પોલીસ પક્ષ પર ગોળીબાર કર્યો હતો એવી કથા પ્રથમદ્રષ્ટિએ સ્વીકાર્ય નથી. આ સમગ્ર પરિસ્થિતિમાં, બચાવ પક્ષના દાવા મુજબ ડ્રાઈવરની બાજુની બારી તૂટેલી મળી હતી એવું માન્ય પણ ધરી લેવામાં આવે, તો પણ તે ફરિયાદ પક્ષની કથનાવલી પર કોઈ અસર કરતી નથી. [પરિણેદ ૧૨] [૧૮૦-બી-એફ]

૨.૮. 'જે.એસ.' દ્વારા કથિત રીતે ઉપયોગમાં લેવાયેલ ૭.૬૫ એમ.એમ. બોરની પિસ્તોલની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે, સર્વપ્રથમ તો એવું જણાય છે કે એસ.એચ.ઓ., પી.ડબ્લ્યુ.-૪૨, ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં જ કારની તપાસ થઈ ચૂકી હતી અને સ્થળ સાથે ચેડાં થઈ ચૂક્યાં હતાં, કારણ કે પીડિતોમાંના એકનો મોબાઈલ ફોન અપીલકર્તા એ.એસ.આઈ. 'એ-૩'એ ઉઠાવી લીધો હતો અને તે

એસ.એચ.ઓ.ને સોંપ્યો હતો. દોષિત પોલીસ અધિકારીઓએ અતિશય રસ લીધો હતો તે હકીકત પણ આંક પી/૧૦ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, જે એક ફોટોગ્રાફ છે અને જેમાં એ-૩ કારની અંદર નજર કરતાં દેખાય છે. જોકે, વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે દિલ્લી પોલીસના સત્તાવાર ફોટોગ્રાફ પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨એ ડ્રાઇવરની સીટના ખૂબ નજીકથી બે ફોટોગ્રાફ્સ (આંક પી.ડબ્લ્યુ.૧૨/૨૮ અને પી.ડબ્લ્યુ.૧૨/૨૯) લીધા હતા, પરંતુ તેમાં કોઈ પિસ્તોલ કે ખાલી કારતૂસના ખોખા દેખાતા નથી. તેનાથી પણ વધુ મહત્વની વાત એ છે કે એ-૧એ ૧.૪.૧૯૯૭ના રોજ પોતાના વરિષ્ઠ અધિકારીને વિગતવાર લેખિત અહેવાલ (આંક ડી.૧૬/૮) સોંપ્યો હતો, જેમાં તેણે 'જે.એસ.' દ્વારા થયેલા ફાયરિંગનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ કારમાંથી પિસ્તોલની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જોકે બચાવ પક્ષની કહાની મુજબ ઘટનાની તરત પછી જ હથિયાર એસ.એચ.ઓ.એ ઉઠાવી લીધું હતું. તે જ રીતે, ઘટનાની તરત પછી અપીલકર્તા એ-૨ દ્વારા કનોટ પ્લેસ પોલીસમાં નોંધાવવામાં આવેલા અહેવાલ આંક પી.ડબ્લ્યુ.-૪૨/સીમાં પણ કારમાં ૭.૬૫ એમ.એમ. પિસ્તોલની હાજરી અંગે કોઈ જ ઉલ્લેખ નથી. આ બાબત પણ નોંધપાત્ર છે કે પિસ્તોલને સેન્ટ્રલ ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીમાં મોકલવામાં આવી હતી, પરંતુ હથિયારનું પરીક્ષણ કરનાર પી.ડબ્લ્યુ.-૪૬ને તેના પર કોઈ ઓળખી શકાય એવા આંગળીના નિશાન મળ્યા નહોતા. [પરિષેદ ૧૩] [૧૮૦-જી-એચ; ૧૮૧-એ-ડી]

૨.૯. રજૂ કરાયેલા પુરાવાની સંચિત અસર સ્પષ્ટ અને સહજ રીતે આ ઘોર પ્રત્યક્ષ તથ્ય દર્શાવે છે કે રજૂ કરવામાં આવેલી બચાવ પક્ષની કહાની સ્પષ્ટપણે ખોટી હતી અને ઘટનાના તરત જ પછી સંકળાયેલા પોલીસ અધિકારીઓએ (કદાચ પી.ડબલ્યુ.-૨૬ ની પૂછપરછ કરતા) તેઓએ ભયંકર ભૂલ કરી હોવાનું સમજતા, તરત જ ખોટો બચાવ ઊભો કરવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો. નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે, તેથી, સમગ્ર મૂલવણીના આધારે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે બચાવ પક્ષનું વર્ણન ઘડાયેલું હતું અને ફરિયાદ પક્ષની એ કહાની કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા કોઈ ઉશ્કેરણી વિના કરવામાં આવેલા ગોળીબારથી બંને મૃતકોના મૃત્યુ થયા અને પી.ડબલ્યુ.-૨૬ ને ગંભીર બંદૂકની ગોળીની ઇજાઓ પહોંચી હતી, તે નોંધ પર સાબિત થઈ હતી. [ફકરો ૧૪] [૧૮૧-એ-જી]

૩.૧. એવું કહી શકાય નહીં કે આરોપીઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૦ ના અપવાદ ૩ નો લાભ દાવો કરવા હકદાર હતા. આ અપવાદ એ પૂર્વધારણા રાખે છે કે જે કોઈ જાહેર સેવક મૃત્યુ નિપજાવે, તે જાહેર સેવક તરીકે પોતાની ફરજના યોગ્ય નિર્વહમાં અને સદ્ભાવથી, તથા જેના મૃત્યુનું કારણ બન્યું છે તે વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈ દ્વેષભાવ રાખ્યા વિના એવું કરે. બચાવ પક્ષ દ્વારા ઊભો કરાયેલ હકારાત્મક કેસ નીચલી અદાલત, વડી અદાલત તેમજ આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવેલ છે, તે હકીકતના પ્રકાશમાં કોઈ સદ્ભાવનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. વિપરીત રીતે, અપીલકર્તાઓએ કોઈ

ઉશ્કેરણી વિના ઇસ્ટીમ કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો, જેના પરિણામે બે નિર્દોષ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા અને એક વ્યક્તિને ઇજા પહોંચી. અપવાદ સાબિત કરવાનો ભાર સંભાવનાઓના પ્રાબલ્યના ધોરણે હોય છે, છતાં તે બચાવ પક્ષ ઉપર જ રહે છે. આ કસોટી પર પણ બચાવ પક્ષ સફળ થઈ શકતો નથી. [પરા ૧૫] [૧૮૧-જી-એચ; ૧૮૨-એ-સી]

૩.૨. એ સાચું છે કે વડી અદાલતે અપીલકર્તાઓને કારમાં ૭.૬૫ એમએમ બોરની પિસ્તોલ મૂકવાના આક્ષેપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો છે. તેમ છતાં, આ નિર્દોષ છૂટકારો માત્ર આ આધારે આપવામાં આવ્યો હતો કે આપું કરનાર દોષિત વ્યક્તિ કોણ હતી તે ચોક્કસપણે નિર્દિષ્ટ કરવું શક્ય ન હતું. કલ્પનાશક્તિના કોઈપણ વ્યાપથી પણ તેનો એવો અર્થ કાઢી શકાય નહીં કે કારમાં પિસ્તોલ મૂકી દેવાઈ હતી તેવી વાર્તા વડી અદાલતે અવિશ્વસનીય ગણાવી છે. જોકે ૭.૬૫ એમએમ હથિયારની જમી એક સ્વીકાર્ય હકીકત હોવાનું જણાય છે, પરંતુ આ શરત સાથે કે બચાવ પક્ષને મદદ કરવા માટે તે મૂકવામાં આવી હતી. [પરા ૧૫] [૧૮૨-સી-એફ]

મોહન સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય ૧૯૬૨ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૮૪૮ = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૭૪; અને જેમ્સ માર્ટિન વિ. કેરળ રાજ્ય ૨૦૦૪ (૨) એસ.સી.સી. ૨૦૩; અને જાવેદ મસૂદ અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન

રાજ્ય ૨૦૧૦ (૩) એસ.સી.આર. ૨૩૬ = ૨૦૧૦ (૩) એસ.સી.સી. ૫૩૮ –
લાગુ પડતા નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૪.૧. સી.બી.આઈ. દ્વારા પક્ષપાતપૂર્ણ અને પ્રેરિત તપાસ હાથ ધરવામાં આવી
હોવાનો જે આક્ષેપ છે, તે સંબંધે એટલું સાચું છે કે તમામ સાક્ષીઓની તપાસ
કરવામાં આવી નથી, પરંતુ પરિસ્થિતિઓમાં તે જરૂરી નહોતું. આ પણ નોંધાશે કે
ફરિયાદ પક્ષની કથનાવલી અનુસાર, અપીલકર્તાઓ એ-૯ અને એ-૮ ને હેડ
કોન્સ્ટેબલ એ-૫ તથા કોન્સ્ટેબલ એ-૧૦ ના હથિયારોથી ચલાવેલી
ગોળીઓથી ઈજાઓ થઈ હતી. સીએફએસએલના અહેવાલ આંક પી/૩૭એફ
મુજબ, એ-૯ ના શરીરમાંથી મળેલી ગોળી એ-૫ ની .૩૮૦ રિવોલ્વરમાંથી
ચલાવવામાં આવી હતી અને પી.ડબલ્યુ.-૩૭ ના પુરાવા મુજબ, એ-૮ ના
શરીરમાં ઘૂસી ગયેલી ધાતુની ગોળી એ-૧૦ ના હથિયારની તૂટી ગયેલી ૭.૬૨
એમએમ ગોળીના સ્ટીલ કોરનો ભાગ હોઈ શકે તેવી શક્યતા હતી. પી.ડબલ્યુ.-
૩૭ એ પોતાની મુખ્ય તપાસમાં જણાવ્યું હતું કે તેને પાર્સલ નં. ૧૨ પ્રાપ્ત થયું
હતું અને જ્યારે તેણે તે ખોલ્યું ત્યારે તેમાં તેને .૩૮૦ કેલિબરની એક ગોળી મળી
હતી અને તેની અંદર અન્ય કોઈ વસ્તુ નહોતી, અને તેણે તે ગોળીને ફરીથી
પાર્સલમાં સીલ કરી હતી. પી.ડબલ્યુ.-૩૭ ના પુરાવાથી જણાય છે કે પાર્સલ નં.
૧૨ પછી ફરી અદાલતમાં ખોલવામાં આવ્યું હતું અને તે તબક્કે તેમાં માત્ર .૩૮૦
કેલિબરની ગોળી જ નહીં પરંતુ ચલાવવામાં આવેલી ૭.૬૫ એમએમની એક

ગોળી પણ હોવાનું જણાયું હતું. પરંતુ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે જ્યારે લેબોરેટરીના બાયોલોજી વિભાગમાંથી બેલિસ્ટિક્સ વિભાગમાં તેને આ પાર્સલ મળ્યું હતું, ત્યારે તેમાં ૭.૬૫ એમએમની ગોળી નહોતી. નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે પહેલેથી જ એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે (અને આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પણ એવો જ નિષ્કર્ષ અપાયો છે) કે કારની અંદરથી ૭.૬૫ એમએમ પિસ્તોલમાંથી કોઈ ગોળી ચલાવવામાં આવી નહોતી; તે હકીકતના પ્રકાશમાં પાર્સલમાં ૭.૬૫ એમએમની ગોળી હોવાની શક્યતા શંકાસ્પદ બની જાય છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ગોળીઓ સંબંધે થોડી ગૂંચવણ ઊભી કરવી એવો મુદ્દો છે જે નિઃસંદેહ બચાવ પક્ષને મદદરૂપ થાય એવો છે, અને તેથી એવી અનુમાનધારણા ઉઠાવી શકાય કે આ બાબત બચાવ પક્ષ દ્વારા પૂર્વયોજિત રીતે ગોઠવવામાં આવી હતી. આ પાસું પણ અવગણવામાં આવી શકે તેમ નથી. [પરા ૧૬, ૧૮ અને ૧૯] [૧૮૩-એફ-જી; ૧૮૪-એ-સી; એફ-એચ; ૧૮૫-એ]

૩.૨. મૃત્યુ પામેલ 'જેએસ' ની રાખમાંથી ગોળી મળ્યાના મુદ્દા અંગે, વડી અદાલતે એવું નિરીક્ષણ કરીને ફરિયાદ પક્ષની કથા નામંજૂર કરી છે કે નીચલી અદાલતે આ મુદ્દે પુરાવાની અવગણના કરી હતી, કારણ કે મૃત્યુ પામેલ 'જેએસ' ના ભાઈ પી.ડબ્લ્યુ.-૮ એ ક્યાંય એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે રાખમાંથી ગોળી ઉઠાવી હતી અને સબ-ઇન્સ્પેક્ટરને સોંપી હતી, અને ખાસ કરીને કારણ કે મૃતદેહનો એક્સ-રે કરનાર બંને ડૉક્ટરોએ ગોળીનું કોઈ નિશાન મળ્યું નહોતું. આ મુદ્દા અંગેના અનિશ્ચિત પુરાવાના પ્રકાશમાં આ અદાલત વડી અદાલતના

નિષ્કર્ષને સમર્થન આપે છે, પરંતુ સી.બી.આઈ.ના અધિકારીઓએ ગોળી ગોઠવવામાં હાથ ધર્યો હતો એવો આક્ષેપ કરવો અયોગ્ય છે. [પરા ૨૦]
[૧૮૫-સી-૭]

૪.૩. જોવાનું એ છે કે પોલીસ પક્ષમાં ૧૫ કર્મચારીઓ સામેલ હતા. તેમાંમાંથી માત્ર ૧૦, જેમણે સક્રિય ભૂમિકા ભજવી હતી, તેમની સામે જ ફોજદારી કાર્યવાહી ચલાવવામાં આવી હતી. આ પૃષ્ઠભૂમિ નિષ્પક્ષ તપાસ તરફ સંકેત કરે છે. તેથી, સીબીઆઈ દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસમાં કોઈપણ પ્રકારની ખામી શોધી શકાતી નથી. [પરા ૨૦] [૧૮૬-બી-સી]

૫.૧. હત્યાઓ કરાવવામાં સામાન્ય ઇરાદાની ગેરહાજરી અંગેની મુખ્ય દલીલ બાબતે, સ્વીકાર્ય છે કે નિશાન 'એમવાય' હતો, જે નિર્વિવાદપણે કુખ્યાત અપરાધી હતો અને જેના માથે ઇનામ જાહેર હતું, કારણ કે તે અતિ ગંભીર પ્રકૃતિના અનેક ફોજદારી પ્રકરણોમાં સંકળાયેલો હતો. આ ઘટના 'જેએસ' ની ઓળખ અંગે થયેલી ભૂલને કારણે બની હતી, કારણ કે તે મુસ્લિમ તરીકે પસાર થઈ શકે તેમ હતો, અને આ કોઈ પક્ષનો કેસ નથી કે પોલીસ પક્ષે 'જેએસ' અને તેના મિત્રોનો ખાત્મો કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો. નીચલી અદાલતોએ આ મુદ્દે અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે નોંધ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે કે જે પૃષ્ઠભૂમિમાં ઘટના

બની હતી તેને ધ્યાનમાં લેતાં, તે 'એમવાય' ને મારવાના સામાન્ય ઈરાદાને અનુસરીને કરવામાં આવી હતી. અ-૧ અને અ-૨ ની ભૂમિકા અંગે, વડી અદાલતે નોંધ્યું છે કે અ-૧ પોતાની અ-૧ તરીકેની હેસિયતમાં પોલીસ પક્ષનો નેતા હતો અને તેથી એસ્ટીમ કાર પરના હુમલામાં તેને અત્રપંક્તિમાં હોવું આવશ્યક નહોતું; અને અ-૨, જેણે સ્વીકાર્ય રીતે બારી પર ટકોરા માર્યા હતા, તેને પણ અધિક્રમમાં પછીનો અધિકારી હોવાથી એ જ રીતે ગણવામાં આવી શકે. સ્થળ નક્કશો દર્શાવે છે કે ઘટના સમયે અ-૧ પોતાની જિપ્સીમાં કારથી લગભગ ૧૫ મીટર દૂર બેઠો હતો. પુરાવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે અ-૨ એ પટપડગંજ સ્થિત મધર ડેરી બૂથ પર 'જેએસ' અને પી ડબલ્યુ-૨૬ ની હાજરીની હકીકત અ-૧ ને જાણ કરી, ત્યારે અ-૧ એ ભારે હથિયારોથી સજ્જ અધિકારીઓનો પોલીસ પક્ષ ભેગો કર્યો, તેમને સૂચના આપી, અને ત્યારબાદ તેઓ કનોટ પ્લેસ તરફ આગળ વધ્યા. હકીકતરૂપે એવું નોંધાયું છે કે જ્યારે અ-૨ એ કારનો પીછો કરીને તેને દેના બેંક સુધી અનુસર્યો, ત્યારે 'જેએસ' કારમાં એકલો ઘણો સમય પાછળ રહી ગયો હતો, છતાં તે તબક્કે અ-૨ અને તેના બે સાથીદારો દ્વારા તેને પકડવાનો અથવા તેની ઓળખની પુનઃચકાસણી કરવાનો જરાય પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નહોતો, જોકે અ-૨ પાસે 'એમવાય' નો ફોટોગ્રાફ હતો. વધુ મહત્વની વાત એ છે કે અ-૨ એ 'પીજી' અથવા પી ડબલ્યુ-૨૬ ની ઓળખ કરવાની કોઈ જ કોશિશ કરી નહોતી, જો કે સ્વીકાર્ય રીતે તે અ-૧ સાથે નિકટ

વાચરલેસ સંપર્કમાં હતો. આ ઘટના પૂર્વેનું વર્તન છે, જે પ્રાસંગિક છે. [પરા ૨૩]
[૧૮૭-એ-એચ; ૧૮૮-એ-બી]

પ.૨. ૨જૂ થયેલ તથ્યો ઘટનાના સમયે પરિસ્થિતિનું એક ચોંકાવનારું ચિત્ર પ્રગટ કરે છે. બચાવ પક્ષનો એવો કેસ કે કારને અંદર રહેલા વ્યક્તિઓને અચળ બનાવવાના અને તેઓ ભાગી ન શકે તે અટકાવવાના હેતુથી ઘેરી લેવામાં આવી હતી અને એ જ આશયથી એ-૨એ ડ્રાઇવરની બારી પર ટકોરા મારી અંદર રહેલા વ્યક્તિઓને બહાર આવવા કહ્યું હતું, પરંતુ તેને કારની અંદરથી ગોળીબાર દ્વારા જવાબ મળ્યો હતો, તે પહેલેથી જ નકારવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, પી.ડબલ્યુ.-૩૭એ સાક્ષી આપી હતી કે ટાયરો પર ગોળીનાં કોઈ નિશાન નહોતાં અને કાર પર ૩૪ ગોળીઓ છોડવામાં આવી હોવા છતાં તથા તેના પર ૨૯ ગોળીનાં છિદ્રો, જેમાંથી મોટા ભાગના પ્રવેશના હતા, હોવા છતાં ઘટના પછી પણ ટાયરો અખંડિત રહ્યા હતા. બીજી તરફ, અપીલકર્તાઓએ પૂર્વધારણા રાખી હતી કે અંદર રહેલા વ્યક્તિઓમાંનો એક 'એમ.વાય.' નામનો વોન્ટેડ ગુનેગાર હતો અને ગોળીબાર એટલો અસંવેદનશીલ અને અવિચારી રીતે કરવામાં આવ્યો હતો કે કેટલીક ગોળીઓ એ-૮ અને એ-૯ને વાગી હતી. [પરા ૨૩] [૧૮૮-બી-ઈ]

પ.૩. અપીલકર્તાઓનું ઘટના પછીનું વર્તન ફરીથી સંબંધિત છે. એ-૨ એ ઘટનાના તરત પછી ૦૧-૦૪-૧૦૦૭ના રોજ અહેવાલ આપ્યો હતો, જેના અનુસંધાનમાં બીજા દિવસે એ-૧ દ્વારા પ્રતિઆવૃત્ત આવૃત્તિ આપતો અહેવાલ આપવામાં આવ્યો હતો. આ બાબત સંપૂર્ણપણે અસમર્થનીય હોવાનું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, વડી અદાલતે આ રીતે ઠરાવવું યોગ્ય હતું કે, તથ્યોના પ્રકાશમાં, દરેક વ્યક્તિગત અપીલકર્તાને ચોક્કસ ભૂમિકા સોંપવી આવશ્યક ન હતી, કારણ કે કાર પર ગોળીબાર નિઃસંદેહ તેમાં રહેલાઓનો નાશ કરી નાખવાના સ્પષ્ટ ઇરાદાથી કરવામાં આવ્યો હતો અને તે તમામ અપીલકર્તાઓના સામૂહિક ઇરાદાને આગળ વધારવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો. [ફકરો ૨૩] [૧૮૮-ઈ-જી]

પ.૪. તેથી, અપીલકર્તાઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨/૩૪ વગેરે હેઠળ દોષિત ઠેરવવા પાત્ર હતા. [ફકરો ૨૪] [૧૮૯-ઈ-એફ]

અબ્દુલ સયીદ વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય ૨૦૧૦ (૧૦) એસ.સી.સી. ૨૫૯ - પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૬. અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલ તે દલીલ અંગે કે નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨, ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી લાગુ કરતાં ગુના બાબતે તેમને અનુમાનિત નિર્દોષ છૂટકારો મળ્યો હતો, એ સંબંધે એ નોંધપાત્ર છે કે નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૧૨૦-બી વાંચી લાગુ કરતાં આરોપ ઘડ્યો હતો તથા વિકલ્પરૂપે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી લાગુ કરતાં પણ આરોપ ઘડ્યો હતો, પરંતુ વિકલ્પરૂપ આરોપ અંગે કોઈ અભિપ્રાય આપ્યા વિના અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૧૨૦-બી વાંચી લાગુ કરતાં દોષિત ઠેરવ્યા હતા. આરોપો હકીકતમાં વિકલ્પરૂપે તથા સંબંધિત એવા ગુનાઓ માટે ઘડવામાં આવ્યા હતા, જેઓમાં હત્યાના મુખ્ય આક્ષેપને લગતા તત્વો સમાન હતા. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ અપીલી અદાલતની સત્તાનો ઉલ્લેખ કરે છે, અને આ કેસના હેતુ માટે જેટલો સંબંધિત ઉપબંધ છે તે ઉપખંડ (બી) (૨) છે, જે અપીલી અદાલતને સજા યથાવત રાખીને નિષ્કર્ષમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા આપે છે. એ મહત્વનું છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦-બી સ્વતંત્ર ગુનો છે અને આ મુદ્દે સફળ ફરિયાદ પક્ષ માટે હકારાત્મક પુરાવો રજૂ કરવો આવશ્યક છે, જ્યારે કલમ ૩૪ સ્વતંત્ર ગુનો રચતી નથી અને માત્ર પુરાવાનો નિયમ છે તથા પુરાવાના આધારે તેમાંથી અનુમાન કાઢી શકાય છે. તેથી, એવા કેસમાં જ્યાં મુખ્ય આરોપ યથાવત રહે છે અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૧૨૦બી હેઠળનો આરોપ તથા

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળનો વિકલ્પરૂપ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં વડી અદાલતે દોષિત ઠેરવવાનો નિષ્કર્ષ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨/૩૦૭/૩૪ હેઠળનો બનાવી તેમાં ફેરફાર કર્યો તેમાં કોઈ ખામી નહોતી. આ પણ સ્વયંસ્પષ્ટ છે કે આરોપીઓને તેમના વિરુદ્ધ રહેલી બધી પરિસ્થિતિઓની જાણ હતી. [પરિચ્છેદ ૨૫ અને ૨૭] [૧૮૯-એફ-એચ; ૧૯૧-એફ-એચ; ૧૯૨-એ-બી]

લછમન સિંહ અને અન્ય વિ. રાજ્ય ૧૯૫૨ એસ.સી.આર. ૮૩૯ = એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૧૬૭; અને દલબીર સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ૨૦૦૪ (૫) એસ.સી.સી. ૩૩૪ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

સંગારાબોઈના શ્રીનુ વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય ૧૯૯૭ (૩) એસ.સી.આર. ૯૫૭ = ૧૯૯૭ (૫) એસ.સી.સી. ૩૪૮; અને લોકેન્દ્ર સિંહ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય ૧૯૯૯ એસ.સી.સી. (ક્રિ.) ૩૭૧ ના નિર્ણયોને ઉલટાવવામાં આવ્યા હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

બિમલા દેવી અને અન્ય વિ. રાજ્ય જે એન્ડ કે ૨૦૦૯ (૭) એસસીઆર ૪૮૬ = ૨૦૦૯ (૬) એસસીસી ૬૨૯ – અવગણનાવશ આપેલ ઠરાવવામાં આવેલ.

લખન માહતો વિ. બિહાર રાજ્ય ૧૯૬૬ (૩) એસ.સી.આર. ૬૪૩ – લાગુ પડતું નથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

પ્રદેશ વિ. થાડી નારાયણ ૧૯૬૨ (૨) એસ.સી.આર. ૯૦૪ – ભિન્ન ગણાવવામાં આવ્યું.

કિશન સિંહ વિ. એમ્પરર એ.આઈ.આર. ૧૯૨૮ પી.સી. ૨૫૪ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૭. જ્યાં સુધી આ દલીલનો પ્રશ્ન છે કે નીચલી અદાલતે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપીઓના નિવેદનો નોંધતી વખતે તમામ સંબંધિત પ્રશ્નો તેમને પૂછવામાં નિષ્ફળ ગઈ હતી, ત્યાં સુધી કાયદાની તાજેતરની સ્થિતિ એવી જણાય છે કે કલમ ૩૧૩ હેઠળના ખામીયુક્ત અને ઉપરછણા નિવેદનના આધાર પર આરોપી નિર્દોષ છૂટકારાને પાત્ર હતો એવું ઠરાવતાં પહેલાં, આરોપીએ પોતાને પૂર્વગ્રહ થયો હોવાનું દર્શાવવું આવશ્યક છે. પુરાવાની કાર્યવાહી દરમિયાન, કાવતરું અને સામૂહિક ઇરાદા સહિતની પરિસ્થિતિઓ સંબંધિત ફરિયાદ પક્ષની સમગ્ર ઘટના રજૂ કરવામાં આવી હતી અને સાક્ષીઓને કઠોર તેમજ વિગતવાર જિરાહને આધીન કરવામાં આવ્યા હતા. આ ઉપરાંત, ઘટના બની હતી તે સ્વીકારવામાં આવી છે, જો કે બચાવ પક્ષે એવું કહેવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે તે ભિન્ન પરિસ્થિતિઓમાં બની હતી. વધુમાં, આ બાબત

અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે કે તમામ આરોપીઓએ આ મામલામાં પોતાના વિગતવાર લેખિત નિવેદનો દાખલ કર્યા હતા. આ તમામ હકીકતો એ પૃષ્ઠભૂમિમાં વધુ મહત્વ ધરાવે છે કે નીચલી અદાલતમાં ખામીયુક્ત ૩૧૩ના નિવેદનો અંગે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી એવું માનવું જ પડશે કે ફરિયાદ પક્ષની ઘટનામાંની કેટલીક દોષારોપક પરિસ્થિતિઓ છૂટી ગઈ હોવાનું માન્ય રાખીએ તો પણ અપીલકર્તાઓને કોઈ પૂર્વગ્રહ અનુભવાયો ન હતો. [પરા ૨૮, ૩૨]
[૧૯૪-ડી; ૧૯૫-ઈ-જી]

શિવાજી સાહેબરાવ બોબડે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૨૬૨૨, સંતોષ કુમાર સિંહ વિ. રાજ્ય મારફતે સી.બી.આઈ. ૨૦૧૦ (૯) એસ.સી.સી. ૭૪૭, શોભિત ચમાર અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય ૧૯૯૮ (૨) એસ.સી.આર. ૧૧૭ = ૧૯૯૮ (૩) એસ.સી.સી. ૪૫૫, ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

હતે સિંહ ભગત સિંહ વિ. મધ્ય ભારત રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૬૮, વિક્રમજીત સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય ૨૦૦૬ (૯) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૩૭૫ = ૨૦૦૬ (૧૨) એસ.સી.સી. ૩૦૬ અને રણવીર યાદવ વિ. બિહાર

રાજ્ય ૨૦૦૯ (૭) એસ.સી.આર. ૬૫૩ = ૨૦૦૯ (૬) એસ.સી.સી. ૫૯૫ – સંદર્ભિત.

૮.૧. દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ ની કલમ ૧૪૦ દ્વારા ફરિયાદ પક્ષ પર પ્રતિબંધ હતો એવી દલીલ અંગે, એ નોંધવું પ્રસ્તુત છે કે દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ ની કલમ ૧૪૦ મુજબ, તેમાં ઉલ્લેખિત ત્રણ મહિનાની અવધિનું આશ્રય લેવા માટે પોલીસ અધિકારીએ કરેલ કૃત્ય અથવા તેના દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોવાનું આક્ષેપિત અયોગ્ય કૃત્ય ફરજના રંગ હેઠળ અથવા સત્તા હેઠળ, અથવા તેવી ફરજ અથવા સત્તાની અતિશયતા રૂપે, અથવા તેવા સ્વભાવનું હોવું જોઈએ, અને અન્ય કોઈ સ્થિતિમાં નહીં. જોકે, વર્તમાન કેસના તથ્યો દર્શાવે છે કે ઘટના થયેલી તારીખથી ત્રણ મહિના પછી મેજિસ્ટ્રેટ સંજ્ઞાન લીધું હતું, છતાં આ અદાલતના નિર્ણયો ના પ્રકાશમાં, કોઈપણ રીતે એવો દાવો કરી શકાય નહીં કે હત્યાનો કેસ ‘ફરજના રંગ’ શબ્દપ્રયોગની અંદર આવશે. અપીલકર્તાઓના કૃત્ય અને તેમની સામેના આક્ષેપો વચ્ચે સર્વથા કોઈ સંબંધ નથી. તેથી, દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ નો આ કેસમાં કિંચિત પણ સંબંધ નથી. [પરિચ્છેદ ૩૨, ૩૬-૩૭ અને ૪૩] [૧૯૫-ડી-જી; ૧૯૬-ડી-એફ; ૧૯૮-ડી-એચ; ૧૯૯-બી; ૨૦૩-બી-ડી]

પ્રોફ. સુમેર ચંદ્ર વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય. ૧૯૯૩ (૨) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧૨૩ = ૧૯૯૪ (૧) એસ.સી.સી. ૬૪; આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. એન. વેણુગોપાલ અને અન્ય. એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૩૩, મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. નરહર રાવ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૮૩, મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. આત્મા રામ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૮૬, ભાનુપ્રસાદ હરિપ્રસાદ દવે અને અન્ય એક વિ. ગુજરાત રાજ્ય ૧૯૬૯ એસ.સી.આર. ૨૨ = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ એસ.સી. ૧૩૨૩; અને જમુના સિંહ અને અન્ય. વિ. ભદાઈ શાહ ૧૯૬૪ એસ.સી.આર. ૩૭ = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૫૪૧ – આધારરૂપ માનવામાં આવ્યા.

૮.૨. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૭ હેઠળની મંજૂરી અંગે, પી ડબલ્યુ-૪૮ એ નિવેદન આપ્યું કે અપીલકર્તાઓ સામે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવા મંજૂરી આપવા માટે સીબીઆઈ તરફથી તપાસ અહેવાલ તથા મંજૂરી આદેશના મસૌદા સાથે વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત થયા બાદ, બાબત પ્રથમ દિલ્લી પ્રશાસનના કાયદા વિભાગને મોકલવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ ગૃહ વિભાગને આગળ ધપાવવામાં આવી હતી અને તે પછી મુખ્ય સચિવ સમક્ષ મોકલવામાં આવી હતી અને અંતે, સમગ્ર ફાઈલ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી, જેમણે દસ અધિકારીઓ સામે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવા માટે મંજૂરી આપી હતી. આ સાચું છે કે તે તબક્કે સીબીઆઈ પાસે હજી

ઉપલબ્ધ ન હોય તેવી કેટલીક અન્ય સામગ્રી સ્વાભાવિક રીતે લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને મોકલી શકાઈ ન હોત, પરંતુ નોંધપાત્ર વિવિધ દસ્તાવેજોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોના આધારે પણ મંજૂરી માટે પૂરતી સામગ્રી લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ ઉપલબ્ધ હતી. તા. ૧૦-૧૦-૨૦૦૧નો મંજૂરી આદેશ અત્યંત સર્વગ્રાહી છે, કારણ કે કેસની બધી હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ આ મંજૂરી આદેશના ૧૬ પાનાંમાં વિસ્તૃત રીતે દર્શાવવામાં આવી હતી. [ફકરો ૪૬] [૨૦૪-બી-એફ]

કર્ણાટક રાજ્ય વિ. અમીરજાન ૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. (ફિ) ૧૩૦; એસ.બી. સાહા અને અન્ય વિ. એમ.એસ. કોચર ૧૯૮૦ (૧) એસ.સી.આર. ૧૧૧ = એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૮૪૧ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૯.૧. હેડ કોન્સ્ટેબલ એ-૬ના નિર્દોષ છૂટકારાં માટે કરવામાં આવેલી એવી દલીલ અંગે કે તેણે કાર ઉપર ગોળીબાર કર્યો નહોતો, તે બાબતે નિર્ણયિત રીતે, તેના પોતાના દર્શાવ્યા મુજબ, તેણે પોતાનું સેવા શસ્ત્ર વાપરીને તેમાંથી એક ગોળી ફાયર કરી હતી. ફરિયાદ પક્ષની કથા એવી છે કે તેણે કાર ઉપર ગોળીબાર કર્યો હતો, જ્યારે બચાવ પક્ષનું કહેવું એવું છે કે ભીડને દૂર રાખવા માટે તેણે હવામાં એક ગોળી ફાયર કરી હતી. એવું જણાય છે કે ગોળીબાર બંધ થયા પછી

જ ભીડ એકત્રિત થઈ હતી. ગોળીબાર ચાલુ હતો ત્યારે કોઈ ભીડ એકત્રિત થઈ હતી અથવા ૩૪ ગોળીઓના મારો બાદ એક પણ ગોળી ફાયર કરવામાં આવી હતી તે દર્શાવતો જરાય પુરાવો નથી. સ્થળના વિશાળ સંખ્યામાં રહેલા ફોટોગ્રાફો દર્શાવે છે કે ગોળીબાર પછી એકત્રિત થયેલી ભીડ સંપૂર્ણપણે શિસ્તબદ્ધ હતી અને એસ્ટીમ કાર તથા તેની આજુબાજુ પડેલા મૃતદેહોથી યોગ્ય અંતર જાળવી રહી હતી. નિર્વિવાદ રીતે, એ-૬ દ્વારા લેવાયેલ બચાવ અંગે સંપૂર્ણપણે કોઈ પુરાવો જ નથી. તેની ૩૧૩ના નિવેદનમાં તેણે રજૂ કરેલી કથા કોઈપણ પ્રકારના પુરાવાથી સમર્થિત નથી. તેથી, તેનો મામલો બાકી રહેલા અન્ય સાત આરોપીઓથી અલગ પાડી શકાય તેમ નથી, જેઓએ નિર્વિવાદ રીતે કાર ઉપર ગોળીબાર કર્યો હતો. [પેરા ૫૦] [૨૦૭-બી-એચ]

૯.૨. નોંધપાત્ર છે કે આ સાત પોલીસ અધિકારીઓએ વાહન પર ગોળીબાર કર્યો હોવાનો સ્વીકાર કર્યો હતો, પરંતુ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપેલ તેમના નિવેદનોમાં તેમજ તેમના લેખિત નિવેદનોમાં તેમનો એવો કેસ છે કે તેમણે એમ માત્ર એ-૧ નામના વરિષ્ઠ અધિકારીના નિર્દેશથી જ કર્યું હતું. તે મુજબ તેમણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૯ નો લાભ માગ્યો છે. તેમ છતાં, એ બાબતે સંપૂર્ણપણે કોઈ પુરાવો નથી કે આ સાત અપીલકર્તાઓએ એ-૧ ના આદેશથી ગોળીબાર કર્યો હતો, કારણ કે એવું નિષ્કર્ષ કરવામાં આવ્યું છે કે આ ઘટના બધા આરોપીઓના સામાન્ય ઇરાદા અનુસાર બની હતી. આ બાબત પણ

પ્રાસંગિક છે કે આ સાત અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનો સહ-
આરોપી હોવાના કારણે એ-૧ વિરુદ્ધ પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી. [ફકરા પર અને
પૃષ્ઠ] [૨૦૮-બી, જી-એચ; ૨૦૯-એ-બી]

વિજેન્દ્રજિત અયોધ્યા પ્રસાદ ગોયલ વિ. બોમ્બે રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩
એસ.સી. ૨૪૭ અને એસ.પી. ભટનાગર તથા અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય
એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૮૨૬ - પર અવલંબન રાખવામાં આવ્યું

૯.૩. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૫ હવે આરોપીને તેના બચાવમાં
સમર્થ સાક્ષી બનાવે છે. સાત અપીલકર્તાઓએ ઉચ્ચ અધિકારી એવા એ-૧ ના
આદેશોના આધારે ઉઠાવેલા તેમના બચાવને સમર્થન આપવા માટે સાક્ષી
પાંજરામાં આવવાનું પસંદ કર્યું નહોતું અને, તેથી, કોઈ પુરાવા ન હોવાની
સ્થિતિમાં, તેમની તરફથી રજૂ કરાયેલી કથા માન્ય ઠરી શકતી નથી. [ફકરો
પૃષ્ઠ] [૨૦૯-સી-ડી]

૧૦. કેસમાં પુરાવાઓના સમગ્ર અવલોકન પર, આ અદાલતને નીચલી અદાલત
તેમજ વડી અદાલતના ચુકાદાઓમાં કોઈ ખામી જણાતી નથી. [ફકરો ૫૫]
[૨૦૯-ઈ-એફ]

રામ નાથ મધોપ્રસાદ અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩
એસ.સી. ૪૨૦; લખજિત સિંહ અને અન્ય એક વિ. પંજાબ રાજ્ય ૧૯૯૪
સપ્લિ. (૧) એસ.સી.સી. ૧૭૩; દિનેશ સેઠ વિ. દિલ્હી ની એન.સી.ટી.નું
રાજ્ય ૨૦૦૮ (૧૨) એસ.સી.આર. ૧૧૩ = ૨૦૦૮ (૧૪) એસ.સી.સી. ૯૪
– ઉલ્લેખિત

ચુકાદા કાનૂન સંદર્ભ:

૨૦૧૦ (૩) એસ.સી.આર. ૨૩૬ પરિચ્છેદ પમાં આધાર તરીકે લેવાયો

એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૨૦ ઉલ્લેખિત પેરા ૫

૧૯૯૭ (૩) એસ.સી.આર. ૯૫૭ ૨૬ ઠરાવવામાં આવ્યો હોવાનું માનવામાં
આવ્યું છે, પરિચ્છેદ ૫

૧૯૯૯ એસસીસી (ફિ.) ૩૭૧ ૨૬ કરાયેલ માનવામાં આવ્યો પરા ૫

૨૦૦૯ (૭) એસ.સી.આર. ૪૮૬ પ્રતિ ઈનક્ચુરિયમ મુજબ ઠરાવાયું પરા ૫

એ.આઈ.આર. ૧૯૨૮ પી.સી. ૨૫૪ નો પરિચ્છેદ ૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૧૯૬૬ (૩) એસ.સી.આર. ૬૪૩ પરિચ્છેદ ૫ માટે લાગુ પડતો નથી એમ
ઠરાવવામાં આવ્યું

૧૯૬૨ (૨) એસ.સી.આર. ૯૦૪ ભિન્ન ઠરાવાયો પરા ૫

એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૬૮ નો પરિચ્છેદ ૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૨૦૦૬ (૯) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૩૭૫ નો પરિચ્છેદ ૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૨૦૦૯ (૭) એસ.સી.આર. ૬૫૩ નો પરા ૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૯૬૪ એસ.સી.આર. ૩૭ પર પરિચ્છેદ ૫માં આધાર રાખવામાં આવ્યો છે

૧૯૯૩ (૨) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૧૨૩, ફક્ત ૫ પર અવલંબિત

૨૦૦૮ (૧) એસસીસી (ફિ) ૧૩૦ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. પરા ૫

૧૯૬૨ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૮૪૮ પર ફક્ત ૭ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૧૯૯૪ સપ્લિ. (૧) એસ.સી.સી. ૧૭૩ ઉદ્ધૃત ફક્ત ૯

૨૦૦૪ (૫) એસ.સી.સી. ૩૩૪ પર ફક્ત ૯ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૨૦૦૮ (૧૨) એસ.સી.આર. ૧૧૩, ઉલ્લેખિત પરિચ્છેદ ૯

૧૯૯૮ (૨) એસ.સી.આર. ૧૧૭ પર પરિચ્છેદ ૯ માં નિર્ભર રાખવામાં આવ્યું

૨૦૧૦ (૯) એસ.સી.સી. ૭૪૭ પર ફક્ત ૯ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૩૩ પર પરિચ્છેદ ૯માં આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૮૩ પરિણેદ ૯ માટે અવલંબિત છે.

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૮૬ પરિણેદ ૯ પર અવલંબન કરવામાં આવ્યું

૧૯૬૯ એસ.સી.આર. ૨૨ પર ફક્ત ૯ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૧૯૮૦ (૧) એસ.સી.આર. ૧૧૧ નો પેરા ૯ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૨૦૦૪ (૨) એસ.સી.સી. ૨૦૩ પરિણેદ ૧૦ અપ્રયોજ્ય હોવાનું ઠરાવાયું

૨૦૧૦ (૧૦) એસ.સી.સી. ૨૫૯ પર પરિણેદ ૨૨ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૧૯૫૨ એસસીઆર ૮૩૯ પર પરિણેદ ૨૫માં આધાર રાખવામાં આવ્યો છે

એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૨૬૨૨ ના પરિણેદ ૨૬ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૨૪૭ ના પેરા ૫૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૮૨૬ પર પરિણેદ ૫૩ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

ફોજદારી અપીલ અધિકારક્ષેત્ર : ફોજદારી અપીલ નં. ૨૨૩૧ ની ૨૦૦૯.

નવી દિલ્હી સ્થિત દિલ્હી વડી અદાલત દ્વારા ફોજદારી અપીલ નં. ૬૭૧ સન
૨૦૦૭ માં તા. ૧૮.૯.૨૦૦૯ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૨૪૭૬, ૨૪૭૭-૨૪૮૩ અને ૨૦૦૯ ની ૨૪૮૪.

એચ.પી. રાવલ, એ.એસ.જી., અમરેન્દ્ર શરણ, આર. બાલાસુબ્રમણિયન, ઉદય
યુ. લલિત, એસ. ચંદ્ર શેખર, મનોજ કુમાર, સંચિત ગુરુ, સુરજ રાઠી, સોમેશ
ચંદ્ર, રામ રાઘવેન્દ્ર, એસ. સદાશિવ રેડ્ડી, એસ. ઉષા રેડ્ડી, વિનિત ધાંડા,
જે.પી. ધાંડા, રાજ રાણી ધાંડા, અમરેન્દ્ર કે.આર. સિંહ, એન.એ. ઉસ્માની, મનુ
શર્મા, વિનય અરોરા, સંજય જૈન, પી.કે. ડે, પદ્મલક્ષ્મી મૃદુલ, મધુરિમા મૃદુલ,
અનિરુદ્ધ શર્મા, હર્ષ એન. પારેખ, આનંદો મુખર્જી, એસ.કે. સક્સેના, સુબાશ
કૌશિક, રંજના નારાયણા, અરવિંદ કુમાર શર્મા, અનિલ કરણવાલ, ચંદર શેખર
આશ્રી હાજર રહેલ પક્ષકારો તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

એચ.એસ. બેદી, ન્યાયમૂર્તીશ્રી.

૧. આ ચુકાદા દ્વારા ફોજદારી અપીલ નં. ૨૦૦૯ ની ૨૨૩૧, ૨૦૦૯ ની ૨૪૭૬ તથા ૨૦૦૯ ની ૨૪૭૭-૨૪૮૪ નો નિકાલ કરવામાં આવશે. તથ્યો ફોજદારી અપીલ નં. ૨૦૦૯ ની ૨૨૩૧ (સત્યવીર સિંહ રાઠી વિ. રાજ્ય, સી.બી.આઈ. મારફતે) માંથી લેવામાં આવ્યા છે.

૨. ૩૧મી માર્ચ ૧૯૯૭ના રોજ હરિયાણા રાજ્યના કુરુક્ષેત્રના રહેવાસી જગજીત સિંહ અને તરુણપ્રીત સિંહ, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૧, બંને દિલ્હી ખાતે પટપડગંજ, દિલ્હીમાં મધર ડેરી બૂથ નજીક આવેલ તેમના કચેરીમાં પ્રદીપ ગોયલને મળવા આવ્યા હતા. તેઓ બપોરે ૧૨.૦૦ થી ૧.૦૦ વાગ્યા વચ્ચે કચેરીના પરિસરમાં પહોંચ્યા, પરંતુ પ્રદીપ ગોયલ હાજર ન હોવાનું અને કચેરી બંધ હોવાનું જાણવા મળ્યું. ત્યારબાદ જગજીત સિંહ પોતાના મોબાઇલ ફોન પર પ્રદીપ ગોયલનો સંપર્ક કર્યો અને પ્રદીપ ગોયલે તેને જણાવ્યું કે તે થોડા જ સમયમાં કચેરીએ પહોંચશે. દરમિયાન, જગજીત સિંહ અને તરુણપ્રીત સિંહ બપોરનું ભોજન લેવાનું નક્કી કર્યું અને મધર ડેરી બૂથમાંથી થોડી આઈસક્રીમ ખરીદ્યા બાદ તેઓ પ્રદીપ ગોયલના આગમનની રાહ જોતા રહ્યા. પ્રદીપ ગોયલ અંદાજે બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે પોતાની કચેરીએ પહોંચ્યો, પરંતુ તેણે જગજીત સિંહ અને તરુણપ્રીત સિંહને જણાવ્યું કે કનૌટ પ્લેસ ખાતે દેના બેંકની શાખામાં તેને થોડું કામ હોવાથી તેઓએ તેની સાથે ત્યાં જવું જોઈએ. તે મુજબ, ત્રણેય પ્રદીપ ગોયલની યુ.પી.-૧૪એફ-૧૫૮૦ નંબરી નીલ રંગની મારુતિ એસ્ટીમ કારમાં બેંક તરફ નીકળ્યા.

મોહમ્મદ યાસીન, જે એક કુખ્યાત ગુનેગાર હતો અને દિલ્હી પોલીસ તથા અન્ય રાજ્યોની પોલીસને પણ અનેક ગંભીર ફોજદારી કેસોમાં વોન્ટેડ હતો, તેની હિલચાલ પર દિલ્હી પોલીસની કાઇમ બ્રાન્ચની ઇન્ટર-સ્ટેટ સેલ નજર રાખી રહી હતી અને તેની હિલચાલ વિશે માહિતી એકત્ર કરવાની પ્રક્રિયામાં, તેના ટેલિફોન કોલ્સનું નિરીક્ષણ અને અનુસરણ પી.ડબ્લ્યુ.-૧૫ ઇન્સ્પેક્ટર રામ મેહરે કરી રહ્યા હતા. અપીલકર્તા સત્યવીર સિંહ રાઠી, પોલીસના સહાયક કમિશનર અને ઇન્ટર-સ્ટેટ સેલના પ્રભારી, તેમને માહિતી મળી કે મોહમ્મદ યાસીન ૩૧મી માર્ચ ૧૯૯૭ના રોજ અંદાજે બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે પટપડગંજ, દિલ્હી ખાતે મધર ડેરીની નજીક આવેલ એક સ્થળે આવવાનો છે. તે મુજબ, કાઇમ બ્રાન્ચના ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર (ફોજદારી અપીલ નં. ૨૪૮૪ ઓફ ૨૦૦૯માં અપીલકર્તા)ને એ.સી.પી. રાઠીએ પટપડગંજના મધર ડેરી બૂથની નજીક નજર રાખવા માટે નિયુક્ત કર્યા હતા અને જ્યારે તરુણપ્રીત સિંહ તથા જગજીત સિંહ પ્રદીપ ગોયલને તેની કચેરીમાં મળ્યા ત્યારે તે વાસ્તવમાં ત્યાં હાજર હતો. જગજીત સિંહ, જે વાળ કપાવેલો શીખ હતો (પગડી વગરનો, જોકે તે દાઢી રાખતો હતો), તેને ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે મોહમ્મદ યાસીન સમજી લેવામાં ભૂલ કરી. કારણ કે તે તબક્કે ઇન્સ્પેક્ટર સાથે માત્ર બે પોલીસ અધિકારીઓ, હેડ કોન્સ્ટેબલ શિવ કુમાર અને કોન્સ્ટેબલ સુમેર સિંહ જ હતા, તેથી તેણે ચાણક્યપુરી ખાતે તેની કચેરીમાં હાજર એ.સી.પી. રાઠી પાસેથી વધારાના દળની માંગ કરી. કોલ મળતાં જ એ.સી.પી. રાઠીએ પોતાની કચેરીના સ્ટાફને સ્થિતિ

સમજાવી અને તેમને જણાવ્યું કે પટપડગંજના મધર ડેરી બૂથની નજીક બે યુવાનો નજરે ચડ્યા છે અને તેમાંનો એક દાઢી ધરાવતો યુવાન પોન્ટેડ ગુનેગાર મોહમ્મદ યાસીન જેવો દેખાય છે. એ.સી.પી., કુલ ૧૨ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ કરતી પોલીસ ટુકડી સાથે, ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારના નેતૃત્વ હેઠળની પોલીસ ટીમને મદદ કરવા માટે બપોરે ૧.૩૨ વાગ્યે ઇન્ટર-સ્ટેટ સેલની કચેરીથી નીકળ્યા. દસ્તાવેજો મુજબ, હેડ કોન્સ્ટેબલ શ્રીકૃષ્ણ અને કોન્સ્ટેબલ ઓમ નિવાસને બાદ કરતાં, એ.સી.પી. સત્યવીર સિંહ રાઠી સહિતના તમામ અધિકારીઓ સેવા હથિયારોથી સજ્જ હતા. પોલીસ અધિકારીઓ અને તેઓ પાસે રહેલા હથિયારો નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યા છે:

(૧)	એ.સી.પી. સત્યવીર સિંહ રાઠી	૮ એમએમ પિસ્તોલ નં.૦૫૯૨
(૨)	ઇન્સ્પે. અનિલ કુમાર	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૧૧૪૭
(૩)	એસઆઈ અશોક રાણા	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૩૯
(૪)	એસ.આઈ. એ અબ્બાસ	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૧૪
(વિ)	એ.એસ.આઈ. શમસુદ્દીન	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૧૧૧૨
(ડી)	વડી અદાલત શિવકુમાર	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૪૮
(૭)	એચસી મહાવીર સિંહ	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૦૫૧૮
(૮)	એચસી તેજ પાલ	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૩૭

(૯	સી.ટી. સુનીલ કુમાર	એસ.એ.એફ. કાર્બાઈન
(૧૦	સિટી. સુભાષ ચંદ્ર	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૧૮૯૧
(૧૧	કોતારી રામ	એકે-૪૭ નં. ૫૪૧૮
(૧૨	સીટી. બહાદુર સિંહ	એકે-૪૭ નં. ૨૨૯૯
(૧૩	સી.ટી. સુમેર સિંહ	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૧૯૦૬

૩. દરમિયાન, મારુતિ એસ્ટીમ કાર, જેના પાછળ ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર અને તેમના સાથેના અન્ય બે અધિકારીઓ લાગેલા હતા, બપોરે ૨.૦૦ વાગ્યે દેના બેંક પાસે અટકી. ત્યારબાદ પ્રદીપ ગોયલ કારમાંથી નીચે ઉતર્યા અને જગજીત સિંહ તથા તરુણપ્રીત સિંહને પાછળ રાખ્યા. તેમ છતાં, પ્રદીપ ગોયલની વિનંતી પર જગજીત સિંહ ડ્રાઈવરની સીટ પર બેસ્યા જેથી કારને પોલીસ દ્વારા ખેંચીને લઈ જવામાં ન આવે. ત્યારબાદ પ્રદીપ ગોયલ દેના બેંકમાં ગયા જ્યાં તેમના બે કર્મચારીઓ વિક્રમ અને રાજીવ બેંકની બહાર તેમની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. ત્યારપછી ત્રણ વ્યક્તિઓ બેંકની અંદર ગયા, અને બાદમાં વિક્રમ પ્રદીપ ગોયલની માલિકીની એક બ્રીફકેસ લેવા કાર પાસે પાછા આવ્યા. તરુણપ્રીત સિંહ પણ વિક્રમ સાથે બેંક તરફ ગયા જ્યારે જગજીત સિંહ ડ્રાઈવરની સીટ પર એકલા બેઠેલા રહ્યા. લગભગ બપોરે ૨.૩૦ વાગ્યે પ્રદીપ ગોયલ બેંકમાંથી બહાર આવ્યા અને પોતાના કર્મચારીઓને સૂચનાઓ આપી, ત્યારબાદ તેઓ એસ્ટીમ કારની આગળ ડાબી બાજુની સીટ પર બેઠા જ્યારે તરુણપ્રીત સિંહ પાછળની

સીટમાં બેઠા. ત્યારબાદ જગજીત સિંહ દ્વારા હંકાવાતી કાર બારાખંભા રોડ તરફ આગળ વધી. બારાખંભા રોડ પર લાલબત્તી પાસે કાર અટકતાં જ, બે પોલીસ દળો, જેમાં એકનું નેતૃત્વ એ.સી.પી. સત્યવીર સિંહ રાહીએ અને બીજા દળનું ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે કર્યું હતું, એકત્ર થયા. પોલીસ અધિકારીઓએ તરત જ કારને ચારે તરફથી ઘેરી લીધી અને લગભગ દરેક બાજુથી ગોળીબાર કર્યો, જેના કારણે પ્રદીપ ગોયલ અને જગજીત સિંહનું તાત્કાલિક મૃત્યુ થયું અને તરુણપ્રીત સિંહને ગંભીર ઇજાઓ પહોંચી. ત્રણેય સવારોને પોલીસ કન્ટ્રોલ રૂમની જિપ્સીમાં આર.એમ.એલ. હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા, પરંતુ પ્રદીપ ગોયલ અને જગજીત સિંહને ત્યાં પહોંચતા જ મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા. ગોળીબાર અંગેની માહિતી મળતાં, ઇન્સ્પેક્ટર નિરંજન સિંહ- પી.ડબલ્યુ. જર, એસ.એચ.ઓ., પોલીસ સ્ટેશન, કનોટ પ્લેસ, નવી દિલ્હી, ઘટનાસ્થળે તાત્કાલિક પહોંચ્યા અને તેમના પાછળ ડી.સી.પી. સહિતના વરિષ્ઠ પોલીસ અધિકારીઓ પણ આવ્યા. કારની તપાસ દરમિયાન, ઇન્સ્પેક્ટર નિરંજન સિંહ પી.ડબલ્યુ. એ કારની અંદરથી મેગેઝિનમાં ૭ જીવતા કારતૂસ ભરેલી ૭.૬૫ એમ.એમ. પિસ્તોલ, બ્રીચમાં એક ખોટી ગયેલું કારતૂસ અને ૭.૬૫ એમ.એમ. બોરના બે વપરાયેલા કારતૂસના ખોખાં કબજામાં લીધા. આ વસ્તુઓ કબજામાં લેવામાં આવી. ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે પણ ઘટનાસંદર્ભે એક લેખિત ફરિયાદ ઇન્સ્પેક્ટર નિરંજન સિંહને સોંપી, જેમણે તે પોતાની નોંધ સાથે પોલીસ સ્ટેશનમાં મોકલી, અને તેના આધારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ

૧૮૬/૩૫૩/૩૦૭ તથા હથિયાર અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ તારીખ ૩૧ માર્ચ ૧૯૯૭ની એફ.આઈ.આર. નં. ૪૪૮/૯૭ કારના સવારો વિરુદ્ધ નોંધવામાં આવી. ફરિયાદમાં ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે નોંધ્યું હતું કે કાર લાલબત્તી પાસે અટક્યા બાદ તેને પોલીસ દ્વારા ઘેરી લેવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ તેમણે ડ્રાઈવરની બાજુની બારી પર ટકોરા મારી સવારોને બહાર આવવા કહ્યું હતું, પરંતુ તેમ કરવાને બદલે જગજીત સિંહે કારની અંદરથી પોલીસ દળ પર ગોળીબાર શરૂ કર્યો, જેના પરિણામે કોન્સ્ટેબલ સુનીલ કુમાર અને સુભાષ ચંદને ગોળી વાગ્યાની ઈજાઓ થઈ, અને ત્યારબાદ જ પોલીસ કર્મચારીઓએ આત્મરક્ષાર્થે તથા સવારોને અશક્ત કરવા અને તેમના ફરાર થવાનું અટકાવવા માટે કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો. જોકે, આ ઘટનાથી ભારે જાહેર રોષ ફાટી નીકળ્યો. બીજા જ દિવસે, પ્રદીપ ગોયલના સસરા દિનેશ ચંદ ગુપ્તાએ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર, દિલ્હી સમક્ષ ફરિયાદ કરી, જેના આધારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુના માટે ગોળીબારમાં સંકળાયેલા પોલીસ કર્મચારીઓ વિરુદ્ધ પોલીસ સ્ટેશન કનોટ પ્લેસ, નવી દિલ્હી ખાતે બીજી એફ.આઈ.આર. નં. ૪૫૩/૯૭ નોંધાઈ. ફરિયાદમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો કે પોલીસ અધિકારીઓએ કારને ઘેરી લીધી હતી અને કોઈ કારણ વિના તથા અંધાધૂંધી રીતે સવારો પર ગોળીબાર કર્યો હતો, જેના કારણે બે વ્યક્તિઓનાં મૃત્યુ થયાં અને ત્રીજા વ્યક્તિને ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી. ઘટનાસંદર્ભે પ્રારંભિક તપાસ ઇન્સ્પેક્ટર નિરંજન સિંહ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી, પરંતુ ભારત સરકારના તા. ૧

એપ્રિલ ૧૯૯૭ના આદેશો અનુસાર તપાસ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (આગળથી જેને સી.બી.આઇ. કહેવાશે) ને સોંપવામાં આવી અને તપાસના હેતુસર બંને એફ.આઇ.આર.ને એકત્રિત કરવામાં આવી. સી.બી.આઇ.એ તપાસ દરમિયાન એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યું કે એ.સી.પી. સત્યવીર સિંહ રાઠી અને ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારના નેતૃત્વવાળા પોલીસ દળે કોઈ ઉશ્કેરણી વિના મારુતિ એસ્ટીમ કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો અને ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારની ફરિયાદ પર નોંધાયેલી તા. ૩૧ માર્ચ ૧૯૯૭ની એફ.આઇ.આર. નં. ૪૪૮/૯૭નો હેતુ આ ઘટનાને ઢાંકવાનો અને પોલીસ કાર્યવાહીનું સમર્થન કરવાનો હતો. તે અનુસાર, સી.બી.આઇ.એ શોધ્યું કે આક્ષેપ મુજબ જગજીત સિંહે કારની અંદરથી કોઈ ગોળીબાર કર્યો જ નહોતો, અને આ એફ.આઇ.આર.માં કરાયેલો એવો દાવો કે પોલીસ દળના ભાગરૂપ બનેલા બે પોલીસ અધિકારીઓને કારમાંથી થયેલા ગોળીબારના પરિણામે ગોળી વાગ્યાની ઈજાઓ થઈ હતી, ખોટો હતો. તપાસમાં વધુમાં એ પણ બહાર આવ્યું કે કારની અંદરથી મળ્યાનું કહેવાતું ૭.૬૫ એમ.એમ. પિસ્તોલ અને કારતૂસો હકીકતમાં પોલીસ દળના સભ્યો દ્વારા પોતાનો બચાવ ઉભો કરવા અને પોતાને ફોજદારી કાર્યવાહીમાંથી બચાવવા માટે ત્યાં રાખવામાં આવ્યા હતા. બંને એફ.આઇ.આર.માં કરાયેલી તપાસના પરિણામે, તા. ૧૩ જૂન ૧૯૯૭ના રોજ મુખ્ય મહાનગર દંડાધિકારી સમક્ષ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું. ઉક્ત દંડાધિકારીએ તા. ૧૦ જુલાઈ ૧૯૯૭ના પોતાના આદેશથી પોલીસ દળના ૧૦ સભ્યો વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ

સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૦૭/૨૦૧/૧૨૦-બી/૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે સંજ્ઞાન લીધું અને ઉપરાંત, ઘટનાસંદર્ભે ખોટો અહેવાલ નોંધાવવા બદલ ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૯૩ હેઠળ પણ સંજ્ઞાન લીધું. ત્યારબાદ મામલો વિચારણા માટે સમર્પિત કરવામાં આવ્યો. નીચલી અદાલતે ૭૪ સાક્ષીઓના પુરાવા નોંધ્યા અને ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના અહેવાલો સહિત મોટી સંખ્યામાં દસ્તાવેજી પુરાવા પણ નોંધમાં લીધા. તા. ૧૦ જુલાઈ ૧૯૯૭ના અત્યંત વ્યાપક ચુકાદા દરમિયાન, નીચલી અદાલતે નીચે મુજબ દોષિત ઠરાવવું અને સજા નોંધાવી:

(૧	એસીપી સત્યવીર સિંહ રાઠી	૯ એમએમ પિસ્તોલ નં.૦૫૯૨
(૨	ઇન્સ્પે. અનિલ કુમાર	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૧૧૪૭
(૩	એસ.આઈ. અશોક રાણા	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૩૯
(૪	એસ.આઈ. એ. અબ્બાસ	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૧૪
(વિ	એ.એસ.આઈ. શમ્સુદ્દીન	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૧૧૧૨
(કિ	વડી અદાલત શિવકુમાર	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૪૮
(૭	વડી અદાલત મહાવીર સિંહ	૩૮ રિવોલ્વર નં. ૦૫૧૮
(૮	વડી અદાલત તેજ પાલ	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૧૩૭
(લીછ	સી.ટી. સુનીલ કુમાર	એસ.એ.એફ. કાર્બાઈન
(ક્ષ	સી.ટી. સુભાષ ચંદ	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૮૯૧

(૧૧ સી.ટી. કોઠારી રામ	એ.કે.-૪૭ નં. ૫૪૧૮
(૧૨ અદાલત બહાદુર સિંહ	એ.કે.-૪૭ નં. ૨૨૯૯
(૧૩ સીટી. સુમેર સિંહ	૩૮ રિવોલ્વર નં.૧૯૦૬

૪. તમામ મૂળભૂત સજાઓને એકસાથે ચલાવવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ આ મામલો દિલ્હીની વડી અદાલતમાં અપીલરૂપે લઈ જવામાં આવ્યો, જેણે સમગ્ર પુરાવાનો પુનઃવિચાર કર્યો અને એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૧૨૦બી હેઠળ અપીલકર્તાઓની દોષિત ઠરાવટ કાયમ રાખી શકાય તેમ નહોતી અને તેઓ તે આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો મેળવવા હકદાર હતા, પરંતુ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બીના સ્થાને કલમ ૩૪ની મદદથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ હેઠળ તેમની દોષિત ઠરાવટ અને સજા યથાવત્ રાખવા યોગ્ય હતી. એ પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે એ.સી.પી. રાઠી અને ઈન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારની ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૯૩, ૨૦૧/૩૪ અને ૨૦૩/૩૪ હેઠળની દોષિત ઠરાવટ અને સજા યથાવત્ રાખવા યોગ્ય હતી. અનુરૂપ રીતે અપીલો આ અતિ મર્યાદિત હદ સુધી મંજૂર કરવામાં આવી હતી. આ જ પરિસ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં, ૨૩મી નવેમ્બર ૨૦૦૯ના રોજ વિશેષ અનુમતિ મંજૂર થયા બાદ, આ મામલો અમારી સમક્ષ આવ્યો છે.

પ. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને અમે અનેક દિવસો સુધી વિસ્તરેલી દલીલોમાં વિગતે સાંભળ્યા છે. મુખ્ય મામલામાં, એટલે કે એ.સી.પી. સત્યવીર સિંહ રાઠીની અપીલમાં, હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અમરેન્દ્ર શરણે સુનાવણી દરમિયાન અનેક દલીલો ઉઠાવી છે. તેમણે સૌપ્રથમ દર્શાવ્યું છે કે ઘટના કેવી રીતે બની અને કેવી રીતે ઘટી તે બાબતે ફરિયાદ પક્ષની કહાણી તથા નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતના નિષ્કર્ષો ભૂલભર્યા હતા, અને રક્ષણ પક્ષનું આ વર્ણન કે અપીલકર્તાઓએ જગજીત સિંહે સૌપ્રથમ બારીમાંથી ગોળી ચલાવી બે પોલીસકર્મીઓને ઈજા પહોંચાડ્યા બાદ આત્મરક્ષામાં કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો, તે હકીકતમાં ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાના પ્રકાશમાં જ સાચું હતું, કારણ કે પી.ડબલ્યુ.૧૩, પી.ડબલ્યુ.૧૫, પી.ડબલ્યુ.૩૫, પી.ડબલ્યુ.૪૧ અને પી.ડબલ્યુ.૫૭ના કહેવા મુજબ ૭.૬૫ એમ.એમ. બોરની પિસ્તોલ અને બે વપરાયેલા કાર્ટ્રિજ કેસ કારમાંથી જ મળ્યા અને જપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા, અને આ સાક્ષીઓને શત્રુતાપૂર્ણ જાહેર કરવામાં આવ્યા ન હોવાથી ફરિયાદ પક્ષ તેમના નિવેદનોથી બંધાયેલો હતો. આ સંબંધે વિદ્વાન વકીલે જાવેદ મસૂદ અને અન્યો વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન ૨૦૧૦ (૩) એસ.સી.સી. ૫૩૮ પર આધાર મૂક્યો છે. વધુમાં આવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે એક જ ગોળી બાદ ગોળીબારનો મારો થયો હતો એવી સાક્ષી પી.ડબલ્યુ.-૨૬ અવતાર સિંહ, જે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી હતા, તથા એ.એસ.આઈ. ઓમ બીર-પી.ડબલ્યુ., જે નજીકમાં ઉભેલી પોલીસ કંટ્રોલ રૂમ જિપ્સીમાં હતા, બંનેએ આપી હતી. વધુમાં એવો પણ

નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કારની બધી બારીઓના કાચ તૂટી ગયેલા હતા, જે દર્શાવે છે કે ખરેખર કારની અંદરથી ગોળી ચલાવવામાં આવી હતી. તે ઉપરાંત શ્રી શરણે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું છે કે સી.બી.આઈ. દ્વારા કરાયેલ તપાસ સંપૂર્ણપણે પક્ષપાતપૂર્ણ હતી અને સ્થળ પર મોટી સંખ્યામાં સ્વતંત્ર સાક્ષીઓની પૂછપરછ કરવામાં આવી હોવા છતાં, એકપણને સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા ન હતા, તથા કૉન્સ્ટેબલ સુનીલ કુમારના શરીરમાંથી ગોળી કાઢનાર ડૉ. વી. ટંડનને પણ સાક્ષી તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા. આ બાબત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે ૭.૬૫ એમ.એમ. પિસ્તોલની માલિકી અંગે કે કહેવાય મુજબ તે કારમાં કોણે અને કેવી રીતે મૂકી હતી તેની કોઈ તપાસ કરવામાં આવી ન હતી. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે એ.સી.પી. રાઠીએ પોતાના સહ-આરોપીઓ સાથે મળીને હત્યા કરવાનો કોઈ સામાન્ય ઇરાદો રાખ્યો હતો તેમ નથી, કારણ કે તેઓ ગોળીબાર થયેલ સ્થળથી ઘણાં દૂર પોતાની જિપ્સીમાં બેઠેલા હતા અને અન્ય પોલીસ અધિકારીઓને કાર પર ગોળીબાર કરવા માટે તેમણે પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું અથવા દિશાનિર્દેશ કર્યો હતો એવો સૂચવે એવો કોઈપણ પુરાવો નહોતો, અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ની મદદથી તેમની દોષિત ઠેરવણી ટકી શકે તેવી ન હતી. આ સંદર્ભે તેમણે રામ નાથ માધોપ્રસાદ અને અન્ય વિ. રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશ એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૨૦નો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ દલીલના પરિપૂર્ણ પરિણામરૂપે, વિદ્વાન વકીલે એ બાબત ઉપર પણ ભાર મૂક્યો

છે કે નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૧૨૦બી હેઠળ અને વિકલ્પરૂપે કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ આરોપ ઘડ્યો હતો, પરંતુ દોષિત ઠેરવણી માત્ર પૂર્વવર્તી જોગવાઈ હેઠળ જ નોંધાવી હતી અને વૈકલ્પિક આરોપ અંગે કોઈ મત વ્યક્ત કર્યો ન હતો; તેથી તે વૈકલ્પિક આરોપમાંથી અનુમાનિત નિર્દોષ છૂટકારો સમાન બનતો હતો, અને રાજ્યએ અપીલમાં આ બાબતને પડકારેલી ન હોવાથી, આરોપીઓ દ્વારા કરાયેલ અપીલમાં વડી અદાલત ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૧૨૦બી હેઠળની દોષિત ઠેરવણીને બદલીને કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળની દોષિત ઠેરવણીમાં ફેરવવામાં ન્યાયસંગત ન હતી. આ સંબંધે વિદ્વાન વકીલે મુખ્યત્વે સંગારાબોઈના શ્રીનુ વિ. રાજ્ય આંધ્ર પ્રદેશ ૧૯૯૭ (૫) એસ.સી.સી. ૩૪૮ અને લોકેન્દ્ર સિંહ વિ. રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશ ૧૯૯૯ એસ.સી.સી. (ક્રિ.) ૩૭૧ તથા બિમલા દેવી અને અન્ય વિ. રાજ્ય જે એન્ડ કે ૨૦૦૯ (૬) એસ.સી.સી. ૬૨૯ પર, અને વધારામાં કિશન સિંહ વિ. એમ્પરર એ.આઈ.આર. ૧૯૨૮ પી.સી. ૨૫૪, રાજ્ય આંધ્ર પ્રદેશ વિ. થાડી નારાયણ ૧૯૬૨ (૨) એસ.સી.આર. ૯૦૪ અને લાખન માહતો વિ. રાજ્ય બિહાર ૧૯૬૬ (૩) એસ.સી.આર. ૬૪૩ પર આધાર મૂક્યો છે. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં આગ્રહ કર્યો છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ની જોગવાઈઓનું કડક પાલન કરવું નિર્વિવાદપણે સ્થિર કાનૂન છે, અને ફરિયાદ પક્ષની કહાણીમાં રહેલ તમામ આરોપારોપક પરિસ્થિતિઓ આરોપીને તેની સામે અસરકારક રીતે જવાબ આપવા સક્ષમ બનાવવાના હેતુથી તેની સામે મૂકવી નીચલી અદાલત

માટે ફરજિયાત હતી; અને જો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિ આરોપી સમક્ષ મૂકવામાં આવી ન હોય, તો તેને તેના વિરુદ્ધ ગણતરીમાં લેવામાં આવી શકે નહીં અને હેટ સિંહ ભગત સિંહ વિ. રાજ્ય મધ્ય ભારત એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૬૮, વિક્રમજીત સિંહ વિ. રાજ્ય પંજાબ ૨૦૦૬ (૧૨) એસ.સી.સી. ૩૦૬ અને રણવીર ચાદવ વિ. રાજ્ય બિહાર ૨૦૦૯ (૬) એસ.સી.સી. ૫૯૫માં અહેવાલિત ચુકાદાઓના પ્રકાશમાં તેને વિચારણામાંથી બહાર રાખવી પડે. વિદ્વાન વકીલે તે ૧૫ પરિસ્થિતિઓની યાદી પણ આપી છે, જે આરોપીઓ સમક્ષ, ખાસ કરીને એ.સી.પી. રાઠી સમક્ષ, તેમનું નિવેદન નોંધતી વખતે મૂકવામાં આવી ન હતી. ઉપરાંત, એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે દિલ્લી પોલીસ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ની કલમ ૧૪૦માં કલ્પિત ૩ મહિનાની અવધિથી પહેલાં કેસમાં સંજ્ઞાન લેવામાં આવ્યું હોવાથી ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી અવરોધિત હતી, અને હકીકતી પાસાં અંગે તેમણે અમને આ મામલાને સંબંધિત વિવિધ તારીખો તરફ દોર્યા છે. આ સંબંધે વિદ્વાન વકીલે જમુના સિંહ અને અન્ય વિ. ભદાઈ શાહ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૫૪૧ અને પ્રોફ. સુમેર ચંદ વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય ૧૯૯૪ (૧) એસ.સી.સી. ૬૪ પર આધાર મૂક્યો છે. અંતમાં શ્રી શરણ દ્વારા એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૭ હેઠળની મંજૂરી પણ મનનો યોગ્ય ઉપયોગ કર્યા વિના અપાઈ હતી અને સમગ્ર દસ્તાવેજી નોંધ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ ઉપલબ્ધ ન હોવાથી તમામ સંબંધિત સામગ્રીનો વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો, અને આ વધારાના

કારણસર પણ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ન્યાયસંગત ન હતી. આ સંદર્ભે વિજ્ઞાન વકીલે રાજ્ય કાર્ડાટક વિ. અમીરજાન ૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. (ક્રિ.) ૧૩૦ પર આધાર મૂક્યો છે. ફોજદારી અપીલ નં. ૨૪૭૬/૨૦૦૮માં અપીલકર્તા હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહ માટે હાજર રહેલા વિજ્ઞાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ઉદય યુ. લલિતે દર્શાવ્યું છે કે પોલીસ પક્ષમાં કુલ ૧૫ વ્યક્તિઓ હતા અને તેમાંમાંથી માત્ર ૧૦ વ્યક્તિઓને જ સુનાવણી માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા અને બાકીના પક્ષમાંથી ત્રણેએ પોતાના પાસે રહેલા આગ્રેય શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કર્યો ન હતો અને હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે (દસ્તાવેજી પુરાવા મુજબ) કારમાં ગોળીબાર કર્યો ન હતો, તેથી તેમનો કેસ તે લોકોની શ્રેણીમાં આવે છે જેઓને સુનાવણી માટે મોકલવામાં આવ્યા ન હતા, અને તેથી તેઓ પણ નિર્દોષ છૂટકારાના હકદાર હતા. વધુમાં એવો પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે જગજીત સિંહનું મૃતદેહ દાહ કરવામાં આવ્યા બાદ, તેમની રાખમાંથી એક ગોળી મળી આવી હતી, જે કહેવામાં આવે છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહના શસ્ત્રમાંથી ચલાવવામાં આવી હતી, પરંતુ વડી અદાલતે આ પુનઃપ્રાપ્તિનો પુરાવો અવિશ્વસનીય ગણાવ્યો હોવાથી તેમની સામે કોઈ પુરાવો રહેતો નહોતો. ઉપરાંત, તેમણે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ અંગે શ્રી શરણની દલીલોને સમર્થન આપ્યું છે અને દલીલ કરી છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૫ના પ્રબલ ન છતાં, જે હવે આરોપીને પોતાના બચાવમાં સક્ષમ સાક્ષી બનાવે છે, કલમ ૩૧૩નો વ્યાપ અને કડકતા અપરિવર્તિત રહ્યા છે.

૬. ફોજદારી અપીલ નં. ૨૦૦૯ ની ૨૪૮૪ માં ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર તરફથી હાજર વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી બાલાસુબ્રમણ્યમે પણ અપીલકર્તાના સામાન્ય આશય અંગે અન્ય વકીલો દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલોનું સમર્થન કર્યું છે, ખાસ કરીને કારણ કે હથિયારબંદ હોવા છતાં તેણે કાર પર ગોળીબાર કર્યો ન હતો. તેમણે વધુમાં એવી દલીલ પણ કરી છે કે ફરિયાદ પક્ષની કહાની જેમ છે તેમ સ્વીકારીએ તો પણ તેમાંથી એકમાત્ર એવો અનુમાન જ નીકળે કે પોલીસ પક્ષે આત્મરક્ષામાં કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો, અને એવો અનુમાન ફરિયાદ પક્ષની કહાનીમાંથી કાઢી શકાય તે બાબત આ અદાલતે મોહન સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૭૪ માં સ્વીકારી હતી.

૭. શ્રી વિનિત ધાંડા, ફોજદારી અપીલ નં. ૨૦૦૯ ની ૨૪૭૭-૨૪૮૩ માં અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે નિર્દેશ કર્યો છે કે, જો કે આ મામલાઓમાં અપીલકર્તાઓએ એ કબૂલ કર્યું હતું કે તેમણે કાર તરફ ગોળીબાર કર્યો હતો, તો પણ મોહમ્મદ યાસીન તેના વિરુદ્ધ ૨૧ ફોજદારી કેસો, જેમાં હત્યાના ૧૮ કેસોનો સમાવેશ થતો હતો, ધરાવતો ભયંકર ગુનેગાર હતો, તેથી પોલીસ પક્ષે સાવચેતી રાખવી આવશ્યક હતી અને જગજીત સિંહ દ્વારા પ્રથમ ગોળી છોડવામાં આવ્યા બાદ જ તેમણે પ્રત્યુત્તર સ્વરૂપે ગોળીબાર કર્યો હતો. તેમ છતાં, વિદ્વાન વકીલે પોતાની મુખ્ય દલીલ આ મુદ્દા સુધી મર્યાદિત રાખી છે કે

અપીલકર્તાઓ એસીપી રાઠીના આદેશો હેઠળ કાર્ય કરી રહ્યા હતા, જે તેમના વરીષ્ઠ અધિકારી હતા, અને તેમણે હોદ્દા પર નિયુક્તિ સમયે વરીષ્ઠ અધિકારીઓના આદેશોનું પાલન કરવાની શપથ લીધી હોવાથી, તેઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૯ મુજબ કોઈપણ પ્રકારના દુર્વર્તનમાંથી મુક્તિ મેળવવા હકદાર હતા. તેમણે આ બાબત પણ દર્શાવી છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં અપીલકર્તાઓએ એકસુરે જણાવ્યું હતું કે ગોળીબાર કરવાનો આદેશ એસીપી રાઠીએ આપ્યો હતો.

૮. અપીલકર્તાઓ તરફના વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું સી.બી.આઈ.નું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં વધારાના સોલિસિટર જનરલ શ્રી હરીન રાવલે, તેમ છતાં, ખંડન કર્યું છે. નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે તપાસમાં એ બહાર આવ્યું હતું કે ઘટના ત્યારે બની હતી જ્યારે પોલીસ દળને એવો ભ્રમ હતો કે જગજીત સિંહ હકીકતમાં મોહદ. ચાસીન હતો અને તેને પકડવાની ઉતાવળમાં તેમણે તેમના સામૂહિક ઈરાદા અનુસાર તેને ઠાર મારવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. આ બાબત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે જગજીત સિંહે પ્રથમ કારની અંદરથી ગોળીબાર કર્યો હતો એવો બચાવ નીચલી બંને અદાલતો દ્વારા અસ્વીકાર્ય માનવામાં આવ્યો હતો અને એવો હકારાત્મક નિષ્કર્ષ નોંધવામાં આવ્યો હતો કે ૭.૬૫ મી.મી. બોરની પિસ્તોલ બચાવ ઊભો કરવા માટે ગુપ્ત રીતે કારમાં મૂકવામાં આવી હતી. તેમણે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો છે કે ઘટના અંગે ફરિયાદ પક્ષની

કથા સ્વતંત્ર પુરાવાથી સાબિત થઈ હતી અને શરૂઆતના તબક્કામાં તપાસ દિલ્હી પોલીસ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી રહી હોવાથી અપીલકર્તાઓને મદદ કરવા માટે ઢાંકપોછાડની કથા ઊભી કરવા હેતુથી કંઈક પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે. સી.બી.આઈ.એ પક્ષપાતપૂર્ણ તપાસ કરી હતી એવી દલીલનું પણ ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. ભારપૂર્વક દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે તમામ સંબંધિત પુરાવા અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને કંઈપણ દબાવવામાં આવ્યું નહોતું અને, કોઈપણ સ્થિતિમાં, પક્ષપાતપૂર્ણ તપાસના આક્ષેપો કોઈ વ્યક્તિગત અધિકારી વિરુદ્ધ થઈ શકે, પરંતુ સી.બી.આઈ. જેટલી વિશાળ સંસ્થા વિરુદ્ધ સામાન્યકરણ કરી શકાય નહીં, અને સી.બી.આઈ.ના કોઈપણ અધિકારી દ્વારા કોઈ દુરાચરણ કરવામાં આવ્યું હોવાની ઓળખ દર્શાવતી કોઈ દલીલ રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. આ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓના પુરાવા અને ઘટના પૂર્વ તથા ઘટના અનુસંધાને અપીલકર્તાઓના વર્તન પરથી એવું પ્રગટ થાય છે કે હત્યાઓ તેમના સામૂહિક ઈરાદા અનુસાર કરવામાં આવી હતી અને આ બાબતને એ હકીકતે પણ સમર્થન મળતું હતું કે બચાવમાં ખોટી કથા ઊભી કરવામાં આવી હતી. આ બાબત પણ નિર્દેશિત કરવામાં આવી છે કે શ્રી શરણે આગળ ધપાવેલ માન્ય નિર્દોષ છૂટકારાની સિદ્ધાંત હાલના કેસમાં લાગુ પડી શકતી નહોતી, કારણ કે તેમના દ્વારા ઉદ્દેખિત લોકેન્દ્ર સિંહના કેસમાં નોંધાયેલ ચુકાદા અંગે લખજીત સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય ૧૯૯૪ સપ્લિ. (૧) એસ.સી.સી. ૧૭૩ માં શંકા વ્યક્ત

કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ મુદ્દો વિંશાળ પીઠ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેણે દલબીર સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ૨૦૦૪ (૫) એસ.સી.સી. ૩૩૪ ના નોંધાયેલ ચુકાદામાં લોકેન્દ્ર સિંહના કેસનો ચુકાદો (ઉપરોક્ત) ઉલટાવી દીધો હતો, અને દલબીર સિંહના કેસનો ચુકાદો અનુગામી રીતે દિનેશ સેઠ વિ. દિલ્હી એન.સી.ટી. રાજ્ય ૨૦૦૮ (૧૪) એસ.સી.સી. ૯૪ માં અનુસરવામાં આવ્યો હતો. આ બાબત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે શ્રી શરણે આધાર રાખેલો બિમલા દેવીના કેસનો ચુકાદો (ઉપરોક્ત) અંતિમ ઉલ્લેખિત બે કેસોની નોંધ લેતો નહોતો. શ્રી રાવલ દ્વારા વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે આરોપી સમક્ષ તમામ દોષારોપક પરિસ્થિતિઓ મૂકવી અનિવાર્ય હોવું નિશ્ચિતરૂપે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બાબત છે, પરંતુ જો કંઈક સામગ્રી છૂટી ગઈ હોય તો માત્ર તે કારણસર જ તેને વિચારણામાંથી બહાર કરી દેવી પડે એવો આપોઆપ અર્થ થતો નથી, કારણ કે તે ખાતાને કારણે પોતાને નુકસાન પહોંચ્યું હતું તે દર્શાવવાનું ભારણ આરોપી પર હતું. નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે નુકસાનનો પ્રશ્ન અપીલકર્તાઓએ એકદમ પ્રારંભિક તબક્કે નીચલી અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવો જોઈતો હતો અને કારણ કે આપું થયું ન હતું, તેથી ફરિયાદ પક્ષ એ દલીલ કરવામાં સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત હતો કે કોઈ નુકસાન થયું નહોતું. વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ આ રજૂઆત માટે શોભિત ચમાર અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય ૧૯૯૮ (૩) એસ.સી.સી. ૪૫૫ તથા સંતોષ કુમાર સિંહ વિ. રાજ્ય, સી.બી.આઈ. મારફતે, ૨૦૧૦ (૯) એસ.સી.સી. ૭૪૭ ઉપર આધાર મૂક્યો છે.

દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૭ સંબંધિત શ્રી શરણે ઉઠાવેલી દલીલોનું પણ ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ માત્ર તે અધિનિયમ હેઠળ કરાયેલા ગુનાઓ માટે જ લાગુ પડશે, અન્ય ગુનાઓ માટે નહીં, અને કોઈપણ સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦ હેઠળનું રક્ષણ મેળવવા માટે પોલીસ અધિકારી દ્વારા કરાયેલ કૃત્ય “ફરજના રંગ હેઠળ” થયેલું હોવું આવશ્યક હતું, અને “હત્યા” તે વર્ગમાં આવતી ન હોવાથી, તે હેઠળ કોઈ રક્ષણ ઉપલબ્ધ નહોતું. આ સંદર્ભમાં વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ ધ સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ વિ. એન. વેણુગોપાલ અને અન્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૩૩, સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. નરહર રાવ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૮૩, સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. આત્મા રામ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૮૬, ભાનુપ્રસાદ હરિપ્રસાદ દવે અને અન્ય વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ એસ.સી. ૧૩૨૩, તેમજ પ્રોફ. સુમેર ચંદના કેસ (ઉપરોક્ત) ઉપર પણ આધાર મૂક્યો છે. જ્યાં સુધી ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૭ હેઠળની મંજૂરીનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે મંજૂરી આપતો આદેશ કરવામાં આવ્યો ત્યારે લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ તમામ સંબંધિત સામગ્રી હાજર હતી અને નિર્ણય લેવા માટે તે સામગ્રી પૂરતી હતી, અને માત્ર એટલા માટે કે મંજૂરી આપ્યા પછી કેટલીક સાક્ષી સી.બી.આઈ.ને પ્રાપ્ત થઈ હતી, મંજૂરી અમાન્ય બની જતી નથી. આ સંદર્ભમાં વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ એસ.બી. સહા

અને અન્ય વિ. એમ.એસ. કોચર એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૮૪૧ ઉપર આધાર મૂક્યો છે.

૯. વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ અપીલકર્તા હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહની દોષિતતા અંગે શ્રી લલિતની દલીલોનું પણ ખંડન કર્યું છે. એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે જગજીત સિંહની ચિતારાખમાંથી મળેલી ગોળી હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહના હથિયારમાંથી ફાયર કરવામાં આવી હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું, પરંતુ વડી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષની વાર્તાનો આ ભાગ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, કારણ કે દિદાર સિંહ પી.ડબલ્યુ., જેણે અંતિમ સંસ્કારની રાખમાંથી ગોળી ઉપાડી લીધા બાદ હરિયાણા પોલીસ સમક્ષ તે રજૂ કરી હતી, તેણે પોતાની સાક્ષીમાં એવું કહ્યું નહોતું કે તેણે ગોળી પોલીસને સોંપી હતી. તેમ છતાં, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે ખરેખર પોતાનું હથિયાર ફાયર કર્યું હતું, તે બાબત તેણે પોતે સ્વીકારી હતી, અને ભારે તથા ઉશ્કેરાયેલા ભેગા થયેલા ટોળાને વિખેરવા માટે તેણે હવામાં ફાયરિંગ કર્યું હતું એવી વાર્તાને પુરાવાથી સમર્થન મળતું નથી. ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારની સંડોવણી અંગે શ્રી બાલાસુબ્રમણિયમની દલીલનો પણ એ.એસ.જી. દ્વારા એ કહેતા પ્રતિવાદ કરવામાં આવ્યો છે કે તેણે સ્વીકાર્ય રીતે પોતાનું હથિયાર ફાયર કર્યું નહોતું, છતાં તેનો કેસ તેવા પોલીસ અધિકારીઓની શ્રેણીમાં આવતો નહોતો, જેઓને નીચલી અદાલતમાં ચલાવવાની કાર્યવાહી માટે મોકલવામાં આવ્યા નહોતા. એવું રજૂ

કરવામાં આવ્યું છે કે અપીલકર્તા હકીકતમાં સમગ્ર ઘટનાક્રમનો મુખ્ય પ્રેરક હતો. શ્રી વિનીત ધાંડા દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલોનો વ્યવહાર કરતાં, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ આ બાબત ઉદ્ઘાટિત કરી છે કે અપીલકર્તાઓએ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપેલા પોતાના હિતલક્ષી નિવેદનો સિવાય, એ સૂચવે એવો કોઈ પુરાવો નહોતો કે ફાયરિંગ એ.સી.પી. રાઠીના આદેશથી કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી, એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે આ સમૂહના અપીલકર્તાઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૯નો લાભ દાવો કરી શકતા નથી.

૧૦. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલશ્રીઓને સાંભળ્યા પછી, નોંધપોથી પર કેટલાક તથ્યો સ્વીકારાયેલા જણાય છે, પરંતુ તે ભૂલોના દુર્ભાગ્યપૂર્ણ સંગ્રહથી વધુ જટિલ બન્યા છે. આ તથ્યો ઘટનાનું સ્થળ અને સમય, અપીલકર્તાઓની હાજરી અને તેઓ યોગ્ય રીતે શસ્ત્રસજ્જ હતા તથા તેમમાંથી મોટાભાગે પોતાની સરકારી હથિયારોથી કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો, મોહદ. યાસીન નિઃસંદેહ એક કુખ્યાત ગુનેગાર હતો, અને જગજીત સિંહ (મૃતક)ને ઈન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે મોહદ. યાસીન સમજી લેવામાં આવ્યો હતો, તેમજ પ્રદીપ ગોયલ ઉત્તર પ્રદેશની નંબર પ્લેટ ધરાવતી નીલી એસ્ટીમ કારનો માલિક હતો અને તેનું કચેરી મદર ડેરી બુથની નજીક પટપડગંજમાં હતું, તે બાબતો સાથે સંબંધિત છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં ફરિયાદ પક્ષ અને બચાવ પક્ષના વર્ણનોનું પરીક્ષણ કરવાનું છે. ફરિયાદ પક્ષની વાર્તા ઉપર પહેલેથી જ વર્ણવાઈ ચૂકી છે અને તેની વિગતવાર પુનરાવર્તનની

જરૂર નથી. એટલું કહેવું પૂરતું છે કે ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર અને તેના બે સાથીઓએ પ્રદીપ ગોયલ હંકારતો કાર કનોટ પ્લેસ સ્થિત દેના બેન્ક શાખા સુધી અનુસર્યો હતો અને પ્રદીપ ગોયલ તથા અન્ય લોકો દેના બેન્કના પરિસરેથી નીકળી ગયા પછી અને બારાખંબા રોડના કોર્સિંગ નજીક પહોંચ્યા ત્યારે બે પોલીસ દળો, જેમાંનું એક ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારના નેતૃત્વ હેઠળ અને બીજું એ.સી.પી. રાઠીના નેતૃત્વ હેઠળ હતું, સાથે મળ્યાં હતાં અને લાલ બત્તી પર અટકેલી કારને ઘેરી લીધી હતી તથા તેમાં ગોળીબાર કર્યો હતો, જેમાં બે વ્યક્તિઓનાં મોત થયા અને એક ઘાયલ થયો. આ તબક્કે ફરિયાદ પક્ષ અને બચાવ પક્ષના વર્ણનોમાં ભિન્નતા આવે છે, કારણ કે બચાવ પક્ષનો કેસ એવો છે કે કારને ઘેરી લીધા પછી ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે ડ્રાઇવરની બાજુની બારી ખખડાવી અંદરના લોકોને બહાર આવવા જણાવ્યું હતું, પરંતુ તેમ કરવા બદલે જગજીત સિંહે પોલીસ પર બે ગોળીઓ ચલાવી હતી, જેના પરિણામે આત્મરક્ષાર્થે ભારે ગોળીબાર થયો હતો. એ સાચું છે કે અવતાર સિંહ પી.ડબલ્યુ., જે ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષી હતો, અને એ.એસ.આઈ. ઓમબીર સિંહ, પી.ડબલ્યુ.-૧૩ એ જણાવ્યું હતું કે બહુવિધ ગોળીબાર પહેલાં એક એકલી ગોળી ચલાવવામાં આવી હતી, જે દેખીતી રીતે બચાવ પક્ષના વર્ણન સાથે સુસંગત છે. તેવી જ રીતે, પી.ડબલ્યુ.-૧૩ એ.એસ.આઈ. ઓમબીર સિંહ, પી.ડબલ્યુ.-૧૫ ઇન્સ્પેક્ટર રામ મેહર, પી.ડબલ્યુ.-૩૫ ઇન્સ્પેક્ટર ઋષિ દેવ, પી.ડબલ્યુ.-૪૧ કોન્સ્ટેબલ સમ્રાટ લાલ અને પી.ડબલ્યુ.-૫૭ એસ.આઈ. સુનિલ કુમારે સાક્ષ્ય આપ્યું હતું કે

૭.૬૫ એમ.એમ. બોરની પિસ્તોલ સાથે બે ફાયર થયેલા કારતૂસ, મેગેઝિનમાં ૭ જીવંત કારતૂસ અને બ્રીચમાં એક ખોટો ફાયર થયેલો કારતૂસ કારમાંથી મળ્યો હતો. આ વાર્તા પણ બચાવ પક્ષના કેસને સમર્થન આપતી જણાય છે. એ પણ એટલું જ સાચું છે કે આરોપી માટે આત્મરક્ષાનો અભિપ્રાય ખાસ કરીને ઉઠાવવો હંમેશાં આવશ્યક નથી અને જો ફરિયાદ પક્ષની વાર્તા જ તે દર્શાવતી હોય તો, આ અદાલત દ્વારા મોહન સિંહના કેસ (ઉપરોક્ત) અને જેમ્સ માર્ટિન વિ. કેરળ રાજ્ય ૨૦૦૪ (૨) એસ.સી.સી. ૨૦૩ માં ઠરાવ્યા મુજબ, અદાલતને આ મુદ્દાનું પણ પરીક્ષણ કરવું ખુલ્લું રહેશે. તેવી જ રીતે, હવે જાવેદ મસૂદના કેસ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાના પ્રકાશમાં એ સુસ્થાપિત છે કે જો ફરિયાદ પક્ષ કોઈ સાક્ષીને પ્રતિકૂળ જાહેર કરતું નથી, તો આવા સાક્ષીના પુરાવાને ફરિયાદ પક્ષે સ્વીકારેલો માનવો પડે. આ પણ નોંધવું જરૂરી છે કે ભલે ફરિયાદ પક્ષે પોતાનો કેસ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવો ફરજિયાત હોય, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૦૫ હેઠળ આરોપી પરની ફરજ સંભાવનાઓના પ્રાબલ્ય દ્વારા તે સાબિત કરવાની છે. તે મુજબ, અમે ઉપરોક્ત વ્યાપક સિદ્ધાંતોના આધારે પુરાવાનું પરીક્ષણ કર્યું છે.

૧૧. ઉપર પહેલેથી જ દર્શાવ્યા મુજબ, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ અવતાર સિંહ અને ઓમબીર સિંહે એવું જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ એક ગોળી ચાલ્યા બાદ ત્યારબાદ અનેક ગોળીઓ ચલાવવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, અવતાર સિંહને દેખીતી રીતે

ગોળી વાગ્યાની ઈજા થઈ નહોતી, કારણ કે તેના શરીર પર રહેલી સામાન્ય ઘસડાની ઈજા દેખીતી રીતે તારમેકમાંથી ઊડી આવેલાં ટુકડાથી થઈ હતી; પરંતુ આ મુદ્દે અમારી પાસે અત્યંત સ્વતંત્ર પુરાવા પણ ઉપલબ્ધ છે. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧ ગીતા રામ શર્મા, જે સ્ટેટ્સમેન ન્યૂઝપેપરના મુખ્ય ફોટોગ્રાફર હતા અને જેના કાર્યાલય બારાખંબા રોડના રેડ લાઈટને અડીને આવેલું હતું, તેમણે સક્ષ્ય આપતાં જણાવ્યું કે તા. ૩૧મી માર્ચ ૧૯૯૭ના રોજ અંદાજે બપોરે ૨ થી ૨.૩૦ વાગ્યાના સમયે, જ્યારે તેઓ પોતાના રૂમમાં પોતાના સહકર્મીઓ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી સઈદ અહમદ અને શાહ નવાઝ સાથે બેઠા હતા, ત્યારે તેમણે બારાખંબા રોડ તરફથી ગોળીબારનો અવાજ સાંભળ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેઓ અન્ય ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ સાથે કેમેરા સાધનો લઈને ચોક સુધી બહાર આવ્યા હતા, જ્યાં તેમણે એક વાદળી રંગની એસ્ટીમ કાર ઊભેલી જોઈ, તેની બાજુમાં બે મૃતદેહો પડેલા જોયા અને રસ્તા પર એક ઘાયલ વ્યક્તિ બેઠેલો જોયો, તેમજ ત્યાં મોટી સંખ્યામાં પોલીસકર્મીઓ, જેમાં કેટલાક મુસ્લિમો પણ હતા, હાજર હતા. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે તેમની સૂચના મુજબ શાહ નવાઝ અને સઈદ અહમદે સ્થળના મોટા પ્રમાણમાં ફોટોગ્રાફ લીધા હતા અને તેમાંના ૧૪ ફોટોગ્રાફ આંક પી-૧ થી આંક પી-૧૪ તરીકે પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે આગળ જણાવ્યું કે સ્ટેટ્સમેનના રિપોર્ટરોમાંના એક વિજય ઠાકુર પણ ત્યાં હાજર હતા. ઉપરોક્ત સઈદ અહમદ અને શાહ નવાઝ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૨ અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૬૭ તરીકે હાજર થયા હતા અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧ ગીતા

રામ શર્માએ આપેલી કથાને સમર્થન આપ્યું હતું. તેમણે આંક ‘એક્સ’ તરીકે ચિહ્નિત ફોટોગ્રાફ પણ સાબિત કર્યો, જે દર્શાવે છે કે ડ્રાઇવરની બારી અખંડિત હતી. અમે તે ફોટોગ્રાફ પોતે જ નિરીક્ષણ કર્યો છે અને જાણ્યું છે કે ડ્રાઇવરની બારી નિશ્ચિતરૂપે અખંડિત હતી. આ ફોટોગ્રાફ કાળો-સફેદ છે અને ડ્રાઇવરની બારીમાંથી લેવામાં આવ્યો છે; અને ફોટોગ્રાફમાં ડાર્ક ટાઇ સાથે સફેદ વસ્ત્ર પહેરેલો જે વ્યક્તિ દેખાય છે, તેના સફેદ રંગના બે અલગ પડછાયા જણાય છે, જેમાં બારીમાંથી દેખાતો ભાગ ફિક્કો દેખાય છે અને તેના ઉપરનો ભાગ ઘણો વધુ તેજસ્વી દેખાય છે. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-તરૂંપ્રીતના પુરાવામાં આવ્યું છે કે ગોળીબાર થયો ત્યારે કારનું એ.સી. ચાલુ હતું અને બારીઓ ઉપર ચડાવેલી હતી. અમે આ બાબતની પણ નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે આવા પરિપ્રેક્ષ્યમાં બારીઓ અને વિન્ડશિલ્ડ ટિન્ટેડ ગ્લાસની હોવી સંભાવ્ય છે. તેવી જ રીતે, અમારું પણ એવું મત છે કે જો ગોળીઓ ડ્રાઇવરની બારી અથવા વિન્ડશિલ્ડ મારફતે ચલાવવામાં આવી હોત, તો ગોળીના છિદ્રોની આસપાસ બારફેદના અવશેષો રહેવા જોઈએ, કારણ કે ગોળીબાર લગભગ સ્પર્શે તેવી નજીકની દૂરી પરથી કરાયો હોત. સેન્ટ્રલ ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીના ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૩૭ રૂપ સિંહે, જેમણે કારનું અત્યંત સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ કર્યું હતું, એવા કોઈ અવશેષો શોધ્યા નહોતાં અને તેમણે એ પણ સ્પષ્ટ આપ્યું કે ૭.૬૫ એમ.એમ. પિસ્તોલની નોંધપાત્ર બારફેદ દૂરી એકથી બે ફૂટ હોઈ શકે, પરંતુ તે ગોળી ચલાવનાર વ્યક્તિની બેસવાની સ્થિતિ પર નિર્ભર રહે છે. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે કુલ

મળીને કાર પર ૯ એમ.એમ., ૭.૬૨ એમ.એમ. અને .૩૮૦ કેલિબરનાં શસ્ત્રોથી થયેલ ઓછામાં ઓછા ૨૯ ગોળીના છિદ્રો મળી આવ્યા હતા અને કારમાં રહેલા સાતમાંથી બહુભાગના બહાર નીકળવાના છિદ્રો એવી ગોળીઓથી થયા હોઈ શકે જે કારની પાછળ અને ડાબી બાજુથી અંદર પ્રવેશી અને પછી બહાર નીકળી ગઈ હોય; છતાં કારની અંદરથી ચલાવવામાં આવેલી ગોળીથી બહાર નીકળવાનો છિદ્ર થયો હોય તેવી સંભાવનાને પણ સંપૂર્ણપણે નકારી શકાય તેમ નહોતું. તેમણે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો કે કોન્સ્ટેબલ સુભાષ ચંદને વાગેલી ગોળી તેના શરીરમાં જ અટવાયેલી રહી હતી અને તબીબી કારણોસર બહાર કાઢવામાં આવી નહોતી, તેથી તે ૭.૬૫ એમ.એમ. કેલિબરની ગોળી હતી કે નહીં તે અંગે મત આપવો શક્ય નહોતો. બચાવ પક્ષની આ કથા કે કોન્સ્ટેબલ સુનીલ અને સુભાષને કારની અંદરથી ચલાવવામાં આવેલી બે ગોળીઓને કારણે ઈજાઓ પહોંચી હતી, તે તબીબી પુરાવાથી પણ ખોટી સાબિત થાય છે. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧૬ ડૉ. હરમીત કપૂરે કોન્સ્ટેબલ સુભાષ ચંદનું વૈદકીય-કાયદેસર પરીક્ષણ આંક ફરિયાદ પક્ષ સાક્ષી ૧૬/બી મુજબ કર્યું હતું. તેમણે તેના શરીર પર ગોળીની ત્રણ ઈજાઓ નોંધેલી, જેમાં કાળાશ દર્શાતી હતી. આ ઈજાઓ કારની અંદરથી થયેલા ગોળીબારથી થઈ શકતી નહોતી, કારણ કે પિસ્તોલથી થયેલી કાળાશ બહુમાં બહુ એકાદ બે ફૂટ સુધી જ જોવા મળે. તેવી જ રીતે, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧૭ ડૉ. નીરાજ સક્સેના, જેમણે કોન્સ્ટેબલ સુભાષ ચંદનું પરીક્ષણ કર્યું હતું, તેમણે પણ તેના શરીર પર ગનશોટની ત્રણ અલગ

ઈજાઓ નોંધેલી. તેમણે પોતાના સારવાર રેકૉર્ડને પણ આંક ફરિયાદ પક્ષ સાક્ષી
 ૧૭/બી તરીકે પુરાવામાં રજૂ કર્યો હતો. આ ડૉક્ટરનો ફરિયાદ પક્ષ તરફથી
 જરાય પ્રતિપરીક્ષણ પણ કરવામાં આવ્યો નહોતો. આ વાત પર ભાર મૂકવાની
 જરૂર છે કે આ ઘટનામાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા બધાં શસ્ત્રો એકલ પ્રક્ષેપણો એટલે
 કે ગોળીઓ જ છોડતાં હતાં, જ્યારે બે ઘાયલ પોલીસકર્મીઓ પર થયેલી ગનશોટ
 ઈજાઓ વચ્ચેનું અંતર દર્શાવે છે કે દરેકના શરીર પર પ્રવેશના ઓછામાં ઓછા ૩
 જુદા જુદા ઘા હતા. તેના વિપરિત, એવું પ્રગટ થાય છે કે તેમને થયેલી ઈજાઓ
 પોલીસકર્મીઓ વચ્ચેના પરસ્પર ગોળીબારમાંથી થઈ હતી, કારણ કે તેમણે
 કારને ઘેરી લઈને અંધાધૂંધીપૂર્વક અને કોઈ સાવચેતી વિના ગોળીબાર કર્યો હતો
 અને અનિયંત્રિત પરસ્પર ગોળીબારમાંથી પોતાને પણ જોખમ થઈ શકે છે તે
 બાબતને અવગણેલી હતી. હકીકતમાં, શ્રી શરણે આ બાબત દર્શાવી છે કે
 એ.સી.પી. રાઠીએ પોતાના ઉચ્ચ અધિકારીઓને પત્ર લખીને પોતાની
 અધિકારીઓની ટુકડીની અયોગ્યતા તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું, પરંતુ તેમને એવો
 જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો કે અન્ય કોઈ સ્ટાફ ઉપલબ્ધ નહોતો. વર્તમાન
 કેસ તે સુવિચારને દષ્ટાંતરૂપે દર્શાવે છે અને સાબિત કરે છે કે અપૂરતી તાલીમ
 ધરાવતા વ્યક્તિના હાથે રહેલું શસ્ત્ર ઘણીવાર પોતાને જ સુરક્ષાના સાધન કરતાં
 વધુ જોખમરૂપ બને છે. આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ગીતા રામ
 શર્મા, સઈદ અહમદ અને શાહ નવાઝ, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૫૦ કોન્સ્ટેબલ
 કે.કે. રાજન અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૫૧ કોન્સ્ટેબલ રાજિંદરન પિલ્લેની

સાક્ષી અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બની જાય છે. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧૩ એ.એસ.આઈ. ઓમબીર સિંહ, જે બારાખંબા રોડને અડીને આવેલા ફાયર સ્ટેશન બિલ્ડિંગની નજીક પાર્ક કરેલી પી.સી.આર. જિપ્સીના ઇન્ચાર્જ અધિકારી હતા, તેમણે નિઃસંદેહ આ બચાવ પક્ષની આવૃત્તિને સમર્થન આપ્યું હતું કે એક ગોળી બાદ તરત જ ગોળીઓનો મારો થયો હતો. કોન્સ્ટેબલ રાજન અને કોન્સ્ટેબલ પિલ્લે, જે એ.એસ.આઈ. ઓમબીર સિંહ સાથે હાજર હતા, તેમણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું કે તેમણે કોઈ એકલ ગોળીનો અવાજ સાંભળ્યો નહોતો અને સતત ગોળીબાર જ એવો હતો કે જેના કારણે તેઓ ઉતાવળથી સ્થળ પર દોડી આવ્યા હતા; અને ત્યાં પહોંચી પછી તેમણે ત્રણેય પીડિતોને આર.એમ.એલ. હોસ્પિટલમાં પહોંચાડ્યા હતા. તેમની આ કથા ત્રણ ન્યૂઝપેપર કર્મચારીઓના પુરાવાથી સમર્થિત થાય છે. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી તરંપ્રીત સિંહ પણ આ બાબતમાં સ્પષ્ટ હતા કે કારની અંદરથી કોઈ ગોળી ચલાવવામાં આવી નહોતી. તેથી, પોલીસે અટકાવતા જ જગજીત સિંહે પોલીસ પક્ષ પર ગોળીબાર કર્યો હતો એવી કથા પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ સ્વીકાર્ય નથી. આ સમગ્ર પરિસ્થિતિમાં, બચાવ પક્ષે જે દલીલ કરી છે તે મુજબ ડ્રાઇવરની બારી તૂટેલી મળી આવી હતી એમ માન્ય રાખવામાં આવે તો પણ, તે ફરિયાદ પક્ષની કથાની અસર ઘટાડતું નથી.

૧૨. હવે અમે જગજીત સિંહ દ્વારા કથિત રીતે ઉપયોગમાં લેવાયેલી ૭.૬૫ મિ.મી. બોરની પિસ્તોલની વસૂલાત અંગેના પ્રશ્ન પર આવીએ છીએ, કારણ કે

આ હકીકત બચાવ પક્ષના વર્ણન સાથે અતિસન્નિહિત રીતે જોડાયેલી છે. સૌપ્રથમ અને મુખ્યત્વે, એવું પ્રગટ થાય છે કે પી.ડબલ્યુ.-૪૨ એસ.એચ.ઓ. નિરંજન સિંહના આગમન પહેલાં જ કારની તપાસ થઈ ચૂકી હતી અને ઘટનાસ્થળનો ભંગ થઈ ગયો હતો, કારણ કે પીડિતોમાંના એકનો સેલ ફોન અપીલકર્તા એ.એસ.આઈ. અશોક રાણા દ્વારા ઉઠાવી લેવામાં આવ્યો હતો અને એસ.એચ.ઓ.ને સોંપવામાં આવ્યો હતો. દોષિત પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા અનાવશ્યક રસ લેવામાં આવ્યો હતો તે હકીકત પણ આંક પી/૧૦, એટલે કે એ.એસ.આઈ. કારની અંદર જોતા હોય તેવો ફોટોગ્રાફ, પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. જોકે, વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે પી.ડબલ્યુ.-૧૨ સંત લાલ, દિલ્લી પોલીસના અધિકૃત ફોટોગ્રાફરે, ડ્રાઈવરની સીટના અત્યંત નજીકથી બે ફોટોગ્રાફ, આંક પી.ડબલ્યુ.૧૨/૨૮ અને પી.ડબલ્યુ.૧૨/૨૯, લીધા હતા, પરંતુ તેમાં કોઈ પિસ્તોલ કે ખાલી કારતૂસના ખોખા દેખાતા નથી. તેનાથી પણ વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે એ.સી.પી. રાહીએ ૧લી એપ્રિલ ૧૯૯૭ના રોજ પોતાના ઉચ્ચ અધિકારીને આંક ડી.૧૬/૮ તરીકે વિગતવાર લેખિત અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો, જેમાં તેમણે જગજિત સિંહ દ્વારા કરાયેલ ગોળીબારીનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ કારમાંથી પિસ્તોલ મળ્યાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જ્યારે બચાવ પક્ષની કથા મુજબ ઘટના પછી તરત જ હથિયાર એસ.એચ.ઓ. દ્વારા ઉઠાવી લેવામાં આવ્યું હતું. તે જ રીતે, ઘટના પછી તરત જ કનૉટ પ્લેસ પોલીસ પાસે ઈન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર અપીલકર્તા દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલા અહેવાલ આંક

પી.ડબલ્યુ.-૪૨/સીમાં પણ કારમાં ૭.૬૫ મિ.મી. પિસ્તોલ હાજર હોવા અંગે કોઈ જ ઉદ્દેખ નથી. આ પણ પ્રાસંગિક છે કે પિસ્તોલને કેન્દ્રીય ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળામાં મોકલવામાં આવી હતી, પરંતુ હથિયારનું પરીક્ષણ કરનાર પી.ડબલ્યુ.-૪૬ એસ.કે. ચઢા તે પર કોઈ ઓળખી શકાય તેવી આંગળીઓની છાપ શોધી શક્યા નહોતા.

૧૩. ઉપરોક્ત પુરાવાઓની સમષ્ટિ અસરથી આ સ્પષ્ટ અને પ્રત્યક્ષ હકીકત પ્રકાશમાં આવે છે કે રજૂ કરવામાં આવેલી બચાવ પક્ષની કથા સ્પષ્ટપણે ખોટી હતી અને ઘટનામાં સંકળાયેલા પોલીસ અધિકારીઓએ ઘટના બાદ લગભગ તરત જ (શક્ય છે કે તરુણપ્રીત સિંહ-પીડબ્લ્યુના પૂછપરછ દરમિયાન) એ સમજ્યું હતું કે તેમની તરફથી ભયાનક ભૂલ થઈ ગઈ હતી, તેથી તેમણે તાત્કાલિક ખોટો બચાવ ઉભો કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. તેથી, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે સમગ્ર ભૂલવણીના આધારે એવો મત વ્યક્ત કર્યો છે કે બચાવ પક્ષનું વર્ણન બનાવટી હતું અને અપીલકર્તાઓ દ્વારા કોઈ ઉશ્કેરણી વિના કરાયેલ ગોળીબારના પરિણામે જ જગજીત સિંહ અને પ્રદીપ ગોયલના મૃત્યુ થયાં અને તરુણપ્રીત સિંહને ગોળી વાગવાથી ગંભીર ઈજા પહોંચી હતી એવી ફરિયાદ પક્ષની કથા નોંધપોથી પર સાબિત થઈ હતી.

૧૪. આ નિષ્કર્ષથી શ્રી સુબ્રમણિયમની આ દલીલ પણ સંપૂર્ણપણે ખંડિત થાય છે કે, જો બચાવ પક્ષે જે રીતે બચાવ ઊભો કર્યો હતો તે સંપૂર્ણપણે સ્વીકાર્ય ન હોય, તો પણ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૦ના અપવાદ ૩નો લાભ માંગવાનો હક હતો. આ અપવાદ પૂર્વધારણા કરે છે કે જે જાહેર સેવક મૃત્યુ નિપજાવે, તે એ કાર્ય સદ્ભાવપૂર્વક અને જાહેર સેવક તરીકેની પોતાની ફરજના યથોચિત પાલનમાં કરે અને જે વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવાયું છે તેની સામે કોઈ જ્ઞેષભાવ વિના કરે. બચાવ પક્ષે ઊભો કરેલો હકારાત્મક કેસ નીચલી અદાલત દ્વારા, વડી અદાલત દ્વારા તેમજ અમારા દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવ્યો છે, એ હકીકતના પ્રકાશમાં કોઈપણ સદ્ભાવનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. વિપરીત રીતે, અમારું મંતવ્ય છે કે અપીલકર્તાઓએ કોઈ ઉશ્કેરણી વિના એસ્ટીમ કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો, જેમાં બે નિર્દોષ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ નિપજાવ્યાં અને એકને ઈજા પહોંચાડી. ઉપર પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, અપવાદ સાબિત કરવાની જવાબદારી સંભાવનાઓના પ્રાબલ્યના ધોરણ પર હોય છે, પરંતુ તે છતાં તે બચાવ પક્ષ પર જ રહે છે. આ કસોટી પર પણ બચાવ પક્ષ સફળ થઈ શકતો નથી. એ સાચું છે કે વડી અદાલતે અપીલકર્તાઓને કારમાં ૭.૬૫ એમએમ બોરની પિસ્તોલ મૂકી દેવાના આક્ષેપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો છે. જોકે, આ નિર્દોષ છૂટકારો માત્ર આ આધાર પર આપવામાં આવ્યો હતો કે એવું કરનાર દોષિત વ્યક્તિ કોણ હતી તે ચોક્કસપણે નિર્ધારિત કરવું શક્ય નહોતું. કોઈપણ રીતે કલ્પના ખેંચીને પણ તેનો એવો અર્થ કરી શકાય નહીં

કે કારમાં પિસ્તોલ મૂકી દેવામાં આવી હતી એવી વાત પર વડી અદાલતે અવિશ્વાસ વ્યક્ત કર્યો હતો. તેથી, આ કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં મોહન સિંહના કેસ અને જેમ્સ માર્ટિનના કેસ (ઉપરોક્ત) પર બચાવ પક્ષે મૂકેલો આધાર અપ્રસ્તુત છે. જાવેદ મસૂદના કેસમાં ધારણ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, ફરિયાદ પક્ષ પોતાના સાક્ષીઓના પુરાવાથી બંધાયેલો હોય છે, એ સાચું છે. જોકે, વર્તમાન મામલામાં અમને એવું જણાય છે કે ૭.૬૫ એમએમ હથિયારની જમી સ્વીકારેલી હકીકત જણાય છે, પરંતુ આ શરત સાથે કે તે બચાવ પક્ષને મદદ કરવા માટે કારમાં મૂકી દેવામાં આવ્યું હતું.

૧૫. સી.બી.આઈ.એ પક્ષપાતપૂર્ણ અને પ્રેરિત તપાસ કરી હતી એવી દલીલ મુખ્યત્વે ત્રણ આધારો પર આધારિત છે; પ્રથમ, સ્થળ પર ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ જેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા એવા બધા સ્વતંત્ર સાક્ષીઓને પુરાવામાં રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતાં; બીજું, કોન્સ્ટેબલ સુનીલ કુમાર અને સુભાષ ચંદને ગોળી વાગવાથી ઈજાઓ થઈ હતી, છતાં સી.બી.આઈ.એ એવો પુરાવો ઉભો કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે આ ઈજાઓ તેમના સહ-અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરાયેલ ગોળીબારના પરિણામે થઈ હતી, એ અર્થમાં કે જગજીત સિંહના દાહસંસ્કાર પછી તેમની રાખમાંથી મળી આવેલી ગોળી હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહ પાસે રહેલા હથિયારમાંથી ચલાવવામાં આવી હતી એવું દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો; ત્રીજું, કોન્સ્ટેબલ સુનીલ

કુમારના હાથમાંથી ગોળી બહાર કાઢનાર ડૉ. વી. ટંડનને સાક્ષી તરીકે ઉલ્લેખિત પણ કરવામાં આવ્યા નહોતાં।

૧૬. આના પ્રતિવિરૂદ્ધ, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ દર્શાવ્યું છે કે ધારા ૧૬૧ હેઠળ જેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા તે પ્રત્યેક વ્યક્તિને રજૂ કરવી જરૂરી નહોતી અને ઘટનાને બચાવ પક્ષે સ્વીકારી લીધી હતી, જોકે પ્રતિ-આવૃત્તિ રજૂ કરવામાં આવી હતી, તેથી બે આવૃત્તિઓમાંથી કઈ સાચી હતી તે નક્કી કરવા અદાલત સમક્ષ પ્રશ્ન હતો, અને આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં જે તમામ સાક્ષીઓ મહત્વપૂર્ણ હતા તેમની તપાસ કરવામાં આવી હતી. વધુમાં એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે જે ગોળી જગજીત સિંહની રાખમાંથી કથિત રીતે મળી આવી હતી, તે હરિયાણા પોલીસના સબ-ઇન્સ્પેક્ટર રામ દત્તને સોંપવામાં આવી હતી અને તેમણે તે આગળ સી.બી.આઈ.ના તપાસ અધિકારીને સોંપી હતી, અને તેથી તે જમ્મી સાથે સી.બી.આઈ.નો કોઈ સંબંધ નહોતો.

૧૭. એ સત્ય છે કે તમામ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી નથી, પરંતુ અમે નોંધીએ છીએ કે પરિસ્થિતિઓમાં તે જરૂરી ન હતું. એ પણ જણાશે કે ફરિયાદ પક્ષની કથાનક મુજબ, અપીલકર્તા સુનીલ કુમાર અને સુભાષ ચંદને અપીલકર્તા હેડ કોન્સ્ટેબલ તેજ પાલ સિંહ અને કોન્સ્ટેબલ કોઠારી રામના હથિયારોમાંથી છોડવામાં આવેલા ગોળીબારથી ઇજાઓ પહોંચી હતી. સી.એફ.એસ.એલ.ની

અહેવાલ આંક ઈએક્સ.પી/૩૭એફ મુજબ, કોન્સ્ટેબલ સુનીલ કુમારના શરીરમાંથી મેળવાયેલ ગોળી હેડ કોન્સ્ટેબલ તેજ પાલ સિંહની .૩૮૦ રિવોલ્વરમાંથી છોડવામાં આવી હતી અને પી.ડબ્લ્યુ.-૩૭ રૂપ સિંહના પુરાવા મુજબ, અપીલકર્તા કોન્સ્ટેબલ સુભાષ ચંદના શરીરમાં ફસાયેલ ધાતુની ગોળી કોન્સ્ટેબલ કોઠારી રામના હથિયારની ૭.૬૨ એમ.એમ.ની તૂટેલી ગોળીના સ્ટીલ કોરનો ભાગ હોઈ શકે તેવી શક્યતા હતી. તેમ છતાં, વિદ્વાન બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા પી.ડબ્લ્યુ.-૩૭ રૂપ સિંહના પુરાવા અંગે ઘણો તર્ક કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં કોન્સ્ટેબલ સુનીલ કુમારના હાથમાંથી મળ્યાનો આક્ષેપ કરાયેલી ગોળીની ઓળખ બાબતે થોડો સંદેહ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. તેણે પોતાની મુખ્ય તપાસમાં જણાવ્યું હતું કે તેને ૭મી એપ્રિલ, ૧૯૯૭ના આવરણ પત્ર સાથે પાર્શલ નં.૧૨ મળ્યું હતું, જેમાં સુનીલ કુમારના હાથમાંથી મળેલી ગોળીનો ઉલ્લેખ હતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે પાર્શલ ખોલ્યું હતું અને તેમાં તેને એક .૩૮૦ કેલિબરની ગોળી મળી હતી અને અન્ય કોઈ વસ્તુ તેમાં ન હતી, તથા તેણે ગોળીને ફરીથી પાર્શલમાં સીલ કરી હતી. પી.ડબ્લ્યુ.-૩૭ના પુરાવામાંથી એવું જણાય છે કે પાર્શલ નં.૧૨ અદાલતમાં ફરી ખોલવામાં આવ્યું હતું અને તે સમયે તેમાં માત્ર .૩૮૦ કેલિબરની એક ગોળી જ નહીં પરંતુ ૭.૬૫ એમ.એમ.ની છોડાયેલી એક ગોળી પણ હોવાનું મળ્યું હતું. તેમ છતાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે જ્યારે તેને પ્રયોગશાળાના બાયોલોજી વિભાગમાંથી બેલિસ્ટિક્સ વિભાગમાં પાર્શલ મળ્યું હતું, ત્યારે તેમાં ૭.૬૫ એમ.એમ.ની ગોળી ન હતી. ત્યારબાદ તેને

સ્પષ્ટ રીતે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો કે પાર્સલ નં.૧૨માં ૭.૬૫ એમ.એમ.ની ગોળીની હાજરી અંગે તે કેવી રીતે સમજૂતી આપી શકે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે તેણે નીચે મુજબ જણાવ્યું:

જ્યારે અગાઉની સુનાવણી વખતે આ પાર્સલ ખોલવામાં આવ્યું અને તે સમયે .૩૮૦ બુલેટને આંક તરીકે ચિહ્નિત કર્યા બાદ બીજી બુલેટ એટલે કે ૭.૬૫ એમ.એમ. (આંક પી.ડબ્લ્યુ.૩૭/૨૪) મેજ પર પડેલી જોવા મળી, અને તેથી આ પરિસ્થિતિઓમાં ઉક્ત ૭.૬૫ એમ.એમ. બુલેટને આંક તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી.

૧૮. આ અણધારી થયેલી ઘટનાથી આશ્ચર્યચકિત થઈને, ફરિયાદ પક્ષે સ્પષ્ટીકરણ માટે તા. ૪મી ડિસેમ્બર ૧૯૯૯ની અરજી દાખલ કરી. તેના જવાબમાં બચાવ પક્ષ દ્વારા તા. ૪મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૦ના રોજ ઉત્તર દાખલ કરવામાં આવ્યો. પુનઃપરીક્ષણ દરમિયાન, સાક્ષીએ એવું સૂચવ્યું કે અદાલતી કાર્યવાહી દરમિયાન અગાઉની તારીખે જ્યારે અદાલતમાં પાર્સલ ખોલવામાં આવ્યું હતું ત્યારે કોઈ વકીલ દ્વારા ૭.૬૫ એમ.એમ.ની ગોળી .૩૮૦ની ગોળી સાથે ભળી ગઈ હતી. આ હકીકતના પ્રકાશમાં કે નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે પહેલેથી જ એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે (અને અમારું પણ એવું જ માનવું છે) કે કારની અંદરથી ૭.૬૫ એમ.એમ.ની પિસ્તોલમાંથી કોઈ ગોળી

ચલાવવામાં આવી નહોતી, તેથી પાર્સલમાં ૭.૬૫ એમ.એમ.ની ગોળી હોવાની શક્યતા શંકાસ્પદ બની જાય છે અને એવું જણાય છે કે કોઈ ગેરરીતિ આચરવામાં આવી હતી. અમારે આ બાબત પણ નોંધવી જરૂરી છે કે આપણે એવા અપીલકર્તાઓનો વિચાર કરી રહ્યા છીએ કે જે સૌ પોલીસ અધિકારીઓ છે અને નીચલી અદાલતે સ્પષ્ટ સંકેત આપ્યો છે કે અપીલકર્તાઓ અને તપાસ વચ્ચે કોઈ મિલીભગત હોવાનું જણાતું હતું. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ગોળીઓ બાબતે કોઈ ગૂંચવણ ઉભી કરવી એ નિશ્ચિતપણે બચાવ પક્ષને મદદરૂપ થતી બાબત છે અને તેથી એવો અનુમાન ઊભો કરી શકાય કે આ બધું બચાવ પક્ષ દ્વારા પૂર્વયોજનાપૂર્વક ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. આ પાસું પણ અવગણવામાં આવી શકતું નથી. તેથી, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલી આ દલીલ કે સ્પષ્ટીકરણ માટે દાખલ કરાયેલી અરજી ફરિયાદ પક્ષ સત્યથી પીછેહઠ કરી રહ્યો હોવાથી પરત ખેંચવામાં આવી હતી, ટકાઉ નથી, કારણ કે આ ઘટના ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૩૭ રૂપ સિંહ દ્વારા આપવામાં આવેલા સ્પષ્ટીકરણના પ્રકાશમાં બની હતી. આમાંથી કોઈ અશુભ કે કૂટ ઈરાદાપૂર્ણ અર્થ કાઢી શકાતો નથી.

૧૯. વિદ્વાન વકીલે જગજીત સિંહની અસ્થિભસ્મમાંથી ગોળી મળ્યાને લઈને પણ પડકાર ઉઠાવ્યો છે. આ રજૂઆત પી.ડબલ્યુ.-૮ દીદાર સિંહ, જે જગજીત સિંહના મોટા ભાઈ હતા, અને પી.ડબલ્યુ.-૪૯ એ.એસ.આઈ. રામ દત્ત, જેમને દીદાર સિંહ દ્વારા ગોળી સોંપવામાં આવી હતી, તથા ડૉ. જી.કે. શર્મા અને

પી.ડબલ્યુ.-૨૪ ચશોદા રાણીના નિવેદનો પર આધારિત છે; આ બંનેએ મૃતદેહનો એક્સ-રે કર્યો હતો અને તેમાં ગોળીનું કોઈ પ્રતિબિંબ મળ્યું નહોતું. તેથી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આ પણ સી.બી.આઈ.ની જ કલ્પના હતી અને કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહને ગુનામાં સંડોવવા માટેનો એક ભદ્ધો પ્રયત્ન હતો. નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષની આ વાત સ્વીકારી હતી કે આ વપરાઈ ગયેલી ગોળી જગજીત સિંહની અસ્થિભસ્મમાંથી મળી આવી હતી. જોકે, ફરિયાદ પક્ષની વાતનો આ ભાગ વડી અદાલતે એ નોંધ સાથે નકારી કાઢ્યો હતો કે નીચલી અદાલતે આ મુદ્દે આવેલ પુરાવાને અવગણ્યો હતો, કારણ કે પી.ડબલ્યુ.-૮ દીદાર સિંહે ક્યાંય એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે અસ્થિભસ્મમાંથી ગોળી ઉઠાવી હતી અને સબ-ઇન્સ્પેક્ટર રામ દત્તને સોંપી હતી, અને વિશેષ કરીને તેથી પણ કે મૃતદેહનો એક્સ-રે કરનાર બંને ડૉક્ટરોએ ગોળીનો કોઈ અંશ મળ્યો નહોતો. આ મુદ્દે અનિશ્ચિત પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં અમે વડી અદાલતના આ નિષ્કર્ષને સમર્થન આપીએ છીએ, પરંતુ સી.બી.આઈ.ના અધિકારીઓએ ગોળી ગોઠવવામાં હાથ ધર્યો હતો એવો આક્ષેપ કરવો નિરાધાર છે. પી.ડબલ્યુ.-૪૯ રામ દત્તના પુરાવામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જગજીત સિંહનો દાહસંસ્કાર ૨ એપ્રિલ ૧૯૯૯ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો અને અસ્થિભસ્મ એકત્રિત કરવામાં આવી રહી હતી ત્યારે બીજા દિવસે ગોળી મળી આવી હતી અને એ જ દિવસે તેને સોંપવામાં આવી હતી, તથા ત્યારબાદ તેને સીલ કરીને માલખાનામાં જમા કરવામાં આવી હતી. આ તબક્કે સી.બી.આઈ.નો ગોળીની મળત સાથે કોઈ

સંબંધ નહોતો, કારણ કે સી.બી.આઈ.ના પી.ડબલ્યુ.-૭૨ ઇન્સ્પેક્ટર સુમિત કુમારે તેને વિધિવત સીલબંધ હાલતમાં મેમો આંક પી.ડબલ્યુ.૪૯/એ તા. ૧૧ એપ્રિલ, ૧૯૯૯ દ્વારા કબજામાં લીધી હતી. આ બાબત પણ સંબંધિત છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહ પાસે રહેલું બટ નં. ૫૧૮વાળું હથિયાર દિલ્લી પોલીસે ૧ એપ્રિલ ૧૯૯૭ના રોજ જ જપ્ત કરી લીધેલું હતું અને સી.બી.આઈ.ને તેની પહોંચ નહોતી, જેથી આ મુદ્દે કોઈ ખોટો પુરાવો રચવો તેના માટે શક્ય બન્યો હોત. અમારે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે પોલીસ ટુકડીમાં ૧૫ કર્મચારીઓ હતા. તેમાંના માત્ર ૧૦, જેઓએ સક્રિય ભૂમિકા ભજવી હતી, તેમનો જ દંડાત્મક કાર્યવાહી માટે પીછો કરવામાં આવ્યો હતો. આ પૃષ્ઠભૂમિ નિષ્પક્ષ તપાસ તરફ સંકેત કરે છે. તેથી, અમે આ મતના છીએ કે સી.બી.આઈ. દ્વારા કરાયેલ તપાસમાં કોઈપણ પ્રકારની ખામી શોધી શકાય તેમ નથી.

૨૦. જોકે, અપીલકર્તાઓનો મુખ્ય દલીલ એ છે કે ફરિયાદ પક્ષની વાર્તા સાચી હોવાનું માન્ય રાખીએ તો પણ, હત્યા કરવા માટે અપીલકર્તાઓની તરફથી કોઈ સામૂહિક ઇરાદો નહોતો, તેનો હવે પરિચય કરવો જરૂરી બને છે. બે અપીલકર્તાઓ એ.સી.પી. રાઠી અને ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારને આક્ષેપિત ભૂમિકાને રેખાંકિત કરતાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે એ.સી.પી. રાઠીએ કાર પર ગોળીબાર કર્યો નહોતો અને હકીકતમાં તે ગોળીબાર થયેલ સ્થળથી ૨૦ મીટર દૂર બેઠા હતા. ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર તરફથી હાજર રહેલા શ્રી લલિતે

પણ આ દલીલને સમર્થન આપ્યું છે અને રજૂ કર્યું છે કે ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે પણ કાર પર ગોળીબાર કર્યો નહોતો અને તેમને આક્ષેપિત એકમાત્ર ભૂમિકા જગજીત સિંહની બારી પર ટકોરો મારી બહાર આવવા કહેવાની હતી, પરંતુ તેમ કરવાના બદલે તેણે સામેથી ગોળીબાર કર્યો, જેના પરિણામે ઉગ્ર ગોળીબારની અથડામણ સર્જાઈ. અનુરૂપ રીતે, વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે વડી અદાલતનો આ નિષ્કર્ષ કે બધા અપીલકર્તાઓ કલમ ૩૦૨/૩૪ વગેરે હેઠળ દોષિત હતા, ખોટો હતો.

૨૧. તેમ છતાં, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ રજૂ કર્યું છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ લાગુ પડશે કે નહીં તે પ્રશ્ન કેસના તથ્યો પર નિર્ભર રહેશે અને આ કારણસર, ઘટના પહેલાંની ઘટનાઓની ક્રમબદ્ધતા, સ્વયં ઘટના, તથા ઘટના પછીની પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેવી પડશે.

૨૨. અમે વિદ્વાન વકીલશ્રીઓની દલીલોનું અત્યંત કાળજીપૂર્વક પરિચિંતન કર્યું છે. પુનરોચ્ચાર કરવો જરૂરી છે કે નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે વાંચવાની કલમ ૧૨૦-બી હેઠળના મુખ્ય આરોપમાં તમામ અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવ્યા હતા, પરંતુ વડી અદાલતે તેમને તે જોગવાઈ હેઠળ નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો છે અને તેના બદલે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ વગેરે હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા છે. આ પાસાનો વિચાર બચાવ પક્ષ દ્વારા

આગળ ધપાવાયેલી કહાણીની પૃષ્ઠભૂમિમાં કરવો જરૂરી બને છે અને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને પણ કે સમગ્ર પોલીસ કાર્યવાહી ગુપ્ત રીતે હાથ ધરવામાં આવી હતી, કારણ કે મોહમ્મદ યાસીન સંબંધિત બાબતમાં શું ચાલી રહ્યું હતું તેની બહારની કોઈ વ્યક્તિને પહોંચ ન હતી. નિર્વિવાદ રીતે નિશાન મોહમ્મદ યાસીન હતો, જે સ્વીકાર્ય રીતે કુખ્યાત ગુનેગાર હતો અને જેના માથા ઉપર ઇનામ જાહેર હતું, કારણ કે તે અત્યંત ગંભીર સ્વરૂપના અનેક ફોજદારી કેસોમાં સંકળાયેલો હતો. આ ઘટના જગજીત સિંહની ઓળખ અંગે થયેલી ભૂલને કારણે બની હતી, જે મુસ્લિમ હોવાનું ભાસ પેદા કરી શકતો હતો, અને કોઈનું પણ એવું કહેવું નથી કે પોલીસ પક્ષનો આશય જગજીત સિંહ અને તેના મિત્રોને મારી નાખવાનો હતો. નીચેની અદાલતો આ મુદ્દે સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ રહી છે અને તેમણે નોંધ્યું છે કે ઘટના જે પૃષ્ઠભૂમિમાં બની હતી તેને ધ્યાનમાં લેતાં, તે આત્મરક્ષાના કૃત્યનું પરિણામ નહોતું, પરંતુ મોહમ્મદ યાસીનને મારવાની સામાન્ય મનસા અનુસાર કરવામાં આવેલું કૃત્ય હતું. મોટા નગદ ઇનામની શક્યતા અને ઝડપી બઢતીની આશાએ પ્રેરકનું કાર્ય કર્યું અને પોલીસ પક્ષને ઉતાવળભરી તથા હડબડીની કાર્યવાહી કરવા પ્રેરિત કર્યું. એ.સી.પી. રાઠી અને ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારની ભૂમિકાના સંદર્ભમાં, વડી અદાલતે નોંધ્યું છે કે એ.સી.પી. તરીકે રાઠી પોલીસ પક્ષના નેતા હતા અને તેથી એસ્ટીમ કાર પરના હુમલામાં તેમના માટે અગ્રપંક્તિમાં રહેવું જરૂરી નહોતું, અને સ્વીકાર્ય રીતે બારી પર ટકોરા મારનાર ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારને પણ હોદ્દાકીય ક્રમમાં આગામી

અધિકારી તરીકે સમાન રીતે જોવામાં આવી શકે. અમે સ્થળનકશો જોયો છે અને નોંધીએ છીએ કે ઘટના બનતી વખતે એ.સી.પી. રાઠી પોતાની જિપ્સીમાં કારથી અંદાજે ૧૫ મીટર દૂર બેઠેલા હતા. પુરાવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે પટપડગંજ ખાતે મધર ડેરી બુથ પર જગજીત સિંહ અને તરુણપ્રીત સિંહની હાજરીની હકીકત જણાવી, ત્યારે એ.સી.પી.એ ભારે હથિયારોથી સજ્જ અધિકારીઓનો પોલીસ પક્ષ એકત્ર કર્યો, તેમને સૂચનાઓ આપી, અને ત્યારબાદ તેઓ કનોટ પ્લેસ તરફ ગયા. હકીકતરૂપે એવું પણ નોંધાયું છે કે જ્યારે ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે કારનો પીછો કરતાં દેના બેંક સુધી પહોંચ્યા, ત્યારે જગજીત સિંહને કારમાં એકલા ઘણો સમય માટે છોડવામાં આવ્યો હતો, છતાં ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર અને તેના બે સાથીઓએ તે તબક્કે તેને પકડી પાડવાનો કે તેની ઓળખની પુષ્ટિ કરવાનો જરા પણ પ્રયાસ કર્યો ન હતો, જ્યારે ઇન્સ્પેક્ટર પાસે મોહમ્મદ યાસીનનો ફોટોગ્રાફ હાજર હતો. વધુ મહત્વની વાત એ છે કે, ઇન્સ્પેક્ટરે પ્રદીપ ગોયલ અથવા તરુણપ્રીત સિંહની ઓળખ જાણવા માટે કોઈ પ્રયત્ન જ કર્યો નહોતો, છતાં સ્વીકાર્ય રીતે તે એ.સી.પી. રાઠી સાથે વાઈરલેસ દ્વારા સઘન સંપર્કમાં હતો. આ ઘટના પૂર્વેનું વર્તન છે, જે પ્રાસંગિક છે. રજૂ થયેલી હકીકતો ઘટના દરમિયાનની ચોંકાવનારી પરિસ્થિતિ પ્રગટ કરે છે. બચાવ પક્ષનું કહેવું છે કે કારને અંદરના વ્યક્તિઓને અશક્ત બનાવવા અને તેમને ભાગી જવાથી રોકવા માટે ઘેરી લેવામાં આવી હતી અને આ જ આશયથી ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે ચાલકની બારી પર ટકોરા મારી અંદરના વ્યક્તિઓને

બહાર આવવા કહ્યું, પરંતુ કારની અંદરથી ગોળીબાર કરીને તેનો જવાબ અપાયો. આ દલીલ સ્વીકારી શકાય તેવી નથી, કારણ કે બચાવ પક્ષનું આ વલણ અમે અગાઉથી જ નકારી ચૂક્યા છીએ. વધુમાં, પીડબ્લ્યુ-૩૭ એ સાક્ષી આપી હતી કે ટાયર પર ગોળીનાં કોઈ નિશાન નહોતા અને ઘટના પછી પણ તેઓ અખંડિત રહ્યા હતા, જોકે કાર પર ૩૪ ગોળીઓ ચલાવવામાં આવી હતી અને તેના પર ૨૯ ગોળીનાં છિદ્રો હતા, જેમાંથી મોટા ભાગના પ્રવેશક પ્રકારના હતા. બીજી તરફ, અપીલકર્તાઓએ પૂર્વધારણા રાખી હતી કે કારમાં બેઠેલાઓમાંથી એક વ્યક્તિ મોહમ્મદ યાસીન, જે પોન્ટેડ ગુનેગાર હતો, અને ગોળીબાર એટલો અસંવેદનશીલ અને અંધાધૂંધ હતો કે કેટલીક ગોળીઓ કોન્સ્ટેબલ સુભાષ ચંદ અને સુનીલ કુમારને પણ વાગી હતી. ઘટના પછી અપીલકર્તાઓનું વર્તન પણ ફરી પ્રાસંગિક બની જાય છે. ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારે ઘટના પછી તરત જ ૧લી એપ્રિલ ૧૯૯૭ના રોજ અહેવાલ આપ્યો હતો, ત્યારબાદ બીજા દિવસે એ.સી.પી. રાઠીએ વિરોધી આવૃત્તિ રજૂ કરતો અહેવાલ આપ્યો હતો. આ અમારાં દ્વારા સંપૂર્ણપણે અસ્થિર અને અસ્વીકાર્ય હોવાનું નોંધાયું છે. તેથી, વડી અદાલત ઉપરોક્ત હકીકતોના પ્રકાશમાં એવું માનવામાં યોગ્ય હતી કે દરેક વ્યક્તિગત અપીલકર્તાને અલગથી નિશ્ચિત ભૂમિકા સોંપવી આવશ્યક નહોતી, કારણ કે કાર ઉપર કરાયેલો ગોળીબાર નિશ્ચિતપણે તેમાં રહેલાઓનો નાશ કરી નાખવાના સ્પષ્ટ આશય સાથે કરવામાં આવ્યો હતો અને તે તમામ અપીલકર્તાઓની સામાન્ય મનસાના અનુસંધાનમાં કરવામાં આવ્યો હતો. અબ્દુલ સઈદ વિ. સ્ટેટ

ઓફ એમ.પી. ૨૦૧૦ (૧૦) એસ.સી.સી. ૨૫૯ માં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે :

"૪૯. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સામાન્ય કાયદાના તે સિદ્ધાંતમાંથી એક અપવાદ નિર્ધારિત કરે છે કે વ્યક્તિ પોતાની જ ક્રિયા માટે જવાબદાર હોય છે, કારણ કે તે જોગવાઈ કરે છે કે જો કોઈ વ્યક્તિને ગુનો કરવાની "સામાન્ય મનશા" હોય, તો તેને અન્ય વ્યક્તિઓની ક્રિયા માટે પણ પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠેરવી શકાય. "સામાન્ય મનશા" શબ્દસમૂહનો અર્થ પૂર્વનિયોજિત યોજના અને તે યોજનાના અનુસંધાને પરસ્પર સહકારથી કરાયેલ કાર્ય એવો થાય છે. તેથી, સામાન્ય મનશા સમયની દ્રષ્ટિએ ગુનાના આચરણ પહેલાંથી અસ્તિત્વમાં હોવી આવશ્યક છે. કોઈ નિશ્ચિત પરિણામ લાવવા માટેની સામાન્ય મનશા કેસના તથ્યો અને તે સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓના સંદર્ભે અનેક વ્યક્તિઓ વચ્ચે સ્થળ પર પણ વિકસી શકે છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ હેઠળની સામાન્ય મનશાને "એકસરખી મનશા" અથવા "સમાન મનશા" અથવા "સામાન્ય હેતુ" કરતાં ભિન્ન અર્થમાં સમજવાની છે. જેમની મનશા સમાન હોય પરંતુ જે પૂર્વનિયોજિત યોજનાનું પરિણામ ન હોય તેવી વ્યક્તિઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ની મદદથી અપરાધિક કૃત્ય માટે દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. (જુઓ મોહન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય.)

૫૦. કલમ ૩૪ અમલમાં આવે તે માટે કોઈ પ્રગટ કૃત્યની સ્થાપના કરવી કાયદાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે જ્યારે અનેક વ્યક્તિઓ દ્વારા સૌની સામાન્ય મનશા આગળ ધપાવવા માટે ગુનાહિત કૃત્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે આ કલમ લાગુ પડે છે. તેથી, ફરિયાદ પક્ષે જે સ્થાપિત કરવાનું છે તે એ છે કે સંબંધિત તમામ વ્યક્તિઓએ સામાન્ય મનશા વહેંચી હતી. (જુઓ કૃષ્ણાન વિ./સ. કેરળ રાજ્ય અને હરબન્સ કૌર વિ./સ. હરિયાણા રાજ્ય.)

૨૩. અંતે, અમારે એવું ઠરાવવું જ પડશે કે અપીલકર્તાઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨/૩૪ વગેરે હેઠળ દોષિત ઠરાવવા પાત્ર હતા.

૨૪. હવે આપણે શ્રી શરણની અપીલકર્તાઓ અંગેની સંકળાયેલી દલીલ પર આવીએ છીએ, જે નીચલી અદાલત દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨, ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળના ગુનામાં અનુમાનિત નિર્દોષ છૂટકારાની સિદ્ધાંત સંબંધિત છે. આ તબક્કે, આપણે યાદ કરી શકીએ કે નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૦૭ સાથે કલમ ૧૨૦-બી હેઠળ આરોપ નક્કી કર્યો હતો અને વૈકલ્પિક રીતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ પણ આરોપ નક્કી કર્યો હતો, પરંતુ વૈકલ્પિક આરોપ અંગે કોઈ અભિપ્રાય આપ્યા વિના અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૦૭ સાથે કલમ ૧૨૦-બી હેઠળના ગુનામાં દોષિત ઠેરવ્યા હતા. અનુરૂપ રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે કે, કારણ કે અપીલકર્તાઓને હત્યાઓ

કરવા માટેની સામાન્ય મનશા ધરાવવાના આરોપમાંથી અનુમાનિત રીતે નિર્દોષ છૂટકારો મળ્યો ગણવામાં આવ્યા હતા અને તે આરોપ હેઠળના એવા અનુમાનિત નિર્દોષ છૂટકારો સામે રાજ્ય દ્વારા કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હતી, તેથી વડી અદાલત માટે દોષારોપણમાં ફેરફાર કરવો અથવા તેમાં સુધારો કરવો ખુલ્લો નહોતો. જોકે, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ દર્શાવ્યું છે કે લાખજીત સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) અગાઉ વિપરીત અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો અને આ પ્રત્યક્ષ વિસંગતિના પરિણામે આ મુદ્દો દલબીર સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેણે સંગારાબોઈના શ્રીનુના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આપેલા ચુકાદાને અવરોધિત કર્યો હતો અને અનુસંગિક રીતે લોકેન્દ્ર સિંહના કેસને (ઉપરોક્ત) પણ અવરોધિત કર્યો હતો. તેમણે આગળ ભારપૂર્વક દર્શાવ્યું છે કે દલબીર સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આપેલા ચુકાદાનું અનુસરણ દિનેશ સેઠના કેસમાં (ઉપરોક્ત) કરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ આ બંને કેસોનો બિમલા દેવીના કેસમાં (ઉપરોક્ત) ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી તેમણે દર્શાવ્યું છે કે અનુમાનિત નિર્દોષ છૂટકારાની સિદ્ધાંત અંગે શ્રી શરણની દલીલનો મૂળ આધાર જ અભાવમાં હતો.

રપ. અમે વિદ્વાન વકીલશ્રીની દલીલો ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક વિચારી છે. અમારે, પ્રારંભે જ, આ બાબત ઉપર ભાર મૂકવો આવશ્યક છે કે ઉપર ઉલ્લેખિત અને શ્રી શરણ દ્વારા ઉદ્ઘૃત ચુકાદાઓ મુખ્યત્વે આ આધાર પર છે કે જે ગુનામાંથી અંતે અપીલકર્તાઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો હતો, તે ગુનાનો આરોપ

ઘડવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી આરોપની ગેરહાજરીમાં આરોપીને દોષિત ઠેરવવું શક્ય નહોતું. ઉદાહરણ તરીકે, સાંગરાબોઈના શ્રીનુના મામલામાં (ઉપરોક્ત), જે બે પરિચ્છેદોમાં આપેલો ચુકાદો હતો, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે આરોપી વિરુદ્ધ માત્ર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળનો આરોપ જ ઘડવામાં આવ્યો હતો, તેથી દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૨૦ના અર્થમાં કલમ ૩૦૬ હેઠળનો ગુનો તુલનાત્મક રીતે નાનો ગુનો હોવાનું અદાલતના ધ્યાનમાં આવ્યું હોવા છતાં પણ, તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. એ બાબત પણ નોંધવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનાનો મૂળભૂત ઘટક માનવવધ હતો, જ્યારે કલમ ૩૦૬ હેઠળનો ગુનો આત્મહત્યાથી થયેલું મૃત્યુ અને તેની પ્રેરણા સાથે સંબંધિત હતો. આ ચુકાદાનું અનુસરણ લોકેન્દ્ર સિંહના મામલામાં (ઉપરોક્ત) કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં સમાન પરિસ્થિતિ અસ્તિત્વમાં હતી. તેમ છતાં, એવું જણાય છે કે આ બંને ચુકાદાઓમાં લખજીત સિંહના મામલાનો (ઉપરોક્ત) ચુકાદો ધ્યાન બહાર રહી ગયો હતો, કારણ કે તે મામલામાં આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે ઠરાવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળનો આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હોવા છતાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષારોપણ નોંધાવી શકાય. આ નિષ્કર્ષે પહોંચતાં ખંડપીઠે નોંધ્યું હતું કે આરોપીઓને તેવા આક્ષેપોની જાણ હતી કે જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ આકર્ષે અને આ કલમ તુલનાત્મક રીતે નાનો ગુનો હોવાથી, તે હેઠળ દોષારોપણ નોંધાવી શકાય. પ્રશ્નગત મુદ્દા અંગેના

મતભેદના આ પ્રત્યક્ષ વિસંગતિને કારણે, આ બાબત દલબીર સિંહના મામલામાં (ઉપરોક્ત) ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠને મોકલવામાં આવી હતી. આ ચુકાદા દ્વારા સાંગરાબોનિયા શ્રીનુના મામલામાં (ઉપરોક્ત) વ્યક્ત કરાયેલ મતને યોગ્ય રીતે નિર્ધારિત ન થયેલ હોવાથી નામંજૂર કરવામાં આવ્યો. પરિણામે, અમારે એવું માનવું જ પડશે કે લોકેન્દર સિંહના મામલાનો (ઉપરોક્ત) નિર્ણય પણ યોગ્ય રીતે નિર્ધારિત ન થયેલો ગણવો પડશે. દલબીર સિંહના મામલાનો (ઉપરોક્ત) ચુકાદો અનુપરી રીતે દિનેશ સેઠના મામલામાં (ઉપરોક્ત) અનુસરવામાં આવ્યો છે. તેથી, અમારે નોંધવું પડે છે કે બિમલા દેવીના મામલામાં (ઉપરોક્ત) આપવામાં આવેલ ચુકાદો, જેમાં અંતિમ બે ઉદ્ઘૃત મામલાઓનો વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી, તેને પેર ઇન્ક્યુરિયમ ગણવો પડે. કિશન સિંહ અને લખન માહતોના મામલાઓ (ઉપરોક્ત) એવા મામલાઓ હતા જેમાં તેવા ગુનાઓ માટે કોઈ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો, જેના હેઠળ આરોપીને દોષિત ઠેરવી શકાય, જ્યારે થાડી નારાયણનો મામલો તેના પોતાના વિશિષ્ટ તથ્યો પર આધારિત હતો.

૨૬. અમને અહીંની પરિસ્થિતિ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન જણાય છે. અમારે નોંધવું જરૂરી છે કે આરોપો ખરેખર વૈકલ્પિક રીતે તથા મુખ્ય હત્યાના આક્ષેપના સમાન ઘટકો ધરાવતા સંબંધિત ગુનાઓ માટે ઘડવામાં આવ્યા હતા. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૮૬ અપીલીય અદાલતની સત્તા અંગે છે અને અમારી દૃષ્ટિએ હેતુસર સંબંધિત જોગવાઈ ઉપકલમ (બી) (૨) છે, જે અપીલીય અદાલતને સજા

યથાવત રાખીને નિષ્કર્ષમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા આપે છે. આ મહત્વપૂર્ણ છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦-બી સ્વતંત્ર ગુનો છે અને સફળ ફરિયાદ પક્ષ માટે આ મુદ્દે સકારાત્મક પુરાવા રજૂ કરવાના હોય છે, જ્યારે કલમ ૩૪ પોતે કોઈ ગુનો રચતી નથી અને તે માત્ર પુરાવાનો એક નિયમ છે, તથા પુરાવાના આધારે તેમાંથી અનુમાન કાઢી શકાય છે, જેમ કે આ અદાલતે લછમન સિંહ અને અન્ય વિ. ધ સ્ટેટ એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૧૬૭ માં ઠરાવ્યું છે. તેથી, અમારું એવું મંતવ્ય છે કે આવા કેસમાં, જ્યાં મુખ્ય આરોપ સમાન જ રહે છે અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૧૨૦બી હેઠળનો આરોપ તથા વૈકલ્પિક રીતે કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળનો આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં વડી અદાલતે દોષારોપણમાં ફેરફાર કરીને તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૦૭/૩૪ હેઠળનું બનાવવામાં કંઈ પણ ત્રુટિ કરી નહોતી. આ પણ સ્વયંસ્પષ્ટ છે કે આરોપીઓને તેમના વિરોધમાં રહેલી બધી પરિસ્થિતિઓની જાણ હતી. તેથી, કેસની પરિસ્થિતિઓમાં અનુમાનિત નિર્દોષ છૂટકારાના સંદર્ભે શ્રી શરણની દલીલ અમારે નકારી કાઢવી જ પડે છે.

૨૭. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે, અદાલતે તેમને બધા સંબંધિત પ્રશ્નો પૂછવામાં નિષ્ફળ ગયાની બાબતે પણ દલીલ કરી છે. શ્રી શરણએ અમને ૧૫ પ્રશ્નોની એક યાદી પણ આપી છે, જે એ.સી.પી.ને પૂછવા જોઈએ હતા, કારણ કે તે ફરિયાદ પક્ષની કથાનકનો મૂળ સાર રજૂ કરતા હતા. એવી રજૂઆત

કરવામાં આવી છે કે અદાલત તરફથી થયેલી આ ઉપેક્ષાને કારણે અપીલકર્તાઓને તેમની બચાવ-રચના ઘડવામાં ગંભીર પૂર્વગ્રહનો ભોગ બનવો પડ્યો. હેટ સિંહ ભગત સિંહ, વિક્રમજીત સિંહ અને રણવીર ચાદવના કેસો (ઉપરોક્ત) પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે. જોકે, વિદ્વાન એ.એસ.જી. દ્વારા એ બાબત દર્શાવવામાં આવી છે કે જે ૧૫ પ્રશ્નોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે મોટા ભાગે અદાલતો દ્વારા કાઢવામાં આવેલા અનુમાન હતા અને નોંધપરના પુરાવા સાથે સંબંધિત હતા, અને આવા અનુમાન કોઈ આરોપીને પૂછવા જરૂરી નહોતાં. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે, માની લઈએ કે કંઈક છૂટછાટ રહી ગઈ હોય, તો પણ તે માત્ર એટલા પરથી અવશ્યંભાવિત રીતે વિચારણા માંથી પુરાવાને બહાર રાખવાનું પરિણામ આપતી નથી; પરંતુ બચાવ પક્ષે વધુમાં એ દર્શાવવું આવશ્યક હતું કે તે કારણે આરોપીઓને પૂર્વગ્રહ થયો હતો, એ અર્થમાં કે તેઓ એવો દાવો કરી શકે કે તેમના વિરુદ્ધના આક્ષેપોની તેમને જાણ નહોતી. આ સંદર્ભમાં, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ શિવાજી સહેબરાવ બોબડે વિ./ રાજ્ય મહારાષ્ટ્ર એ.આઈ.આર. ૧૮૭૩ એસ.સી. ૨૬૨૨ તથા સંતોષ કુમાર સિંહ અને શોભિત ચમારના કેસો (ઉપરોક્ત) પર આધાર મૂક્યો છે.

૨૮. નિઃસંદેહ, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળનું નિવેદન, આરોપીની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો, તેનું મહત્ત્વ કદી ઓછું આંકી શકાય તેમ નથી. આ વૈધાનિક જોગવાઈ પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે, કારણ કે આરોપી સામે મૂકવામાં આવતી પરિસ્થિતિઓ અંગે તેને અવગત કરવો આવશ્યક

છે, જેથી તે યોગ્ય સમજૂતી આપી શકે અને તે કેસનો સામનો કરી શકે. હાટે સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આ રીતે નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે:

અભિયુક્ત વ્યક્તિના કલમો ૨૦૮, ૨૦૯ અને ૩૪૨ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, નીચલી અદાલતમાં વિચારવા યોગ્ય અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બાબતોમાંના એક છે. એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે આ દેશમાં અભિયુક્ત વ્યક્તિને પોતાની બચાવમાં સાક્ષીપેટીમાં પ્રવેશીને શપથપૂર્વક નિવેદન આપવાની પરવાનગી નથી. કેટલીક સ્થિતિઓમાં આ બાબત અભિયુક્તના રક્ષણ માટે કાર્ય કરી શકે છે, પરંતુ અન્યત્રનો અનુભવ દર્શાવે છે કે નિર્દોષ વ્યક્તિના હાથે તે બચાવનું એક શક્તિશાળી અને અસરકારક સાધન પણ બની શકે છે. કમિટિંગ મેજિસ્ટ્રેટ અને સેશન્સ જજ દ્વારા નોંધાયેલા અભિયુક્તના નિવેદનોનો હેતુ ભારતમાં તે સ્થાન લેવા માટેનો છે, જે ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકા ખાતે તેને સાક્ષીપેટીમાં પોતાની રીતે સ્વતંત્રપણે રજૂ કરવાની છૂટ હોત. આવા નિવેદનોને પુરાવા તરીકે સ્વીકારવાના, પુરાવા તરીકે જ ગણવાના અને નીચલી અદાલતમાં તેમનો યથાવત વિચાર કરવાનો રહે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે આવા નિવેદનોને પણ સાક્ષીના મોઢેથી આવેલ અન્ય કોઈપણ પુરાવા સમાન ગણવા જોઈએ અને અભિયુક્તના હિતમાં આવેલી બાબતોને પણ એટલી જ કાળજીપૂર્વક જોવી અને એટલું જ વજન આપવું જોઈએ, જેટલું તેના વિરોધમાં જતી બાબતોને આપવામાં આવે છે. એથી પણ વધુ. તેના હિતમાં રહેલી નિર્દોષતાની અનુમાનધારણાને કારણે, ભલે તે પોતાની કથનાની સત્યતા સાબિત કરવાની સ્થિતિમાં ન હોય, તો પણ જો તેનું વર્ણન

યુક્તિસંગત હોય અને સંભાવનાઓ સાથે સુસંગત હોય, તો ફરિયાદ પક્ષ યુક્તિસંગત શંકાથી પરે જઈને તે ખોટું છે એવું સાબિત ન કરી શકે ત્યાં સુધી તેનો સ્વીકાર થવો જોઈએ. અમને લાગે છે કે આ મૂળભૂત અભિગમનો આ મામલામાં અવગણના કરવામાં આવી છે.

૨૯. આ બાબત ઉલ્લેખનીય છે કે આ કેસમાં ચુકાદો તે પૃષ્ઠભૂમિમાં આપવામાં આવ્યો હતો કે અદાલતમાં આરોપીને ઘટનાક્રમનો પોતાનો પક્ષ રજૂ કરી શકે તેવી કાયદામાં કોઈ જોગવાઈ ન હોય ત્યારે કલમ ૩૪૨ (હવે ૩૧૩) હેઠળનું નિવેદન અતિ મહત્વપૂર્ણ હતું. ઉપરોક્ત અવલોકનો હવે અમુક અંશે ક્ષીણ થયા છે, કારણ કે હવે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૫ આરોપીને તેના બચાવમાં સક્ષમ સાક્ષી બનાવે છે. વિઠ્ઠમજીત સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ અદાલતે ફરીથી કલમ ૩૧૩ હેઠળના નિવેદનના મહત્વ પર વિચાર કર્યો હતો, પરંતુ ચુકાદામાંથી અમે જોઈએ છીએ કે તે મુખ્યત્વે પુરાવાની સમગ્ર મૂલવણી પર આધારિત હતો અને નિર્દોષ છૂટકારો માત્ર એટલા કારણસર મર્યાદિત ન હતો કે આરોપીનું નિવેદન ખામીપૂર્વક નોંધવામાં આવ્યું હતું. રણવીર યાદવના કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ અદાલતે નિઃસંદેહ નોંધ્યું છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં કલમ ૩૧૫નો સમાવેશ થયા પછી પણ સ્થિતિ એ જ રહે છે, (કલમ ૩૧૩ હેઠળના નિવેદનોની હદ સુધી), પરંતુ અમે જાણીએ છીએ કે તે ચુકાદો નીચલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા અને વડી અદાલત દ્વારા તેના ઉલટાવનો હતો, અને આ એક એવો પરિબળ હતો જેને આ અદાલતે

પોતાનો ચુકાદો આપતી વખતે મહત્વ આપ્યું હતું. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, કાયદાની હાલની સ્થિતિ એવી જણાય છે કે કલમ ૩૧૩ હેઠળના ખામીયુક્ત અને ઔપચારિકતાપૂર્ણ નિવેદનના આધારે આરોપી નિર્દોષ છૂટકારો મેળવવા હકદાર હતો એવું માનવામાં આવે તે પહેલાં આરોપી દ્વારા હાનિ દર્શાવવી આવશ્યક છે. શિવાજીના કેસમાં (ઉપરોક્ત), માનનીય ત્રણ ન્યાયાધીશો દ્વારા આપવામાં આવેલા એક ચુકાદામાં, પરિષદ ૧૬ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે :

આ સ્થિર કાનૂની સિદ્ધાંત છે, છતાં પણ તે મૂળભૂત છે, કે આરોપીના ધ્યાનને દરેક દોષારોપક સામગ્રી તરફ દોરવું જોઈએ જેથી તેને તેની સમજાવટ કરવાની તક મળે. આ ફોજદારી વિચારણાની મૂળભૂત ન્યાયસંગતતા છે અને આ ક્ષેત્રમાં થયેલી ખામીઓ, જો તેના પરિણામે ન્યાયભંગ થયો હોય, તો વિચારણાની માન્યતાને જ ગંભીર રીતે જોખમમાં મૂકી શકે છે. તેમ છતાં, જ્યાં આવી ચૂક થઈ હોય ત્યાં માત્ર તે કારણસર જ કાર્યવાહી બગડે છે એવું નથી, અને આવા દોષના કારણે પૂર્વગ્રહ થયો છે તે આરોપીએ સાબિત કરવું જરૂરી છે. જો કોઈ પુરાવાગત સામગ્રી આરોપી સમક્ષ મુકવામાં આવી ન હોય, તો અદાલતે સામાન્ય રીતે આવી સામગ્રીને વિચારણામાંથી બહાર રાખવી જોઈએ. અપીલીય અદાલત માટે પણ આરોપીના વકીલને એ દર્શાવવા કહેવું ખુદ્દું છે કે આરોપી સામે સ્થાપિત થયેલ પરંતુ તેને જણાવવામાં ન આવેલ પરિસ્થિતિઓ અંગે આરોપી પાસે શું સમજાવટ છે; અને જો આરોપી અપીલીય અદાલત સમક્ષ આવી પરિસ્થિતિઓ અંગે કોઈ

સંભવિત અથવા ચુકિતસંગત સમજાવટ આપી શકતો ન હોય, તો અદાલત એવો અનુમાન કરી શકે કે કોઈ સ્વીકાર્ય જવાબ અસ્તિત્વમાં નથી અને જો નીચલી અદાલતમાં યોગ્ય સમયે આરોપીની પૂછપરછ કરવામાં આવી હોત, તો પણ દોષસિદ્ધિ માટે નીચલી અદાલતે જેના પર આધાર રાખ્યો હતો તે પરિસ્થિતિઓમાંથી બહાર આવવા માટે તે કોઈ યોગ્ય આધાર રજૂ કરી શક્યો ન હોત. આવા પ્રસંગે, અદાલત આ ધોરણે આગળ વધે છે કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૪૨નું પાલન કરવા બાબતે ભલે ગંભીર અનિયમિતતા થઈ હોય, છતાં આ ચૂકથી આરોપીને પૂર્વગ્રહ થયો છે તે દર્શાવવામાં આવ્યું નથી.

૩૦. સંતોષ કુમાર સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આપેલો ચુકાદો પણ એ જ અસરવાળો છે અને તે આ અદાલતના મોટા પ્રમાણમાં નિર્ણયો પર આધારિત છે.

૩૧. અહીંના દસ્તાવેજી રેકૉર્ડ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અપીલકર્તાઓ, જેઓ બધા પોલીસ અધિકારીઓ હતા, તેમની તરફેથી અતિ કુશળ વકીલોની એક સશક્ત ટીમ દ્વારા રજૂઆત કરવામાં આવી હતી અને પુરાવાની કાર્યવાહી દરમિયાન કાવતરું તથા સામાન્ય ઇરાદા સહિતની પરિસ્થિતિઓ અંગે ફરિયાદ પક્ષની સમગ્ર વાર્તા બહાર લાવવામાં આવી હતી તથા સાક્ષીઓની કઠોર અને વિગતવાર પ્રતિપરીક્ષા કરવામાં આવી હતી. આ બાબતનું પણ પુનરોચ્ચાર કરવું જરૂરી છે કે ઘટના બન્યાની કબૂલાત કરવામાં આવી છે, જોકે બચાવ પક્ષે એવું કહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે તે ભિન્ન પરિસ્થિતિઓમાં બની હતી. એ પણ વિશેષ મહત્વની

બાબત છે કે તમામ આરોપીઓએ આ મામલે તેમના વિગતવાર લેખિત નિવેદનો રજૂ કર્યા હતા. આ તમામ તથ્યો એ પૃષ્ઠભૂમિમાં વધુ મહત્વ ધરાવે છે કે નીચલી અદાલતમાં ધારા ૩૧૩ હેઠળના ખામીયુક્ત નિવેદનો અંગે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો. શોભિત ચમારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું:

અમે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા અવલંબવામાં આવેલા આ તમામ અહેવાલિત નિર્ણયોનો પરિચયપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો છે અને અમને આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં કોઈ સંકોચ અનુભવાતો નથી કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩નું પાલન ન થવા આધારિત દોષિત ઠરાવ સામેનો આક્ષેપ, જે પ્રથમ વખત આ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો છે, ત્યારે સુધી સ્વીકાર્ય બની શકે નહીં જ્યાં સુધી અપીલકર્તાઓ એ દર્શાવે નહીં કે તેમને પૂર્વગ્રહ પહોંચ્યો છે. વર્તમાન કેસમાં, અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, ફરિયાદ પક્ષે આંખે જોયેલા સાક્ષીઓના પ્રત્યક્ષ સાક્ષ્ય પર દબપણે આધાર રાખ્યો હતો અને આ પુરાવા સંદર્ભે સંબંધિત પ્રશ્નો અપીલકર્તાઓને પૂછવામાં આવ્યા હતા. જો આ સાક્ષીઓનો પુરાવો સ્વીકાર્ય ગણાય, તો દોષિત ઠરાવ ટકાવી શકાય છે, જો સુધી અપીલકર્તાઓ દ્વારા એ દર્શાવવામાં ન આવે કે તેમને પૂર્વગ્રહ પહોંચ્યો છે. અમારી સમક્ષ એવો કોઈ પૂર્વગ્રહ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી અને તેથી અપીલકર્તાઓની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલો આ તર્ક અમે સ્વીકારી શકતા નથી.

આ નિરીક્ષણો એ સિદ્ધાંત પર આધારિત છે કે જો કલમ ૩૧૩ના નિવેદન અંગેનો વાંધો સૌથી પ્રારંભિક તબક્કે લેવામાં આવે, તો અદાલત તે ખામી દૂર કરી શકે અને વધારાનું નિવેદન નોંધાવી શકે, કારણ કે તે બધાના હિતમાં રહેશે; પરંતુ જો મામલાને લંબાતો રહેવા દેવામાં આવે અને વાંધાઓ મોડા તબક્કે લેવામાં આવે, તો ફરિયાદ પક્ષ તેમજ આરોપી બન્ને માટે મુશ્કેલ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય. અમારી સમક્ષના કેસમાં, જેમ પહેલેથી દર્શાવાયું છે, ખામીયુક્ત ૩૧૩ના નિવેદનો અંગેનો વાંધો નીચલી અદાલતમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી, ફરિયાદ પક્ષની વાર્તામાંના કેટલાક દોષારોપક પરિસ્થિતિજન્ય તત્વો છૂટી ગયા હોવાનું માન્ય રાખીએ તોય, અપીલકર્તાઓને કોઈ પૂર્વગ્રહ અનુભવાયો ન હતો એવું અમારે માનવું પડશે. અમે આ બાબત પણ સ્વીકારીએ છીએ કે શ્રી શરણ દ્વારા અમારી સમક્ષ રજૂ કરાયેલા ૧૫માંથી બહુમતી પ્રશ્નો પુરાવાના આધારે નીચલી અદાલતે કાઢેલા અનુમાન છે. આ પાસા અંગે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ પડકાર પણ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૩૨. શ્રી શરણએ એ દલીલ કરવા માટે અમારું ધ્યાન દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ ની કલમ ૧૪૦ તરફ પણ દોર્યું છે કે વર્તમાન મામલામાં ઘટનાની તારીખથી ત્રણ મહિનાથી વધુ સમય પછી સંજ્ઞાન લેવામાં આવેલ હોવાથી, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી પોતે જ પ્રતિબંધિત હતી. આ પાસાનું વિસ્તૃત વર્ણન કરતાં, વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું છે કે ઘટના ૩૧મી માર્ચ ૧૯૯૭ના રોજ

બની હતી અને અધૂરી આરોપપત્રિકા ત્રણ મહિનાની અંદર, અર્થાત્ ૧૩મી જૂન ૧૯૯૭ના રોજ, દાખલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ મામલામાં સંજ્ઞાન સ્વીકાર્ય રીતે ત્રણ મહિનાની મર્યાદા પસાર થયા બાદ, અર્થાત્ ૧૦મી જુલાઈ ૧૯૯૭ના રોજ લેવામાં આવ્યું હતું. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં વિદ્વાન વકીલે જમુના સિંહ અને પ્રો. સુમેર ચંદના કેસના ચુકાદા (ઉપરોક્ત) પર આધાર રાખ્યો છે અને દલીલ કરી છે કે દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ની જોગવાઈઓનો કડકપણે અમલ થવો જોઈએ, ખાસ કરીને જ્યાં જે કૃત્ય અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય તે સત્તાવાર ફરજના નિર્વહ દરમિયાન કરવામાં આવ્યું હોય. તેમ છતાં, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ રજૂ કર્યું છે કે દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ની જોગવાઈઓ માત્ર અધિનિયમમાં જ ઉલ્લેખિત ગુનાઓ માટે જ લાગુ પડશે અને જે મોટા ભાગે કલમ ૮૦થી આગળની કલમોમાં સમાવિષ્ટ છે, અને એવા કેસોમાં લાગુ નહીં પડે જ્યાં ગુનો અન્ય કોઈ દંડાત્મક જોગવાઈ સાથે સંબંધિત હોય; અને કોઈપણ સ્થિતિમાં, સંબંધિત પોલીસ અધિકારીએ એ દર્શાવવું જરૂરી હતું કે તેના દ્વારા લેવાયેલું પગલું ફરજના રંગ હેઠળ લેવામાં આવ્યું હતું. આ સંદર્ભમાં વિદ્વાન વકીલે એન. વેણુગોપાલ, નરહર રાવ, આત્મા રામ, ભાનુપ્રસાદ હરિપ્રસાદ દવે અને પ્રોફેસર સુમેર ચંદના કેસો (ઉપરોક્ત) પર આધાર રાખ્યો છે.

૩૩. આ રજૂઆતના ગુણદોષોની તપાસ કરીએ તે પહેલાં, આ પાસા અંગે વડી અદાલતે શું નિર્ધારિત કર્યું છે તે જોવાની જરૂર છે. વડી અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે અધૂરી આરોપપત્રિકા સમયમર્યાદામાં દાખલ કરવામાં આવી હતી, કારણ કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા સાક્ષીઓના નિવેદનો તેની સાથે જોડવામાં આવ્યા નહોતા અને અમે અવતરણ આપીએ છીએ :

અને તેથી ફરિયાદ પક્ષની એજન્સીએ સમયમર્યાદાની અંદર જ આરોપપત્ર દાખલ કરતી વખતે પૂરતી કાળજી લીધી હતી અને આ રીતે તે આ પૂર્વાનુમાન કરી શકતી નહોતી કે માનનીય ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતને ગુનાઓ થયાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર આરોપપત્ર પર તાત્કાલિક ગુનાઓનો સંજ્ઞાન લેવા બાબતે પોતાની જ મુશ્કેલીઓ રહેશે; એવી પરિસ્થિતિમાં અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ હેઠળ ફરિયાદ પક્ષ માટે મંજૂરી મેળવવા તે અરજી કરી શકતી નહોતી, કારણ કે તે પરિસ્થિતિમાં એવી મંજૂરીની જરાય જરૂરિયાત નહોતી. જો માનનીય ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૧૬૧ હેઠળના નિવેદનોની નકલો ઉપલબ્ધ ન હોવાને કારણે ગુનાઓનો સંજ્ઞાન લેવામાં મુશ્કેલી હતી, તો તે ત્રણ મહિનાની મુદત પૂર્ણ થાય તે પહેલાં વધુ ટૂંકી તારીખ મૂકી શકતી હતી અને ગુનાઓનો સંજ્ઞાન લેવા જરૂરી સામગ્રીની નકલો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે સી.બી.આઈ.ને કહી શકતી હતી. માનનીય ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલી કાર્યવાહીમાંથી, જરૂરી સામગ્રીની નકલો એક-બે દિવસમાં રજૂ કરવા સી.બી.આઈ.ને કહેવા બદલે, ગુનાઓનો સંજ્ઞાન

લેવા અંગે વિચારણા માટે આટલી લાંબી તારીખ શા માટે મુકાઈ હતી તે કારણ અમે શોધી શકતા નથી. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં ગુનાઓનો સંજ્ઞાન લેવામાં વિલંબનું કારણ જે કંઈ હોય, અમે આ દલીલ સ્વીકારી શકતા નથી કે અપીલકર્તાઓ વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષ ટકાવી રાખવા માટે દિલ્લી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦ હેઠળ કોઈ મંજૂરી આવશ્યક હતી, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે આરોપપત્ર ત્રણ મહિનાની મુદત પૂર્ણ થાય તે પહેલાં જ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું.

૩૪. જોકે, વડી અદાલતના અવલોકનોની યોગ્યતા કે અન્યથા અંગે વિચારણા કરવા માટે અમને આવાહિત કરવામાં આવ્યા નથી, કારણ કે આ મુદ્દા પર અમે અમારી પોતાની અભિપ્રાય આપવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ. કલમ ૧૪૦ની ઉપકલમ (૧) નીચે પુનઃઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

દાવાઓ અને ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ઉપર પ્રતિબંધ. –

(૧) પોલીસ અધિકારી અથવા અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા કથિત ગુનાના કોઈપણ કેસમાં, અથવા એવા પોલીસ અધિકારી અથવા અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા ફરજ અથવા સત્તાના આભાસ હેઠળ, અથવા આવી કોઈ ફરજ અથવા સત્તાની હદથી વધીને કરવામાં આવેલા કોઈ કાર્યથી થયેલા હોવાનું કથિત અન્યાયના કેસમાં, અથવા જ્યાં અદાલતને એવું જણાય કે જો એવો ગુનો કે અન્યાય આચરાયો હોય અથવા કરવામાં આવ્યો હોય તો તે ઉપરોક્ત સ્વરૂપનો હતો, ત્યાં ફરિયાદ પક્ષની

કાર્યવાહી અથવા દાવો સ્વીકારવામાં નહીં આવે અને જો સ્વીકારવામાં આવ્યો હોય તો, ફરિયાદ થયેલ કાર્યની તારીખથી ત્રણ મહિનાથી વધુ સમય પછી તે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હોય તો, તેને નામંજૂર કરવામાં આવશે.

પરંતુ એ શરતે કે પોલીસ અધિકારી અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ આવી કોઈ પણ ફરિયાદ, ગુનાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર, પ્રશાસકની પૂર્વ મંજૂરી સાથે દાખલ કરવામાં આવી હોય તો, અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી શકે છે.

(૨).....

(૩)..... "

૩૫. આ કલમનું તાત્પર્ય એવું છે કે તેમાં ઉલ્લેખિત ત્રણ મહિનાની અવધિનો આશ્રય મેળવવા માટે પોલીસ અધિકારીએ કરેલ કૃત્ય, અથવા તેણે કર્યું હોવાનો આક્ષેપિત અન્યાય, ફરજ અથવા સત્તાના બહાને કરાયેલું હોવું જોઈએ, અથવા એવી ફરજ અથવા સત્તાની મર્યાદાથી વધારામાં કરાયેલું હોવું જોઈએ, અથવા ઉપરોક્ત સ્વરૂપનું હોવું જોઈએ, અને અન્ય કોઈ સ્થિતિમાં નહીં. તેથી, એ જોવાનું આવશ્યક છે કે અપીલકર્તાઓનું કૃત્ય ફરજના બહાને કરવામાં આવેલું કહેવાય શકે કે નહીં અને તેથી તે આ જ કલમ ૧૪૦ના આવરણ હેઠળ આવે છે કે નહીં.

૩૬. પ્રારંભમાં જ, આ અદાલતના જામુના સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આવેલા ચુકાદાથી આ બાબત સ્પષ્ટ કરી દેવી આવશ્યક છે કે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ગુનાની

નોંધ લેવાયેલી તારીખ જ કોઈ મામલે ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ થયેલી ગણાવવાની તારીખ રહેશે. ઉપર દર્શાવાયેલા તથ્યો દર્શાવે છે કે ઘટનાની તારીખથી ત્રણ મહિનાથી વધુ સમય પછી મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ગુનાની નોંધ લેવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, આ કેસના તથ્યોમાં દિલ્લી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦નું આશ્રય લેવાઈ શકે કે નહીં, એવો વિશાળ પ્રશ્ન હજી પણ ઉભો થાય છે. પ્રારંભમાં જ, પ્રોફેસર સુમેર ચંદના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આવેલા ચુકાદાના પ્રકાશમાં, જે પોલીસ અધિનિયમ, ૧૮૬૧ની જોગવાઈઓ અને દિલ્લી પોલીસ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ની કલમ ૧૪૦ની તુલના કર્યા પછી આપવામાં આવ્યો છે, અને જેમાં એવો નિષ્કર્ષ આપવામાં આવ્યો છે કે ઉત્તરવર્તી જોગવાઈનો લાભ તમામ દંડાત્મક કાયદાઓ સંબંધે ઉપલબ્ધ રહેશે, અમે વિદ્વાન એ.એસ.જી.ની આ દલીલ નામંજૂર કરવી જ પડશે કે કલમ ૧૪૦નો લાભ માત્ર દિલ્લી પોલીસ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે જ પોલીસ અધિકારીઓને ઉપલબ્ધ રહેશે અને અન્ય દંડાત્મક જોગવાઈઓ માટે નહીં.

૩૭. આ પ્રકરણના તથ્યોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં હવે ‘ફરજનો આવરણ’ અભિવ્યક્તિનું પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે. વેણુગોપાલના કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

આ બાબત સમજવી સહેલી છે કે જો ફરિયાદ કરાયેલ કૃત્ય કાયદા દ્વારા સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત ઠરે, તો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૯ ની

જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં તે કૃત્ય કોઈ પણ રીતે ગુનો ગણાશે નહીં. તેમ છતાં, આવા અનેક પ્રકરણો ઊભા થઈ શકે છે જેમાં પોલીસ અધિનિયમ અથવા પોલીસને સત્તા આપતા અન્ય કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ કાર્ય કરતી વખતે કોઈ પોલીસ અધિકારી અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ કાયદા મુજબ જે કડક રીતે ન્યાયસંગત છે તેની મર્યાદા વટાવી જાય. ભલે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૮ આવા પ્રકરણોમાં લાગુ ન પડે, છતાં પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૫૩ લાગુ પડશે. પરંતુ કલમ ૫૩ માત્ર મર્યાદિત વર્ગના વ્યક્તિઓને જ લાગુ પડે છે. તેથી, જ્યારે પણ આ પ્રશ્ન ઊભો થાય કે આ કલમ લાગુ પડે છે કે નહીં, ત્યારે તેના નિર્ણયમાં વિશેષ કાળજી લેવી અદાલતનું કર્તવ્ય બને છે. આવું કરતી વખતે, અદાલતે પ્રથમ તો કયું કૃત્ય ફરિયાદનું વિષય છે તે નક્કી કરવાનું રહે છે અને ત્યારબાદ તપાસવાની રહે છે કે પોલીસ અધિનિયમ અથવા પોલીસને સત્તા આપતા અન્ય કોઈ કાયદાની એવી કોઈ જોગવાઈ છે કે નહીં જેના હેઠળ એવું કહી શકાય કે તે કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હતું અથવા કરવાનો ઇરાદો હતો. આ સંબંધમાં અદાલતે એ વાત યાદ રાખવાની છે કે કોઈ કૃત્ય માત્ર એટલા કારણે કાયદાની કોઈ જોગવાઈ "હેઠળ" કરવામાં આવ્યું ગણાતું નથી કે તે કૃત્ય જે સમયે કરવામાં આવ્યું હોય તે સમય એવો જ હોય જ્યારે તે જોગવાઈ દ્વારા અપાયેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કોઈ કાર્ય કરવામાં આવતું હોય અથવા તે જોગવાઈ દ્વારા લાદવામાં આવેલી ફરજનું પાલન કરવામાં આવતું હોય. કોઈ કૃત્ય કાયદાની કોઈ જોગવાઈ "હેઠળ" કરવામાં આવ્યું છે એમ કહી શકાય તે માટે, તે જોગવાઈઓ

અને તે કૃત્ય વચ્ચે વાજબી સંબંધનું અસ્તિત્વ શોધી કાઢવું આવશ્યક છે. આવા સંબંધના અભાવે, તે કૃત્ય કાયદાની તે વિશિષ્ટ જોગવાઈ "હેઠળ" કરવામાં આવ્યું છે એમ કહી શકાય નહીં.

૩૮. આ ચુકાદાનું અનુસરણ નરહર રાવના કેસમાં (પૂર્વોક્ત) કરવામાં આવ્યું હતું.

૩૯. આ અદાલતે, એ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ નબળો પાડવાના હેતુથી પોલીસ અધિકારી દ્વારા લાંચ સ્વીકારવાનું, તેની ફરજના રંગ હેઠળ અથવા તેની ફરજની મર્યાદાથી વધુ ગણાવી શકાય કે કેમ, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

પરંતુ, જ્યાં સુધી ફરિયાદ કરાયેલા કૃત્ય અને પદની સત્તાઓ તથા ફરજો વચ્ચે વાજબી સંબંધ ન હોય, ત્યાં સુધી એવું કહી શકાય નહીં કે આક્ષેપિત અધિકારીએ તે કૃત્ય પોતાના પદના રંગ હેઠળ કર્યું હતું. આ કસોટી વર્તમાન કેસમાં લાગુ કરતાં, અમારો મત છે કે સામાવાળા દ્વારા કથિત રીતે લાંચ સ્વીકારવાનું કૃત્ય એવું નહોતું કે જેને તેના પદના રંગ હેઠળ કરવામાં આવ્યું હોય અથવા બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૬૧(૧) ના અર્થમાં તેની ફરજ અથવા સત્તાની મર્યાદા વટાવીને કરવામાં આવ્યું હોય એવું કહી શકાય. તેથી, પરિણામે એવું અનુસરે છે કે બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૬૧(૧) હેઠળ નિર્ધારિત મર્યાદા અવધિના કારણે સામાવાળા વિરુદ્ધની કાર્યવાહી અવરોધિત હતી એવું

ઠરાવવામાં વડી અદાલતે ભૂલ કરી હતી. અમે જે મત વ્યક્ત કર્યો છે તેને આ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ વિ./ એન. વેણુગોપાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૩૩ ના નિર્ણયથી સમર્થન મળે છે, જેમાં અદાલતે મદ્રાસ ડિસ્ટ્રિક્ટ પોલીસ અધિનિયમ (અધિનિયમ ૨૪ ઓફ ૧૮૫૯) ની કલમ ૫૩ જેવી સમાન જોગવાઈની ભાષાનો અર્થઘટન કર્યો હતો. તે કેસમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે તે અધિનિયમની કલમ ૫૩ નો પ્રભાવ એવો હતો કે પોલીસ અધિકારી સામે હોય કે પોલીસ અધિકારી સિવાયની વ્યક્તિ સામે હોય તેવી બધી જ ફોજદારી કાર્યવાહી (અર્થાત્, અધિનિયમની કલમ ૪૨ હેઠળ કાર્યરત મદ્રાસ ફાયર સર્વિસના, ફાયરમેનથી ઉપરના દરજ્જાના સભ્ય સામેની કાર્યવાહી) ફરિયાદ કરાયેલા કૃત્ય પછી ત્રણ મહિનાની અંદર શરૂ થવી આવશ્યક હતી, જો તે કૃત્ય પોલીસ અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈ હેઠળ કરવામાં આવ્યું હોય અથવા કરવામાં આવવાનું આશયિત હોય. તે કેસમાં, આક્ષેપિત પોલીસ અધિકારીઓ સામે તપાસ દરમિયાન અરિગે રામનુજા નામના શંકારુપ્પ વ્યક્તિને ગેરરીતે કેદમાં રાખવા અને તેને ઈજાઓ પહોંચાડવા બદલ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૪૮ અને ૩૩૧ હેઠળ આરોપ મુકાયા હતા. આક્ષેપિતોને સેશન્સ જજ દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૪૮ અને ૩૩૧ હેઠળ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ અપીલમાં આંધ્ર પ્રદેશ વડી અદાલતે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૫૩ હેઠળનો અવરોધ લાગુ પડે છે અને આક્ષેપિતો નિર્દોષ છૂટકારાના હકદાર છે. જોકે, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે પોલીસ

અધિનિયમની કલમ ૫૩ હેઠળ કાર્યવાહી અવરોધિત નહોતી, કારણ કે ગુનામાં શંકાસ્પદ વ્યક્તિને માર મારવો અથવા તેને કેદમાં રાખવો અથવા ઇજાગ્રસ્ત સ્થિતિમાં તેને દૂર મોકલી આપવો, જ્યારે પોલીસ તપાસમાં વ્યસ્ત હતી ત્યારે, એવા કૃત્યો કહી શકાય નહીં કે જે મદ્રાસ ડિસ્ટ્રિક્ટ પોલીસ અધિનિયમ અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા અથવા પોલીસને સત્તાઓ પ્રદાન કરતા અન્ય કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ કરવામાં આવ્યા હોય અથવા કરવામાં આવવાના આશયિત હોય. અનુરૂપ રીતે, આ અદાલતે અપીલ મંજૂર કરી હતી અને સામાવાળાના નિર્દોષ છૂટકારાને રદ કર્યો હતો.

૪૦. આ બંને ચુકાદાઓનું અનુસરણ આત્મા રામના કેસમાં (પૂર્વોક્ત) કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં પ્રશ્ન એવો હતો કે ચોરાયેલ માલ પોતાના કબજામાં રાખ્યાનો સંદેહ ધરાવતા વ્યક્તિને પોલીસ અધિકારી દ્વારા માર મારવાની અને બંધક રાખવાની કાર્યવાહી ફરજના રંગ હેઠળની કહી શકાય કે નહીં. તે અંગે નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું :

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૧૬૧ અને ૧૬૩ની જોગવાઈઓ આ હકીકત પર ભાર મૂકે છે કે પોલીસ અધિકારીને વ્યક્તિઓ પાસેથી નિવેદનો કરાવવા માટે તેમને માર મારવો અથવા બંધક રાખવો મનાઈ છે. કાયદેસરની મનાઈને ધ્યાનમાં લેતાં, આ કેસમાં જે કૃત્યો અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે, તે સામાવાળાઓએ પોતાની ફરજ અથવા સત્તાના આડમાં કર્યા હોય એવું શક્યતઃ કહી શકાય નહીં.

અમારા મત મુજબ, આ કેસમાં જે કૃત્યો અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે અને સામાવાળાઓનું પદ તથા કાયદા દ્વારા તેમના પર લાદવામાં આવેલી ફરજો અને બાધ્યતાઓ વચ્ચે કોઈ સંબંધ નથી. વિપરીત રીતે, આક્ષેપિત કૃત્યો સામાવાળાઓની ફરજોના ક્ષેત્રની સંપૂર્ણપણે બહાર આવે છે અને તેથી તેઓ બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૬૧ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ રક્ષણના આવરણનો લાભ મેળવવા હકદાર નથી.

૪૧. સમાન અભિપ્રાયો ભાનુપ્રસાદ હરિપ્રસાદ દવેના કેસમાં (ઉપરોક્ત) વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં પોલીસ અધિકારી વિરુદ્ધના આક્ષેપો તેના પદનો લાભ લઈ કોઈ વ્યક્તિને તેને લાંચ આપવા માટે દબાણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાના હતા. ફરજના બહાનાનો દાવો આ અદાલતે નકાર્યો હતો અને નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

હાલના મામલામાં એટલું જ કહી શકાય કે પ્રથમ અપીલકર્તા, જે એક પોલીસ અધિકારી હતો, તેણે પોલીસ અધિકારી તરીકેની પોતાની સ્થિતિનો લાભ લઈ અને મધુકાંતાએ તેને સોંપેલા પત્રથી પ્રાપ્ત થયેલી તકનો ઉપયોગ કરી, રમણલાલને તેને ગેરકાયદેસર લાંચ ચૂકવવા માટે બળજબરી કરી. આ કૃત્ય ફરજના બહાને કરવામાં આવ્યું હતું એમ કહી શકાય નહીં. બીજા અપીલકર્તા સામેનો આરોપ એવો છે કે તેણે પ્રથમ અપીલકર્તાને તેની ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિમાં મદદ કરી હતી.

જર. આ ચુકાદાઓનો વિચાર આ અદાલતે પ્રોફેસર સુમેર ચંદના કેસમાં (ઉપરોક્ત) કર્યો હતો, જેના પર બંને પક્ષોએ આધાર મૂક્યો છે. આ કેસમાં, પ્રોફેસર સુમેર ચંદ અને અન્ય અનેક વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ પ્રથમ માહિતી અહેવાલના આધારે શરૂ કરાયેલી ફોજદારી કાર્યવાહી હેઠળ નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી હતી, પરંતુ નીચલી અદાલતે તેમને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. ત્યારબાદ, પ્રોફેસર સુમેર ચંદે દુર્ભાવનાપૂર્ણ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી બદલ રૂપિયા ૩ લાખ નુકસાનરૂપ વળતરનો દાવો કરીને તપાસ અધિકારી અને અન્ય પોલીસ અધિકારીઓ વિરુદ્ધ દાવો દાખલ કર્યો હતો. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી પ્રથમ માહિતી અહેવાલના આધારે શરૂ કરવામાં આવી હતી અને બાબતની તપાસ કરવી તથા જરૂરી હોય તો આરોપપત્ર દાખલ કરવું પોલીસ અધિકારીનું કર્તવ્ય હતું, અને અપીલકર્તાએ જે કૃત્ય અંગે ફરિયાદ કરી હતી તે અને પોલીસ અધિકારીની સત્તાઓ તથા ફરજો વચ્ચે સ્પષ્ટ સંબંધ હતો. આ અદાલતે વડી અદાલતના તે મતને અનુમોદિત કર્યો હતો કે પોલીસ અધિકારીનું જે કૃત્ય અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી તે 'ફરજના રંગ' ના વર્ણનના ક્ષેત્રમાં આવતું હતું.

જ૩. ઉપર અમારી દ્વારા નિર્ધારિત કરાયેલા તથ્યોના પ્રકાશમાં, કોઈપણ કલ્પનાની હદ સુધી પણ કોઈ વ્યક્તિ એવો દાવો કરી શકશે નહીં કે હત્યાનો કેસ

‘ફરજના રંગ’ શબ્દપ્રયોગની હદમાં આવે. અમને અપીલકર્તાઓના કૃત્ય અને તેમના વિરુદ્ધના આક્ષેપો વચ્ચે કતઈ કોઈ સંબંધ દેખાતો નથી. તેથી, દિલ્હી પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦નું આ કેસમાં સર્વથા કોઈ પ્રાસંગિકતા નથી અને શ્રી શરણની તેના આધારિત દલીલ તેથી નકારી કાઢવી જ પડે.

૪૪. વિધાવંત વકીલે આ દલીલ પણ ઉઠાવી છે કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૭ હેઠળની મંજૂરી યાંત્રિક રીતે આપવામાં આવી હતી અને તેમાંથી લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરની તરફથી મનનો ઉપયોગ થયેલો હોવાનું દર્શાવું નથી. તેથી, આ આધાર પર સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી દુષિત થઈ ગઈ હતી એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આ દલીલ માટે શ્રી શરણે અમીરજાનના કેસ (ઉપરોક્ત) પર આધાર મૂક્યો છે. આ દલીલનો વિધાવંત એ.એસ.જી. દ્વારા પ્રતિવાદ કરવામાં આવ્યો છે અને તેમણે દર્શાવ્યું છે કે મંજૂરીના આદેશનું સાદું વાંચન તેમજ દિલ્હી સરકારના સંબંધિત ઉપસચિવ પી.ડબલ્યુ.-૪૮ સી.બી. વર્માના પુરાવા, જેઓએ ફાઇલ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને મોકલી હતી, તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મંજૂરી આપવા માટે સંબંધિત તમામ સામગ્રી લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને આપવામાં આવી હતી. વિધાવંત એ.એસ.જી.એ એસ.બી. સાહાના કેસ (ઉપરોક્ત) તેમજ ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત અમીરજાનના કેસ પર પણ આધાર મૂક્યો છે.

જપ. અમે નોંધ પર રહેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં આ દલીલનો અત્યંત સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. પ્રથમ અમે પી.ડબલ્યુ.-૪૮ સી.બી. વર્માના પુરાવા તરફ જઈએ છીએ. તેમણે જાબ્બંધી આપી હતી કે અપીલકર્તાઓ સામે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાની મંજૂરી આપવા માટે સી.બી.આઈ. તરફથી તપાસ અહેવાલ તથા મંજૂરી આદેશના મસુદા સાથે વિનંતી પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત થતાં જ વિષય પ્રથમ દિલ્લી પ્રશાસનના કાયદા વિભાગને મોકલવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ ગૃહ વિભાગને આગળ ધપાવવામાં આવ્યો હતો, પછી મુખ્ય સચિવને મોકલવામાં આવ્યો હતો અને અંતે સમગ્ર ફાઈલ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી, જેમણે દસ અધિકારીઓ સામે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવા માટે મંજૂરી આપી હતી. એ સાચું છે કે તે તબક્કે સી.બી.આઈ. પાસે હજી ઉપલબ્ધ ન રહેલી કેટલીક અન્ય સામગ્રી સ્પષ્ટતઃ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને મોકલી શકાય તેમ નહોતી, પરંતુ નોંધ પર રહેલા વિવિધ દસ્તાવેજોમાંથી અમને દેખાય છે કે જે દસ્તાવેજો રજૂ કરાયા હતા, તેનાં આધારે પણ મંજૂરી આપવા માટે પૂરતી સામગ્રી લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ ઉપલબ્ધ હતી. અમે તા. ૧૦મી ઓક્ટોબર ૨૦૦૧ના મંજૂરી આદેશનું અવલોકન કર્યું છે અને અમને જણાય છે કે તે અત્યંત સર્વગ્રાહી છે, કારણ કે કેસના તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ ૧૬ પાનાંમાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે, જેટલા પાનાંઓનો આ મંજૂરી આદેશ બને છે. અમીરજનના કેસમાં (ઉપરોક્ત), જે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળની ફરિયાદ પક્ષ કાર્યવાહી હતી (અને તેની

કલમ ૧૯ હેઠળ મંજૂરી આવશ્યક હતી), આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે મંજૂરી આદેશનું અતિશય શબ્દશઃ અથવા સંકીર્ણ રીતે અર્થઘટન કરી શકાય નહીં, પરંતુ એવો આદેશ કયા હેતુસર જરૂરી હતો તે ધ્યાનમાં રાખવું પડે અને સામાન્ય રીતે મંજૂરી આપનાર સત્તાધિકારી એ નક્કી કરવા માટે સર્વોત્તમ વ્યક્તિ હોય છે કે સરકારી સેવકને કલમ ૧૯નું સંરક્ષણ મળવું જોઈએ કે નહીં; અને તે હેતુ માટે આરોપી વિરુદ્ધ એકત્રિત કરાયેલ સામગ્રી ધરાવતો સમગ્ર નોંધપત્રક મંજૂરી સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકવો જોઈએ અને જો મંજૂરી આદેશમાંથી મંજૂરી સત્તાધિકારી સમક્ષ મુકાયેલી સામગ્રી અંગે યોગ્ય મનન-ચિંતન થયાનું સૂચિત ન થતું હોય, તો તે સામગ્રી અદાલત સમક્ષ પણ રજૂ કરી શકાય. નિર્વિવાદ રીતે, વર્તમાન કેસમાં માત્ર તપાસ અહેવાલ અને મંજૂરી આદેશનો મસુદો જ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ પૂર્વવર્તી દસ્તાવેજનું વાંચન કરતાં અમને જણાય છે કે તેમાં વિષયમાં એકત્રિત કરાયેલ સમગ્ર પુરાવાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેના પરિણામે લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર પાસે મંજૂરી આપવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ રહ્યો નહોતો. એસ.બી. સાહાના કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ અદાલત મુખ્યત્વે આ પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી કે જ્યાં કસ્ટમ્સ અધિકારીએ પોતાની જમ્ કરેલી માલસામાનનો ગેરવપરાશ કરીને તેને પોતાના ઉપયોગમાં લીધો હતો, ત્યાં દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૭ હેઠળ મંજૂરી જરૂરી હતી કે નહીં. આ રજૂઆત પર વિચાર કરતી વખતે, નીચે મુજબ પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

આથી, અપીલકર્તાઓ દ્વારા મંજૂરીના અભાવનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો તે તબક્કા સુધી અહેવાલ પર લાવવામાં આવેલી સામગ્રીમાં, અપીલકર્તાઓ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૦૯ હેઠળના ગુનાના આચરણ અંગે સ્પષ્ટ આક્ષેપ સમાવિષ્ટ હતો. વધુ સ્પષ્ટ કરીને કહીએ તો, મૂળભૂત રીતે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાઓએ માલ જપ્ત કર્યો હતો અને તેઓ પોતાની સત્તાવાર ફરજના નિર્વહમાં, કાયદા અનુસાર તેની વ્યવસ્થા કરવા અથવા તેનો નિકાલ કરવા માટે, તે માલ વિશ્વાસપૂર્વક પોતાની પાસે રાખી રહ્યા હતા, પરંતુ તે વિશ્વાસનો અપ્રામાણિક ભંગ કરીને, તેમણે તે માલનું ગુનાહિત ગેરવહિવટ કર્યું અથવા તેને પોતાની મિલકતમાં રૂપાંતરિત કર્યો. આ આક્ષેપ અથવા આરોપ સાચો છે કે ખોટો છે, તેની તપાસ આ તબક્કે કરવી નથી. ફરિયાદ પક્ષ માટે મંજૂરી આવશ્યક હતી કે નહોતી, તે પ્રશ્નનો વિચાર કરતી વખતે, આરોપી ઉપર આક્ષેપિત આ ગુનાહિત કૃત્યોને આક્ષેપરૂપે સ્વીકારવાના છે.

૪૬. ઉપર પહેલેથી જ દર્શાવ્યા મુજબ, લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરે ૧૦મી ઓક્ટોબર ૨૦૦૧ના રોજ મંજૂરી આપી ત્યારે તેમની સમક્ષ પૂરતી સંબંધિત સામગ્રી ઉપલબ્ધ હતી.

૪૭. હવે અમે તે અન્ય અપીલો તરફ આવીએ છીએ જેમાં કેટલાક વધારાના દલીલો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહની ફોજદારી અપીલ

નં. ૨૪૭૬/૨૦૦૯ માં, શ્રી લલિતે દલીલ કરી છે કે કુલ ૧૫ વ્યક્તિઓએ પોલીસ દળ રચ્યું હતું અને એસીપી રાહી તથા ઇન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમાર સહિત ૧૦ વ્યક્તિઓને નીચલી અદાલતમાં વિચારણા માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને બાકી પાંચ અન્ય વ્યક્તિઓમાંથી ત્રણ સશસ્ત્ર હતા પરંતુ તેમણે કોઈ ગોળી ચલાવી નહોતી, તથા અન્ય બે નિશસ્ત્ર હતા, તેમ છતાં તેમના સામે ફરિયાદ પક્ષે કાર્યવાહી ચલાવી નહોતી; અને હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે પણ કાર પર ગોળીબાર કર્યો નહોતો, તેથી તેમનો કેસ આ પાંચ વ્યક્તિઓની શ્રેણીમાં આવતો હતો અને પરિણામે તેમને સમાન રીતે વર્તણૂક મળવાની હકદારી હતી. વધુમાં, એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે અન્ય નવ આરોપીઓ સાથે સામાન્ય ઇરાદો વહેંચ્યો નહોતો. શ્રી લલિતે અમારું ધ્યાન હેડ કોન્સ્ટેબલને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્ન નં. ૫૩ તરફ પણ દોર્યું છે, જેમાં વાસ્તવિક ઘટનાસંબંધિત પરિસ્થિતિઓ તેમની સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી અને તેમણે તેનો નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો હતો:

હું સમગ્ર દળની પાછળ હતો. ત્યારબાદ, કારની અંદરથી થતા ગોળીબારનો અવાજ સાંભળી અચાનક જ મોટો ટોળો એકત્ર થવા લાગ્યો હોવાથી, સ્વરક્ષણમાં તથા જનતા સભ્યોને બચાવવા માટે દળ પાસે પ્રતિગોળીબાર કરવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ રહ્યો નહોતો. અમારા દળના કેટલાક સભ્યોએ પ્રતિગોળીબાર કર્યો. હું કારથી પાછળ અને થોડો અંતરે હોવાથી, મેં ગોળીબાર રોકી રાખ્યો. પરંતુ, ટોળું ભેગું થતું જોઈને અને સામાન્ય જનતાના સભ્યો કારની

નજીક ન આવે તે અટકાવવા માટે, મેં હવામાં એક ગોળી ચલાવી. આ દરમિયાન મેં કોન્સ્ટેબલ સુભાષ ચંદને ચીસ પાડતા સાંભળ્યા કે તેમને ઈજા પહોંચી હતી. ત્યારબાદ ગોળીબાર બંધ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. થોડા જ ક્ષણોમાં પી.સી.આર. જિપ્સી પણ આવી પહોંચી. પછી ઈજાગ્રસ્તોને બહાર કાઢી તેમને હોસ્પિટલમાં મોકલવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા. આ દરમિયાન પત્રકાર ફોટોગ્રાફરો, સી.પી. પોલીસ સ્ટેશનની પોલીસ તથા વરિષ્ઠ અધિકારીઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

૪૮. તેમણે તેમના દલીલોને પી. કૈલાશમ, કાર્યપાલક ઈજનેર, સી.બી.આઈ. દ્વારા તા. ૧૧મી એપ્રિલ, ૧૯૯૭ના રોજ શ્રી ઓહરી, ડી.એસ.પી. અને શ્રી શ્રી દીપની નોંધણીઓના આધારે તૈયાર કરાયેલા પંચનામા આંક બી-૬૭/૨માંથી આધાર મળ્યો હોવાનું દર્શાવ્યું છે. તે અનુસાર શ્રી લલિતે દલીલ કરી છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે ભીડને દૂર રાખવા માટે ગોળી ચલાવી હતી એવી તેમણે લીધી બચાવ દલીલ નોંધમાંથી સ્પષ્ટ થતી હતી અને ઘટના અત્યંત વ્યસ્ત વિસ્તાર, એટલે કે કનોટ પ્લેસના આઉટર સર્કલમાં બની હોવાથી, ત્યાં ભીડ નિશ્ચિતપણે એકત્રિત થઈ હતી. તેમણે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે પોતાની ૭.૬૨ મિ.મી. એ.કે.-૪૭ રાઈફલમાંથી જગજીત સિંહ પર ચલાવેલી ગોળીની કથનકથા વડી અદાલતે અવિશ્વસનીય ગણાવી હતી અને તેથી ફરિયાદ પક્ષની કથાની અસત્યતા સ્પષ્ટ રીતે પ્રકાશમાં આવી હતી.

૪૯. અમે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલા દલીલો પર વિચાર કર્યો છે. નિર્વિવાદ રીતે, તેમના પોતાના દર્શાવ્યા મુજબ, હેડ કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે પોતાનું સરકારી હથિયાર વાપરી તેમાંથી એક ગોળી ચલાવી હતી. ફરિયાદ પક્ષની કહાની એવી છે કે તેણે કાર તરફ ગોળીબાર કર્યો હતો, જ્યારે બચાવ પક્ષનું કહેવું એ છે કે ભીડને દૂર રાખવા માટે તેણે હવામાં એક ગોળી ચલાવી હતી. આ દલીલ સ્પષ્ટ ગેરસમજ પર આધારિત છે અને ગુનાસ્થળે રહેલા વ્યક્તિની સામાન્ય વૃત્તિને ધ્યાનમાં લેતી નથી, ખાસ કરીને જ્યાં અંધાધૂંધ ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં, એવી વ્યક્તિનું સ્વાભાવિક વર્તન દૂરથી દૂર ભાગી જવાનું જ હોય. એવું જણાય છે કે ગોળીબાર બંધ થયા પછી જ ભીડ એકત્રિત થઈ હતી. ગોળીબાર ચાલુ હતો ત્યારે કોઈ ભીડ એકત્રિત થઈ હતી અથવા ૩૪ ગોળીઓના મારો પછી એકપણ ગોળી ચલાવવામાં આવી હતી તે દર્શાવતો કોઈ પુરાવો જ નથી. અમે સ્થળના મોટા પ્રમાણમાં ફોટોગ્રાફ્સ પણ તપાસ્યા છે અને તેમાં દેખાય છે કે ગોળીબાર પછી એકત્રિત થયેલી ભીડ સંપૂર્ણપણે શિસ્તબદ્ધ હતી અને ઈસ્ટીમ કાર તથા તેની આસપાસ પડેલા મૃતદેહોથી યોગ્ય અંતર જાળવી રહી હતી. વધુમાં, કોન્સ્ટેબલ મહાવીર સિંહે લેવાયેલા બચાવ અંગે સંપૂર્ણપણે કોઈ પુરાવો જ નથી, એ પણ નિર્વિવાદ છે. બચાવ પક્ષે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી તરીકે હાજર થયેલા પોલીસકર્મીઓ અને સ્ટેટ્સમેનના કર્મચારીઓ પાસેથી ભીડના વર્તન અંગે કેટલીક માહિતી બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન કરી શક્યો હોત.

પરંતુ, આ મુદ્દા અંગે તેમને એકપણ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, અમે આ મત પર છીએ કે તેમના ધારા ૩૧૩ હેઠળના નિવેદનમાં તેમણે રજૂ કરેલી કહાનીને કોઈપણ પ્રકારના પુરાવાથી ટેકો મળતો નથી. તેથી, તેમનો કેસ અન્ય સાત આરોપીઓથી જુદો ઠરી શકતો નથી, જેમણે નિર્વિવાદ રીતે કાર પર ગોળીબાર કર્યો હતો.

૫૦. સામાન્ય ઈરાદા તથા અપીલકર્તા દ્વારા દાવો કરવામાં આવેલ આત્મરક્ષાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૪૮૪/૨૦૦૯ દાખલ કરનાર ઈન્સ્પેક્ટર અનિલ કુમારના કેસમાં શ્રી બાલસુબ્રમણિયમની દલીલો અંગે અમે અગાઉથી જ વિચારણા કરી ચૂક્યા છીએ. તેથી, આ અપીલમાં વધુ ચર્ચાની આવશ્યકતા નથી.

૫૧. અમે અંતે ફોજદારી અપીલ નં. ૨૪૭૭-૨૪૮૩ સન ૨૦૦૯ નો વિચાર કરીએ છીએ, જેમાં શ્રી વિનીત ધાંડા, વકીલે દલીલો રજૂ કરી છે. નોંધપાત્ર છે કે આ સાત પોલીસ અધિકારીઓએ વાહન ઉપર ગોળીબારી કરી હોવાની કબૂલાત કરી હતી, પરંતુ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળના તેમના નિવેદનોમાં તેમજ તેમના લેખિત નિવેદનોમાં તેમનું એવું કહેવું છે કે તેમણે આવું માત્ર એ.સી.પી. રાઠી, જે ઉચ્ચ અધિકારી હતા, તેમના નિર્દેશ પર જ કર્યું હતું.

તેથી તેમણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૮નો લાભ માગ્યો છે, જેમાં આ પ્રમાણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી:

કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલો એવો કૃત્ય કે જે કાયદા દ્વારા ન્યાયસંગત ઠરાવવામાં આવેલ હોય, અથવા હકીકતની ભૂલના કારણે પોતે કાયદા મુજબ ન્યાયસંગત હોવાનું સદભાવથી માને.---કાયદા દ્વારા ન્યાયસંગત ઠરાવવામાં આવેલ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલું, અથવા કાયદાની ભૂલના કારણે નહીં પરંતુ હકીકતની ભૂલના કારણે સદભાવથી પોતે કાયદા મુજબ ન્યાયસંગત હોવાનું માનતી વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલું, કોઈપણ કૃત્ય ગુનો ગણાતો નથી.

પર. ચુકાદો અનામત રાખવામાં આવ્યો હતો ત્યારબાદ ઘણો સમય વીતી ગયા પછી અને લેખિત રજૂઆતો દાખલ કરવા માટે અમારી દ્વારા નિર્ધારિત સમયમર્યાદાથી પરે, શ્રી વિનીત ધાંડા દ્વારા દાખલ કરાયેલ લેખિત રજૂઆતોમાં (જે તેમ છતાં નોંધ પર લેવામાં આવી છે) અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાવો કરાયેલા બચાવ અંગે લેવાયેલ વલણ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે અને તે બાબતમાં શ્રી શરણ અને શ્રી લલિતના વલણને અનુરૂપ છે. શ્રી ધાંડા એ આ પાસાં અંગે બહુ મોટી સંખ્યામાં ચુકાદાઓ પણ દાખલ કર્યા છે. સુનાવણીના સમયે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આ ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેમ છતાં, અમે આ ચુકાદાઓનો અભ્યાસ કર્યો છે અને તેમાં અમને અન્ય વિદ્વાન વકીલો દ્વારા ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓથી ભિન્ન એવું કશું મળતું નથી. તેથી, આ તબક્કે તેમનો ઉલ્લેખ કરવો અનાવશ્યક છે એવું અમે માનીએ છીએ.

૫૩. તેમ છતાં, અમે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૭૬ થી ૭૮ અંગે કરવામાં આવેલી રજૂઆતોની તપાસ કરી છે. અમને એવો કોઈ જ પુરાવો જોવા મળતો નથી કે ગોળીબાર એસીપી રાઠીના આદેશથી આ સાત અપીલકર્તાઓએ કર્યો હતો, કારણ કે અમે એવું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું છે કે આ ઘટના બધા આરોપીઓના સામાન્ય ઇરાદાના અનુસંધાનમાં બની હતી. આ પણ પ્રાસંગિક છે કે આ સાત અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનો સહ-આરોપી હોવાના કારણે એસીપી રાઠી વિરુદ્ધ પુરાવા તરીકે સ્વીકાર્ય નથી, જેમ કે આ અદાલતના વિજેન્દ્રજિત અયોધ્યા પ્રસાદ ગોયલ વિ./ રાજ્ય બોમ્બે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૨૪૭ અને એસ.પી. ભટનાગર અને અન્ય વિ./ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૮૨૬ માં અહેવાલિત ચુકાદાઓના પ્રકાશમાં સ્પષ્ટ થાય છે. પૂર્વવર્તી કેસમાં આ અદાલતે નોંધ્યું છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૪૨ હેઠળનું નિવેદન (હવે કલમ ૩૧૩) ને પુરાવા તરીકે ગણવામાં આવી શકતું નથી. ઉત્તરવર્તી કેસમાં કરાયેલા અવલોકનો પણ સમાન રીતે પ્રાસંગિક છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે એક આરોપી દ્વારા લેવામાં આવેલ બચાવ કાયદેસર રીતે તેના સહ-આરોપી વિરુદ્ધ પુરાવા તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૫ હવે આરોપીને તેના બચાવમાં સક્ષમ સાક્ષી બનાવે છે. જો આ અપીલોના આ સમૂહમાં આવેલા અપીલકર્તાઓએ ઉચ્ચ અધિકારી એવા એસીપી રાઠીના

આદેશોના આધારે પોતાના નિવેદનને સમર્થન આપવા સાક્ષીપેટીમાં આવવાનું પસંદ કર્યું હોત અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૭૯ નો લાભ માંગ્યો હોત, તો તેમની તરફેણમાં કંઈક કહી શકાય તેમ હતું; પરંતુ કોઈ પુરાવા જ ન હોવાની સ્થિતિમાં તેઓએ આગળ ધપાવેલી કથા વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકતી નથી.

૫૪. કેસમાં રહેલા પુરાવાઓના સમગ્ર અવલોકન પરથી અને પક્ષકારોના વિંદ્વાન વકીલો દ્વારા ઉઠાવવામા આવેલી દલીલોના પ્રકાશમાં, અમને નીચલી અદાલત તેમજ વડી અદાલતના ચુકાદાઓમાં કોઈ ખામી જણાતી નથી. તેથી, અમે આ બધી અપીલો નામંજૂર કરીએ છીએ.

અપીલ નામંજૂર

*The translation of this judgment has been provided by
M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે

મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.